

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

Bahar/ Spring/Весна 2024 • Yıl / Year / Год 16 • Sayı / Number / Число 54

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY▪ Dr. Yaşar KALAFAT

▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

300 TL (Yurt içi / Domestic)

10 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /

Subscription Price

1200 TL (Yurt içi / Domestic)

40 \$ / 40 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

10 Mayıs 2024

Baskı / Pres / Типография

Step Dijital (Grafik Vadi)

Kapak Resmi:

İlk Ege vazolarından örnek.

Vazonun süsleme anlayışı zamanla gelişmiştir.

(M. .2000)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAJCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfEZamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
ÖZBEKİSTAN

Dr. Rustam CABBAROV

e-mail: r_jabbarov1980@mail.ru Tel: 00998901683838

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission
Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять
материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к
местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV (Simurg Association of Culture/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYNAMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu ve Kültürel Miras Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)

- Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU (Batman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOŞİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylöl Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zariпова ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükерrem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

- *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*
- *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*
- *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Cumhuriyet Döneminde Efsane Araştırmalarına Toplu Bir Bakış <i>An Overview Of Legends Research In The Republican Period</i> Обзор Исследований Легенд В Республиканский Период Prof. Dr.Saim Sakaoğlu	9
Âşık Şiirinde Az Bilinen Bir Nazım Türü : Bahr-ı Tavîl ve İki Yeni Örneği <i>A Little Known Type Of Verse In Minstrel Poetry: Bahr-ı Tavîl And Two New Examples</i> Малоизвестный Вид Стиха В Ашикской Поэзии: Бахр-И Тавил И Его Два Новых Образа Prof. Dr. Eyüp Akman	23
Qədim Türklərdə Ailə Mədəniyyəti Kontekstində Əxlaq Və Tərbiyə <i>Kadim Türklərdə Ailə Medeniyeti Bağlamında Ahlâk ve Terbiyə</i> Family Civilization In Ancient Turks In The Context Of Morality And Manners Роль Морали И Воспитания В Семейной Культуре Древних Тюрков Hayrettin İvgin	29
Faruk Gezgin'in "Düşe Kalka Geçen Yıllar ve Makedonya-Üsküp Günlükleri-Hatıraları" Üzerine <i>About Faruk Gezgin's" Düşe Kalka Geçen Yıllar ve Makedonya-Üsküp Günlükleri-</i> <i>Hatıraları (Struggling Along Years-Memories And Macedonia-Skope Diaries-Memories)"</i> Books О Воспоминаниях Фарука Гезгина «О Пройденных Во Взлётах И Падениях Годах И Дневники-Мемуары О Македонии-Скопье » Doç. Dr. Zeki Gürel	36
Âşık Edebiyatı Gelenekleri İçinde Tokatlı Âşıkların Yeri ve Önemi <i>The Place And Importance Of Minstrels From Tokat Through Minstrel Traditions</i> Место И Значение Токатлинских Ашиков В Ашикской Литературе Dr.Öğrt.Üyesi Mehmet Yardımcı	52
Cumhuriyetin 100. Yılında: Anadolu Kültür Tarihine Bir Bakış <i>A Look At Anatolian Cultural History In The 100th Anniversary Of The Republic</i> К 100-Летию Республики: Взгляд На Историю Анатолийской Тюркской Культуры Sadi Bayram	65

Ahi Evran

-Kuruluşunda Yer Aldığı Ahilik Teşkilatı-

Ahi Evran

-The Ahi Organization In Which She Was Involved In The Establishment-

Участие Организации Ахизма В Основании Ахи Эвран

Cengiz Yıldırım.....75

Kangal'da Âşıklık Geleneği İçinde Sıdkî Baba'nın Yeri ve Etkileri

The Place And Effects Of Sıtkı Baba Within The Tradition Of Minstrelsy In Kangal

Место И Значение Сыткы Баба В Ашукской Традиции Кангала

Hüseyin Cılga.....96

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri..... 103

Universe Culture Journal Publication Principles.....106

Журнал “Мир Культуры”Требования по изданию.....108

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız

Kültür Evreni dergimizin 54. sayısı ile sizlerle yine birlikteyiz. Bu sayımızda da çok değerli bilimsel yazılarla huzurlarınızdayız. 9 adet değerli araştırma yazısı bulunuyor.

Dergimizin bu sayısında yazıları (makaleleri) bulunan akademisyen, bilim insanı, yazar ve araştırmacıların adları şunlardır:

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Eyüp Akman, Hayrettin İvgin, Doç. Dr. Zeki Gürel, Dr. Mehmet Yardımcı, Sadi Bayram, Cengiz Yıldırım, Ali Cem Akbulut, Hüseyin Cılgı.

Kültür Evreni dergisinin eski ve yeni sayılarını (www.kulturevreni.com) internet sitemizde bulabilirler. makaleleri okuyabilirler, indirebilirler ve çıktılarını alabilirler.

Kültür Evreni dergimizde araştırmalarının yayımlanmasını isteyenler, derginin sonunda yer alan Türkçe-İngilizce-Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri"ne uygun olarak hazırladıkları makalelerini (kulturevreni@mail.com) e-postasına gönderebilirler.

Kültür Evreni dergimizin bu 54. Sayısının bilim dünyasına hayırlı-üçurlu olmasını diliyor, tüm okuyucularımıza selam ve saygıları sunuyoruz.

Editör

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

We are together with you again with the 54th issue of our Universe Culture magazine. In this issue, we present you very valuable scientific articles. There are 9 research articles.

The names of academicians, scientists, writers and researchers whose articles appear in this issue of our journal are as follows:

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Eyüp Akman, Hayrettin İvgin, Assoc. Dr. Zeki Gürel, Dr. Mehmet Yardımcı, Sadi Bayram, Cengiz Yıldırım, Ali Cem Akbulut, Hüseyin Cılgı.

You can find old and new issues of Universe Culture magazine

(www.kulturevreni.com) on our website, read the articles, download and print them.

Those who want their research to be published in our Universe Culture magazine can send the articles to the e-mail address (kulturevreni@gmail.com) that they have prepared in accordance with the "Publication Principles" written in Turkish-English-Russian languages at the end of the magazine.

We wish this 54th issue of our Universe Culture magazine to be auspicious for the scientific world, and we send greetings and respect to all our readers.

Editor

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Перед вами 54-ый номер журнала «Вселенная Культуры». Снова с вами исследования известных в своей области учёных и исследователей. Номер содержит 9 исследований.

Представляем имена авторов исследований: профессор др. Саим Сакаоглу, профессор др. Эйюп Акман, доцент др. Зеки Гюрель, др. Яшар Калафат, др. Мехмет Ярдымчы, Сади Байрам, Ченгиз Ыылдырым, Али Джем Акбулут и Хусейн Чылга.

С прошлыми выпусками журнала можно ознакомиться, скачать их или взять распечатки на веб-сайте журнала(www.kulturevreni.com)

Исследователям, желающим опубликовать свои научные работы в нашем журнале, следует оформить статьи в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце каждого номера и отправить их на адрес электронной почты (kulturevreni@gmail.com)

С уважением предлагаем вниманию наших дорогих читателей новый, 54-ый выпуск и желаем, чтобы этот номер внёс свою лепту в научный мир.

Редактор

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор

Проф.Др. Эрдоган ЛТЫНКАЙНАК

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EFSANE ARAŞTIRMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF LEGENDS RESEARCH IN THE REPUBLICAN PERIOD

ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЙ ЛЕГЕНД В РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ПЕРИОД

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Halk anlatmaları arasında önemli bir yeri olan *efsane* kavramı, önceki yüzyılın ortalarından başlayarak Türk bilim dünyasında hak ettiği yeri almıştır. Önceki dönemlerde kavram olarak yer aldığı eserlerde günümüzdeki anlamından farklı bir zenginliğe sahipti. Kavram, günümüzde bilim dünyasından daha çok iş dünyası ve spor alanlarında kullanılmaktadır. *Efsane* terimi gerçek anlamıyla ele alınmaya başlamasından sonra özellikle üniversitelerimizde kendisine geniş bir alan bulmuş ve pek çok bilim çalışmasına konu olmuştur.

Terim olarak *efsane* Türk dünyasında olduğu kadar farklı kültürlerde de zaman zaman benzer kavramlarla dile getirilmiştir. Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalar *efsane* kavramını bilim dünyasında hak ettiği yere taşımıştır. Günümüzde adında *efsane* kavramının yer aldığı pek çok kitap okuyucuların ilgisine sunulmaktadır. Ancak terimin tanımının tam olarak bilinmesi ve sınırları dışında kalan anlatmalara yer verilmemesi zorunludur.

Alanın ilk örneklerini sunanlardan; Koşay, Demircioğlu ve Güney'den alıncak birer örnek de günümüz araştırmalarıyla karşılaştırılabileceği düşüncesiyle eklenmiştir.

Bu alanda en çok yayın yapanlardan birisi olduğumuz için yayınlarımızın da bu yazımızı tamamlayacağını düşünerek önemlilerine yer vermek suretiyle okuyucularımıza sunulmuştur,

Anahtar Kelimeler: Efsane, anlatma, terim, üniversiteler.

ABSTRACT

The concept of *legend*, which has an important place among folk narratives, took its deserved place in the Turkish scientific world starting from the middle of

---

* Selçuk Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsakaoğlu@hotmail.com)

the previous century. In the works in which it was included as a concept in previous periods, it had a richness different from its current meaning. Today, the concept is used more in the business world and sports fields than in the scientific world. After the term *legend* began to be taken in its true sense, it found a wide area for itself, especially in our universities, and has been the subject of many scientific studies.

As a term, *legend* has been expressed with similar concepts from time to time in different cultures as well as in the Turkish world. Various studies conducted in our country have brought the concept of *legend* to its deserved place in the scientific world. Today, many books containing the concept of *legend* in their titles are offered to the attention of readers. However, it is imperative that the definition of the term is known exactly and expressions outside its boundaries are not included.

An example each from Koşay, Demircioğlu and Güney, who presented the first examples of the field, has been added with the idea that they can be compared with today's research.

Since we are one of the most published ones in this field, we think that our publications will complement this article and are presented to our readers by including the important ones.

Key Words: Legend, narration, term, universities.

Önceleri basın dünyasında sık sık dilimize dolanan bir kelime vardı. Biz onun bir edebiyat terimi olduğunu da pek bilmezdik. Çünkü o kelimenin kullanımında bir terim olma özelliğini çağrıştıracak anlam yükü yoktu. Derken zamanla hayatımıza giren televizyon kanalları da aynı kelimeyi ve yine aynı anlamda kullanmaya başlamışlardı. Biz, halk edebiyatının anlatmalar alanında çalışmalar yapılanlar bir yandan üzüyor, öbür yandan da kelitemizin yeni bir değer kazanmasından ötürü sevinmiyorduk. Artık yayın dünyamızın bu iki kanalında görülen kelimelerle bir hesaplaşmanın zamanının geldiği görüşüne ulaştık. Yazımızda bu görüşümüzden yola çıkarak, bazen küçük örneklerle olayı sunmaya çalışacağız.

Dikkatli okuyucularımız ve TV kanallarının dikkatli izleyicileri şu birkaç kavramı hemen hatırlayıvereceklerdir:

Efsane oyuncu

Efsane Cuma

Efsane Kadın (Sezen Aksu, Sertap Erener, vb. seslendirdiği şarkı)

Efsane Beşli (film, 2018),

Efsane Milan (takımın 2010 kadrosu)

Acaba bu kelimeimizi/terimimizi edebî eserlerde görmemiz mümkün müdür? Küçük bir araştırma sonucu şu sonuca ulaştık.

Ağrı Dağı Efsanesi, Yaşar Kemal, İstanbul, 1970, roman. Eserde, Ahmet ile Gülbahar arasındaki aşk, geleneksel motiflerle işlenerek anlatılmaktadır

Efsane Kadın Nene Hatun, M. Talat Uzunyaylalı, İstanbul 2006. Roman.

Efsane, İskender Pala, İstanbul 2013, roman. Eserde, Barbaros Hayreddin Paşa'nın da içinde yer aldığı efsanevî bir aşk hikâyesi işlenmektedir.

Suat Derviş: Efsane Bir Kadın ve Dönemi, Liz Behmoaras, İstanbul 2022, biyografi.

Bu arada farklı alanda hazırlanan bir çalışmada bu kavramı görebilmekteyiz Bu konuda hazırlanan bir doktora tezi bize oldukça yardımcı olmuştur:

Nuran Özlük, *Türk Edebiyatında Fantastik Roman*, İstanbul 2010, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. M. Fatih Andı.

Bu çalışmanın ele aldığı kaynaklardan bazıları doğrudan alanımızla ilgili üst başlıkları taşımaktadır. Aşağıda bunlardan bazılarını örnek olarak alıyoruz.

Barış Müstecaplıoğlu, *Perg Efsaneleri 1: Korkak ve Canavar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.

Barış Müstecaplıoğlu, *Perg Efsaneleri 2: Merderan'ın Sırrı*, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.

Barış Müstecaplıoğlu, *Perg Efsaneleri 3: Bataklık Ülke*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Barış Müstecaplıoğlu, *Perg Efsaneleri 4: Tanrıların Alfabetesi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.

Alp Aras, *Büyülü Efsaneler Serisi 1. Kitap: Elf Kanı*, İstanbul, Seyhan Kitap, 2005.

Gökтуğ Canbaba, *Kuzey Kıtalar Efsaneleri: Ozanın Şarkısı*, Ankara, Anki-ra Yayıncılık, 2007.

***

Acaba, konumuz olan efsane kavramı bilim dünyasında nasıl ele alınıyor, Birkaç cümle ile hatırlatmak isteriz.

Alman diline olduğu kadar Alman masalı ve efsanelerine de eğilerek dünya bilim âleminde önemli bir yer elde eden iki kardeş bu konuda şöyle demektedirler: *Efsane*, gerçek veya hayalî belirli kişi, olay ve yer hakkında anlatılan bir hikâyedir (Jason 1972: 134'ten Sakaoğlu 1980: 4). Jacob Ludwig Karl Grimm (1785-1863) ve kardeşi Wilhelm Grimm (1786-1859)'in derlemeleri uzun yıllar boyunca yayımlanarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Türk bilim dünyasında zamanla terim konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. 1960'lardan sonra, asıl alanları dil bilimi ve dil bilgisi olan bazı yazar ve araştırmacılarımızın akıl karıştıran terim önerileri mutlaka hatırlanmalıdır. Hatta zaman içinde aynı terimin farklı anlamlarda kullanılması da olayın ayrı bir yönüdür.

Başta Tahir Nejat Gençan olmak üzere, bazı alan dışından ilgililer ileri sürülen terimleri kullanmaya, makalelerinde yer vermeye başlamışlardır. Bu arada Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı ile Ali Rıza Önder'i de sayabiliriz. Ortalarda dolaşan ve

bizim bazılarını geçici olarak kabullendiğimiz terimlerin başlıcaları da şunlardı: *Söylence, demece, söylen, mit, diction*, vb. Prof, Dr. Sedat Veyis Örnek de *mit* terimini öne çıkarıyordu.

Terim konusunun Türk dünyasında ele alınışının da ilgi çekici görünüşleri vardır. Dilimize Farsça'dan giren *efsane*nin ötesinde yerleşen *söylence*'nin karşılığını kardeş ülke ve topluluklarda farklı şekillerde görmekteyiz. Mesela bizim dışımızda *efsane* kavramını benzer şekilde kullanan ülke ve topluluklar:

Özbek Türkçesi: *Āfsānā*

Uygur Türkçesi: *Āpsanā*

Karakalpakistan: *Epsana*

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: *Efsane*

Balkan Türkleri: *Efsane*

Kırım Türkleri: *Efsane*

Öbür Türk devletlerinde ise farklı terimler görülmektedir. Bu terimler arasında Türkçe kökenli olmayanlar da vardır:

Azerbaycan Türkçesi: *Leganda, rivāyāt*

Başkurdistan: *Rivayet, legenda*

Kazak Türkçesi: *Añ;*

Kazan Türkleri: *Rivayet, legenda, ekiyet, beyt*

Kırgız Türkçesi: *Ulamış*

Tatar Türkçesi: *Legenda, rivayāt*

Türkmen Türkçesi: *Legenda, rovāyāt*

Yakut (Saha) Türkleri: *Bılırgı, sehen*

Epsana terimini kullanan Karakalpakistan'da ise ayrıca *legenda, leğendi, anız, anız-engime* terimleri de görülmektedir.

(Ercilasun, vd. I, 1991, 202-203; Sakaoğlu 2022: 29)

Terimimizin karşılığı olarak Farsça'da *efsane* ve *fesāne* kullanılırken Arapça'da *usture* terimi görülmektedir. Bu sonuncu kelimenin dilimize *usture* ve *çokluk şekli olan esâtirin girdiğini de hatırlatmak isteriz.*

Bütün bunlara karşılık terimimiz Batı dillerinde, Latince'de gördüğümüz *Legendus* kelimesinin türevleri olarak görülmektedir: Almanca'da *Legende*, Fransızca'da *légende*, İngilizce'de *legend*, İspanyolca'da *leyanda*, İtalyanca'da *Leggenda* ve Rusça'da *legenda*. Bu arada terimimiz Almanca'da başka bir terimle birlikte görülmektedir. Galiba bu ikinci terimimiz daha çok kullanılmaktadır: *Sage* (Sakaoğlu 1980: 4; Sakaoğlu 2022: 29)

Ülkemizde *efsane* kavramına karşılık olarak kullanılan başka kelimeler de vardır. Ancak bu kelimelerin kullanılışında zaman zaman anlam kaymaları görülmektedir. Onun için *efsane* olarak sunulan bazı anlatımları *rivayet, menkıbe, söylenti* vb. başlıklar altında görebiliriz.

Aynı zamanda 1934 yılından beri Batı ülkelerinde gündemde olan *memorat* kavramı da son çeyrek yüzyılda ülkemizde de araştırmalarda görülür olmuştur.

Acaba ülkemizde bu alanda yayımlanan ilk kitapların adları nasıl verilmişti? Konuya eğilen aydınlarımız ve yazarlarımız dağarcıklarında yer alan hangi kelime-

lere yer vermişlerdi? Belki o dönemlerde kullanılan başka kelimeler de vardı ama onlar dönemin önde gelen kavramına almayı seçmişlerdi. Biraz da bu tür kelimelerin kullanılmasının moda gereği olabileceğini hatırlatmak isteriz. Şemseddin Sami, *Esâtir*, İstanbul 1880, 113 s., Nabizade Nazım, *Esâtir*, İstanbul 1893, 16 s., Mehmet Tefvik, *Esâtir-i Yunaniyan*, İstanbul 1909, 762 s.

Acaba efsane ve benzeri terimler yayınlarımızda ne zaman görülmeye başlanmıştır? Bu konuda kitap adlarından öte makale adlarının da araştırılması gerekecektir. Biz örnek olmak üzere birkaç kitap adını hatırlatmak isteriz.

Hamit Zübeyr [Koşay], *Dokuz Ötkünç*, İstanbul 1929, 62 s.

Ötkünç: Bu kelime, Kaşgarlı Mahmûd'un eserinden alınmış. Bu konuda kitapta kısa bir açıklamaya yer verilmiştir: "Hikâye için daha uygun bir söz bulamadık. Yayılıp yayılmayacağını gelecek gösterecektir." (s. 61). *Ötkünç*'ü ilk defa Hamit Zübeyr [Koşay]'ın bu kitabının adında görüyoruz. Ancak kelime uzun ömürlü olmamış, başka kaynaklarca hemen hemen hiç kullanılmamıştır: Kitapta, adından da anlaşılacağı üzere, dokuz anlatıya yer verilmiştir. Bunlar arasında az sayıdaki efsanenin yanında masallar da görülmektedir.

Enver Behnan Şapolyo, *Türk Efsaneleri*, İstanbul 1948 (1953 ve 1966), 152 s.

Efsane kelimesinin geniş kitlelere ulaşan bir kitabın adında görmemizin tarihi neredeyse 20 yıl sonrasına rastlamaktadır: Ancak burada yer verilen metinlerin bazılarının farklı alanların örnekleri olabileceği de unutulmamalıdır.

Teorik yönü ağır basan bu tür bir değerlendirme yazısına konuya ışık tutacak bazı örneklerin de verilmesinin gerekli olduğu görüşündeyiz. Biz de ilki *Ötkünç* kitabından alınan, ikisi daha sonraki dönemin önemli derlemeci ve yazarlarından seçilmiş üç metne kısa bilgiler ışığı altında yer vereceğiz. Üç metnimizde kullanılan kelimeler asıllarına bağlı kalınarak alınmıştır. Bu arada yazar ve derlemecilerimiz hakkında da çok kısa bilgiler sunulacaktır.

Hamit Zübeyr [Koşay] (Tilençi Tömrek köyü Başkırdistan 1897 -İstanbul 01 Ekim 1984)

Dokuz Ötkünç Koşay'ın ikinci kitabıdır. Kütüphanemizde bulunan ve yazarı tarafından Kasım 1969 tarihinde armağan edilen kitabın iç sayfasında, sonradan kalemle yazılmış olarak şu not düşülmüştür: >*Anadolu Öykü*. Farklı türlerinden örneklerinden oluşan bu küçük kitap için doktora çalışmalarımız sırasında bazı görüşlerimizi ortaya koymuştuk (*Gümüştane Masalları / Metin Toplama ve Tahvil*, Ankara 1973, 8-9 ve 55).

Kitaptaki metinler arasında efsane olarak değerlendirdiğimiz metinlerden birinin ilgili bölümünü aşağıya alacağız. Çünkü efsanenin konusu bir başka yazının içinde yer almaktadır. Yazarımız yeni kelimeleri kullanırken oldukça cömert davranmış, parantez içlerine de karşılıklarını vermiştir. Biz metni aslına bağlı olarak kendi yazımıyla alıyoruz.

KARA KOYUNU SUDAN ÇEVİREN

... Bu parçayı kendim de severim. Bilmem başından sonunacak anabiliyor-musunuz. Açılışında eski bir baştan geçeni kapatarak yenisini aramak için göç eden uzun boylu, kara sakallı, sivrim yüzlü, argın, yorgun bir algın aşık adımlarını işitiyorsunuz. Bu Dadal oğludur. Üzerinde kepenek, şalvar vardır. Fesinin uzun püskülü omuz başlarında gezmektedir.

Aşık, Uruşguş atlı köye giriyor Çatal çeşmede Hacı Şükrü efendinin kızı Sabirenin testisinden kısmet olan suyu içiyor.

Az zaman sonra aşık, Hacı Şükrü efendinin baş çobanı olarak sürüleri gü-düyor. Davarlar kavalının sesine kulak astıkları için köpeğine çok iş kalmıyor. İkinci bölümde sevdiği kızı babasından istemek için en uygun zamanı gözeten aşık-ın indallama (tereddüt) otu içinde yandığını musikinin gidişinden duyuyoruz. Sevgi indallamay (tereddüt) yeniyor. Çoban efendisine eyilmeden alınla:

-Kerimen nişanlı deyilse kahamın (akraba) olmak isterim diyor.

Hacı Şükrü efendi delikanlıyı baştan ayağacak süzüyor. Dengi olmayan de-likanlıya haddini bildirmek isterken yüzünden kurnaz bir düşüncenin ışığı koşu-yor.

-Sen güzel kaval çalarsın. Sürünün önünde gider karakoyuna akşamdan bol-ca tuz yedirelim. Ertesi gün onu suya indir. Ağzı suya deyeceği sırada da kavalın ile geri çevir. Bunu yapabilirsen kızımı sana veririrm diyor. Çoban bir az düşün-dükten sonra peki diyor. Karakoyuna akşamdan bolca tuz yediriyorlar. Üç tanık (şahit) bekçi bir dakika ağıldan ayrılmıyorlar. Gün burunu olunca karakoyunun ağızları köpürüyor. Ağılın kapusunu açıyorlar. Aşık koltuğunun altına sopasını ağzına kavalına alıyor, övüm övüm çalarak sürüyü kağış kağış. suya indiriyor. Suyu varıyorlar. Kara koyun dudağını suya deydirmek üzere iken çoban kavalile kuygun kuygun (te'sirli) ne söyledi ise söylüyor. Karakoyunla birlikte bütün sürü-yü geri çeviriyor. Bunu gören ağası Hacı Şükrü efendi gelerek çobanın alnından öpüyor, aşığı kendisine damat ediyor. (s. 19-21)

Bazı kelimelerin iki şekilde görüldüğü de gözden kaçmamaktadır: aşık-aşık, karakoyun-kara koyun

Bu konuda şu çalışmalarımıza bakılabilir

101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976, 137-139.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul 1982, 182-183.

Türk Efsaneleri, İstanbul 2023, 145.

Yusuf Ziya Demircioğlu (Ula-Muğla, 01 Ocak 1887- İstanbul, 02 Mart1973)

Müzik araştırmaları ve türkü derlemeleriyle tanınan Demircioğlu, aynı za-manda halk kültürünün anlatmaya dayalı alanlarında da derleme ve telif eserler ortaya koymuştur. Onun, *Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler - Masallar* (İstanbul 1934) adlı derlemeleri efsane alanımızı da ilgilendirmektedir. Kitap; *İçindekiler* yerine geçecek olan listede iki bölüm olarak ele alınmıştır: *Hikâye İsimleri. Ma-sallar*. Ancak ilk bölümün bir de ara başlığı vardır: *Hayvan Hikâyeleri*.

Demircioğlu'nun, ilk bölümün son örneği ve tek paragraf olarak verdiği derlemesini yazımına bağlı kalarak alıyoruz.

DAĞDAKİ İLE ŞEHİRDEKİ

Biri Sandıraz dağında diğeri Muğla'nın Ula nahiyesinde yatan iki evliya vardı. İkisi de tanışılar arada sırada birbirlerine gelip giderlerdi. Bir gün dağdaki evliye (Çiçekbaba) şehre arkadaşını ziyarete geldiğinde ona hediye olarak bir kar parçası götürmeği düşünür. Bunu mendiline sararak on sekiz saatlik yerden hiç mendil ıslanmadan getirip kapısını çalmış. Ve kerametini hurmullanarak [mağrur olmak, gururlanmak] duvarda kakılan mıha mendili asmış... Oturmuş. Hoş beş ederken içeriye gayet güzel bir kız girmiş. San'ati kadın papuççuluğu olan Hüsamettin efendinin önüne ölçü vermek üzere kar gibi topuklarını uzatmış, (Çiçekbaba) Buna bakarken duvarda asılı olan kar erimeğe, sular damlamağa başlamış. Hüsamettin Efendi bunu görünce Çiçekçibabaya: kendini tut, kalbini bozma. Dağda evlilik satmak kolaydır, demiş Ve ocaktaki kırmızı korları kendi mendilinin içine doldurarak, Al bunu dağına kötür. Karlar içinde üşüme demiş. (54-55)

Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir:

Baki Bora Hança, Bir Folklorcu Olarak Yusuf Ziya Demircioğlu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, 2001;

Mehmet Naci Önal, TEİS, 2020.

Saim Sakaoğlu, *Türk Efsaneleri*, İstanbul 2022, 151-152.

Eflâatun Cem Güney (Hekimhan 1886-İstanbul 02 Ocak 1981)

Kültürümüzde, *masal babası* olarak bilinen, bu özelliğiyle Danimarka'da bulunan, *Hans Christian Andersen Medal Kurumu* tarafından iki defa madalyaya layık görülen Eflâatun Cem Güney'in efsanelerimizle ilgili değerli yayınları vardır. Ancak o da, daha öncekilerde gördüğümüz gibi kavramlar arasında geçişkenlik sağlayarak gelecek kuşakları derinden düşündürmüştür. Onun *En güzel Türk Masalları* (İstanbul 1948, 4. bs. 1969) adlı eserinde. *Masallar, Halk Hikâyeleri* başlıklarından sonra *Efsaneler* gelmektedir. Bu başlık altında *Salkımsöğüt, Kara Kız* ve *Şahitler Kayası* adlı üç metin yer almaktadır.

Güney'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* (İstanbul 1956, 1957) adlı kitabının başında birkaç efsane metnine yer verilmiştir. *Karakoyun, Boş Beşik, Sarı Kız, Salkım Söğüt, Cennet Bursa, Kan Kuyusu, Şahitler Kayası*. Bölümün devamında ise bazı halk hikâyelerinin masallaştırılmış şekilleri ile *Yaralı Geyik* hikâyesine yer verilmiştir.

Aşağıya onun kitaplarından birinde alacağız bir efsaneye yer verilecektir. Dikkatli okuyucularımızı bu pek tanınmış efsanenin Güney'in kaleminde yer aldığı farklı bir şekli göreceklendir.

SARI KIZ EFSANESİ

Evvel zaman içinde, mağaranın birinde bir koca karı varmış... Kocakarının bir Sarı Kız'ı, Sarı Kız'ın da bir sarı ineği varmış... Sarı Kız da nar tanesi, nur

tanesi, bu dünyanın bir tanesiymiş; yüzü aydan aydın, gözleri kudretten sürmeli imiş, doğan aya “Ya sen doğ, ya ben!” dermiş, başka bir şey dememiş; hele, öyle utangaç, öyle utangaçmış ki, “Sunam!” desen, al al olur, yanağında güller açarmış... Güllerini dersen bal bal olur, dudağından bülbül uçarmış... Ömründe kapıya, bacaya çıkmaz; ile, güne görünmez; sarı ineğin südünü içip balını emerek büyüymüş...

Günlerden bir gün aşağı ine, ineğin yanına inmiş; balına emip, sütünü içecekmiş. Derinden derine bir ses duymuş, sese benzemiyen bir ses! Durmuş, dinlemiş:

“Sarı Kız, Sarı Kız, gelmesine geliyorum! Ağlıyarak mı geleyim, çağlıyarak mı?”

Sarı Kız kalbine inen, kanına karışan bu büyümlü sestem öyle korkmuş ki, büsbütün sararıp kazele dönmüş. Soluk soluğa koşup gelmiş, kendini kocakarının kucağına atıvermiş. Ağlamış, ağlamış, ağlamış... Ağladıkça gözlerinden inci, mercan saçılmış... Sonra biraz durur gibi, durulur gibi olmuş. O zaman ana kız baş başa vermiş; durmuş ve düşünmüşler:

“İn içinden genel ses, in sesi mi? Cin sesi mi? Yok yoksa dev anasının sesi mi? her halde tekin değil bu?” demişler, demişler ama, bir türlü bir dala konduramamışlar... Derken, akşam olmuş; Sarı Kız da yerinde duramaz, oturamaz olmuş; görünür, görünmez bir el kendisini çekiyormuş... İstemeye istemiye gene ine, ineğin yanına inmiş; kulağına aynı ses çalmasın mı:

“Sarı Kız, Sarı Kız; desen de geliyorum, demesen de; harlıyarak mı geleyim? Gürlüyerek mi?”

Ne olmuş, nasıl olmuş; kız kendini yitirmiş: “Harlıyarak gel, harlıyarak gel!” dememiş mi?

Vay sen misin diyen! Birden kayalar çatırdamış, sular çağıldamış; harlıyarak, çağlıyarak sarmışlar Sarı Kız'ı.

Ne yaptılar onu, neylediler ona? Yalana borcum ne! Biliyor muyum, bilmiyorum... Bir bildiğim, duyduğum varsa, Sarı Kız saçlarının rengi, yüreğinin ateşini bu sulara vermiş ve sır olmuş; kocakarı ile sarı ineği de bir daha gören olmamış...

İmdi, ılıca (kaplıca) suları bu yüzden sarı, bu yüzden sıcaktır. Amanın deyim! “Arılık, duruluk, Sarı Kız aşkına cum!” deyip de bir dulunmazsanız bu şifalı su, şifasını vermez! Üstelik, Sarı Kız'ın saçları ağrı olur, sızı olur, dolam dolam dolanır bir yerinize. Amanın deyim, siz siz olun da yüreğinize dolanmasın ha!

(En Güzel Türk Masalları 1948, 136-137)

Bu konuda şu çalışmalarımıza bakılabilir:
101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976, 171-173.
Eflâatun Cem Güney, Konya 2014, 216 s.
Türk Efsaneleri, İstanbul 2023, 119-120.

Efsane konusunu bütün yönleriyle ele almak elbette bu yazımızın sınırlarını zorlayacaktır. Biz, ilgi duyan araştırmacılarımıza biraz ipucu vermekle yetineceğiz:

Efsane alanına girerken öncelikle bu konuda yapılan çalışmalarla ilgili olarak bibliyografya çalışmalarına bakılması gerekmektedir. Kitap veya makale bütünlüğünde bağımsız efsane bibliyografyalarına ulaşılamazsa konu ile ilgili kitapların ve makalelerin sonlarına bakılması gerekecektir. Bu konuda, aşağıda adlarını vereceğimiz doçentlik çalışmamızın sonuna bakılabilir.

Buradan yola çıkılarak daha önce yayımlanmış önemli kaynaklara ulaşmak şarttır. Pertev Naili Boratav, Sedat Veyis Örnek, Hikmet Tanyu, Bilge Seyidoğlu, vb. bilim insanlarının kitapları göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu alanla ilgili öncü çalışmaların neler olduğu da araştırılmalıdır. Farklı amaçlarla bile olsa efsane konusunu ele alan öncü çalışmalar unutulmamalıdır. Alanımızla ilgili, bir bölümü derlemeye dayalı ürünlerin verildiği kaynaklar asla ihmal edilmemelidir. Bu arada Zeki Başar, Mehmet Önder, Cemil Cahit Güzelbey, vb. adlar unutulmamalıdır. Ayrıca Eflâton Cem Güney de konuya eğilmiş ancak derlemelere yeni şekiller verme yoluna gitmiştir.

Alan çalışmalarımızın önemli kaynaklarından biri de süreli yayınlardır. Özellikle ilk olmaları açısından tarayacağımız bu tür yayınlar da efsane metinlerine yer verip vermediğine bakılmaksızın gözden geçirilmelidir. *Halk Bilgisi Mecmuası, Halk bilgisi Haberleri, Folklor Postası, Türk Folklor Araştırmaları*, vb. Özellikle sonuncu süreli yayının iki ayrı araştırmacı tarafından hazırlanan bibliyografyasına genel ağıdan ulaşılmaya çalışılmalıdır.

Efsane derlemelerine yer veren yerel ve genel yayınlar ise asla ihmal edilmemelidir. Hamit Zübeyr Koşay, Ali Rıza Yalgın, Osman Bayatlı, Ali Rıza Önder, Kemal Güngör, M. Zeki Oral, vb.

Yabancı dillerde yayımlananları da ihmal etmemeliyiz. F W Hasluck, E. H. Carnoy - Jean Nicolaidis, vb.

Önceki yüzyılda düzenlenen efsane yarışmaları da arşivimize çok sayıda yeri derlemeyi kazandırmıştır. Bunların başlıcaları; İstanbul, Malatya ve Ağrı illerimizde gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizde efsanelerimizi konu alan ilk doçentlik çalışmaları ise Saim Sakaoğlu ve Bilge Seyidoğlu tarafından hazırlanmıştır. İlerleyen yıllarda pek çok genç araştırmacı efsaneler üzerine yüksek lisans ve doktora çalışması hazırlamışlardır. Bu konuda, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in, *Efsane ve Motifleri Üzerine* adlı çalışmasının üçüncü baskısına bakılabilir: Ankara 2018.

İçişleri Bakanlığı tarafından 1967 ve 1973 yıllarında bütün illerimiz için hazırlatılan *İl Yıllıkları* da konumuz için oldukça zengin bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Efsane konusunda bu yazımızın çerçevesi içinde vermeyi uygun bulduğumuz öncü bilgileri burada noktıyoruz.

EFSANE KONULU YAYINLARIMIZ

50 yıla yaklaşan efsane derleme, araştırma ve yayımlama çalışmalarımız sonunda ortaya koyduğumuz her tür ürünümüzü bir bibliyografya olarak hazırlamıştık. Ancak özellikle kitaplarımız için yazılan tanıtma/eleştiri yazıların çokluğu sebebiyle biraz kısaltmaya gidilmiştir.

I. KİTAPLARIMIZ

A. İNCELEMELER VE ARAŞTIRMALARIMIZ

1. Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi Ve Bu Efsanelerin
Tip Kataloğu, Ankara 1980, Ankara Üniversitesi Basımevi, IX +140 s.

Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 29,
Halk Edebiyatı Dizisi: 5.

Bu çalışmamız doçentlik çalışması olup aynı zamanda Türkiye İş Bankası'nın 1990 Edebiyat Büyük ödülüne layık bulunmuştur.

2. Efsane Araştırmaları, Konya 1992, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 136 s.,

Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 106,
Eğitim Fakültesi Yayınları No: 26.

Bu kitabımız ilerleyen yıllarda genişletilerek üç defa daha basılmıştır.

2a. Konya 2009, 346 s. Form Basımevi.

2b. Konya 2013, 369 s. Şelale Ofset..

2c. Konya 2018, 315 s Şelale Ofset

Üç baskı da KömenYayınları arasında yer almıştır.

3. Türk Efsaneleri, İstanbul 2022, 220 s. Plusone Basım.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı ve SOCAR'ın isteği doğrultusunda, Cumhuriyetimizin 100. Yılı hatırası olarak hazırlanmıştır.

81 ilimizin tamamına yakınından birer, bazılarında ise ikişer efsane alınmıştır. Ayrıca Türk Dünyasının geniş coğrafyasından da 39 efsane örneğine yer verilmiştir.

B. METİN YAYINLARIM

1. 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976, Yüksel Matbaası, 270 s.

Damla Yayınevi, No: 46.

2. bs. Ankara 1989, Ünal Ofset Matbaacılık, IX + 129 s.

Kültür Bakanlığı Yayınları: 1096,

Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi: 42;

3. bs. Ankara 2003, Başer Matbaası, 271 s., Akçağ Yayınları: 481,

Kaynak Eserler: 145; 4. bs. Ankara 2004, Başer Matbaası, 271 s., Akçağ Yayınları: 481; 9. bs. Ankara 2020

Bu kitabım hakkında şu bilgileri de sunmak istiyoruz:

a. Shigeru Katsuda, “Toruko no den setsu” [Türk Efsaneleri], Sekai kouşō bungei kenkyū [Dünya Sözlü Edebiyat Araştırmaları], 5, 1983, 179-248. Osaka Yabancı Diller Üniversitesi, Avrasya Kıtası'ndaki Geleneksel Kültürler Araştırma-

ları Özel Sayısı (Doğu Asya Dizisi), 1983 Yılı Özel Araştırmaları. Kitabımızdaki ilk 71 efsane Japonca'ya çevrilmiştir.

b. Güzellik Suyu / Türk Edebiyatından Seçmeler, Bakı 1991. (Tertib edenler Memmet Aslan-Hidayet)

Not: 101 Anadolu Efsanesi adlı kitaptaki metinlerden aktarılan; *Güzellik Suyu* (IV/3), *Yeşillaşan Guru Ağaç* (VIII/4), *Kablumbağa / Çanaklıbağa* (VII/5), *Gumru* (VII/2), *İbibik Kuşu / Şanapipik* (VII/1), *Ceyran Guzusu* (VI/8) adlı efsanelerin Azerbaycan Türkçesiyle verilmiş şekilleridir. Kitabın adı da, ilgili efsanemizden alınmıştır.

c Yuvamız (Gümlcine-Yunanistan), 5 (58), Haziran 1991'den 7 (74), Ekim 1992'ye kadar.

2. 101 Türk Efsanesi, Ankara 2003, Başer Matbaası, 253, Akçağ Yayınları: 482, Kaynak Eserler: 146; 2. bs. Ankara 2004, Başer Matbaası, 253 s. Akçağ Yayınları: 482, Kaynak Eserler: 146; 8. bs. 2021, 2021.

3. 101 Dünya Efsanesi, Ankara 2303, Başer Matbaası, 253, Akçağ Yayınları: 482, Kaynak Eserler: 146;

ANSİKLOPEDİSİ VE BENZERİ ESERLERDEKİ YAYINLARIMIZ

A. TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ

1. Karakoyun Efsanesi, C. 5, İstanbul 1982, 182-183.

B. İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

1. Efsaneler, C. 3, İstanbul 1994, 134-135.

2. Evliya Menkıbeleri, C. 3, İstanbul 1994, 235-236.

3. Fetih Efsaneleri, C. 3, İstanbul 1994, 307.

C. TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI /

TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT METİNLERİ ANTOLOJİSİ

1. Mitler, Efsaneler, Menkıbeler, 1, Ankara 2001, 1-51.

Ç. TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

1. Halk Edebiyatı, C. 15, İstanbul 1997, 345-350.

Not: Efsane maddesi: s. 347

III. MAKALE BOYUTUNDAKİ YAZILARIMIZ

Not: Sayılarının çokluğu sebebiyle seçme yapılmıştır.

A. MAKALE VE BİLDİRİLERİM

1. "1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla İlgili Efsaneler", *Türk Kültürü*, 15 (175), Mayıs 1975, 436-440.

2. "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", *Türk Fol-kloru Araştırmaları Yıllığı*, 1976, Ankara 1977, 453-473.

Not: Dr. Ali Özçelebi ile birlikte hazırlanmıştır. Yararlanılan eser, Jean Nicolaides ve E. Henry Carnoy'un birlikte hazırladıkları *Traditions Populaires de l'Asie Mineure (Anadolu'nun Halk Gelenekleri)* adlı bir derleme kitabıdır.

3. "Bir Efsane Motifi Üzerine", *Türk Kültürü*, 15 (171), Ocak 1977, 168-170.

4. “Doğu Anadolu Folklorunda Millî Kalıplar”, *Doğu Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadî Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri / 13-15 Mayıs 1985 Tunceli*, Ankara 1986, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 83-91.

5. “İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I*, Ankara 1985, Güven Matbaası, 450-456.

“Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları”

6. “Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzleri”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, II. Türk Edebiyatı, Cilt I*, İstanbul 1985, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 255-262.

Not: Bu yazı, daha sonra çeşitli dergiler tarafından iktibas edilmiştir. *Belgelerle Türk Tarihi*, (7), Eylül 1985 32-34; *Tan* (Pristine-Kosova), 7 (77), Aralık 1985, 23-25.

7. “Efsane”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987*, (hızl. M. Ruhi Şirin), İstanbul 1987, İhlâs Matbaacılık, 99-103.

Not: Bu yazı, *Efsane Araştırmaları*'na *Efsane Üzerine Düşünceler* başlığı altında alınmıştır.

8. “Tokat'ta Derlenen Bazı Efsaneler Üzerine”, *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I, 1-3 Haziran 1988)*, Samsun 1990, Sönmez Matbaası, 145-150.

Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı: 2.

9. “Evliya Çelebi'nin Naklettiği Efsanelerin Türk Efsaneleri İçindeki Yeri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, 1989 (1988), 282-291.

10. “Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elazığ Menkıbesi”, *Fırat Havzası Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu 24-27 Ekim 1985*, Elazığ 1992, 335-440.

11. “Erzincan Efsaneleri ve Edebiyatımızdaki Yeri” , *Erciyes*, 11 (121), Ocak 1988, 2-7.

Not: 11-13 Şubat 1987 tarihleri arasında Erzincan'da toplanan, *Erzincan'ın Tarihi ve Kültürü I. Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

12. “Anadolu Efsanelerinde Pınarda Kaybolan Tas Motifi ve Yayılma Sahası Üzerine”, *I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi / 11-12 Ekim 1988 Tebliğler (Konya)*, Konya 1990, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 253-262.

13. “İnanıştan Efsaneye: Kumuklarda İki Mezar Taşı ve Anadolu Türklerinde İki Heykel”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (İzmir), 6, 1991, 29-34.

Not: İngilizcesi için bk. “From Belief to Legend: Two Gravestones in the Kumuks and Two Statues in Anatolian Turkey”, *Altaic Religious Beliefs and Practices*, Budapest 1992, 291-294.

22- 29 Haziran 1990 tarihleri arasında Budapeşte'de toplanan 33. PIAC'ta okunmuştur.

14. “Kazuvanjata so religijozna Tematika Kaj Balkanskite Novniot Odraz Vo Predanijata”, *Makedonski Folklor*, 24 (47), Üsküp, 1991 187-193.

Not: 7-8 Temmuz 1991 tarihlerinde Ohri'de toplanan *XI. Milletlerarası Balkan Folklor Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

İngilizcesi, ““The Reflection of the Folk Belief on Legend in the Folk Narration of the Balkan Countries”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 1990 (Basımı 1992), 1-5'te yayımlanmıştır: Türkçesi: “Balkan Türkleri Halk Anlatmalarında Dinî İnanışların Efsaneye Yansıması”, *Efsane Araştırmaları*, Konya 1992, 37-41.

15. “Cami-Hamam İkilisinin Yapımıyla İlgili Yeni Bir Varyant: Yozgat Çapanoğlu Camii-Çarşı Hamamı Efsanesi”, *Efsane Araştırmaları*, Konya 1992, 88-91.

16. “Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Anadolu Anlatmalarının İzleri”, *Balkan Türkleri Sempozyumu / 7 Haziran 1992, Tebliğler*, Kayseri 1992, 55-61.

17. “Bir Efsane: Anadolu'dan Prizren'e”, *Birlik* (Üsküp-Makedonya), 15 Eylül 1992, 4278, 13.

18 “Kızlar Kayası”, *Kültür ve Sanat*, 20, Aralık 1993, 14-17. Daha sonraki basımı için bk. *Kışta Meram*, 2, Aralık 1999-Ocak-Şubat 2000, 18-19.

19. “Afyonkarahisar Efsanelerindeki Bazı Motifler Üzerine”, 3. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri / 22-24 Ekim 1994*, Afyonkarahisar 1994, Afyon Zafer gazetesi tesisleri, 94-102.

20. “Efsanelerin Cıvıldaştığı Şehir: Tokat Bir Bağ İçinde”, *Kültür ve Sanat*, 24, Aralık 1994,11-13.

21. “Uluğ Bey'in Hayatı Etrafında Anlatılan Hikâyeler”, *Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (Ankara, 30 Mayıs-4 Haziran) [1994]*, (hzl. Songül Boybeyi), Ankara 1996, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 277-285.

22. “Efsane-Menkıbe Bağı”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II*, Ankara 1997, 241-246.

23. “Bir Efsane, İki Tıp, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, Konya 1997, 181-189.

24. “Kıbrıs ve Anadolu Türklerinin Efsaneleri Arasındaki Ortaklıklar Üzerine”, *Türk Dünyası/ Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9, Bahar 2000, 16-24.

6-11 Mayıs 1993 tarihleri arasında Lefkoşa'da toplanan, *VI. Uluslararası Ahmet Yesevi ve Türk Halk Edebiyatı Semineri*'nde okunmuştur.

25. “Eğirdir’de Anlatılan ‘Gölden Yürüyerek Geçme’ Efsaneleri Üzerine”, *I. Eğirdir Sempozyumu / Eğirdir 31 Ağustos-1 Eylül 2001*, Eğirdir 2002, 762-768.

26. “Akşehir’de de Anlatılan Aslan’a Binme, Duvarı Yürütme Efsanesinin Motifleri Üzerine, *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara’ya Armağan / Tarih Yazıları*, (Drl. Prof. Dr. M. Akif Erdoğan), İstanbul 2006,432-444

27 “Efsaneler Değişirken Güzelleşiyor mu?”“Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu Kitabı” (hzl. Dilaver Düzgün vb.), İstanbul 2011, 314-321. Dergâh Yayınları.

28. “Bazı Başat Efsanelerin Kıbrıs’taki Yayılımı Üzerine”, T. C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 9. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, 20-24 Ekim 2021, Lefkoşa – KKTC. KKTC_Türkiye arasında bağ kurulamadığından

B. BİBLİYOGRAFYA

1. “Bir Mitoloji Bibliyografyası Üzerine”, *Halk Bilimi*, 3, 1974, 29-30.

Not: Ali Rıza Önder’in, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri’nde (8-14 Ekim 1973) sunduğu, “Türkiye’de Mitoloji Çalışmalarına Bir Bakış” adlı bildirinin düzeltilmesi ve tamamlanmasıdır. Konu efsanelerle de ilgilidir.

IV. TÜRK DÜNYASINDAN EFSANE DERLEMELERİ

A. ANADOLU’DAN EFSANE DERLEMELERİ

1. “Anadolu Efsaneleri: 1, Ağrı Dağları”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 18 (349), Ağustos 1978, 8318.

2. “Anadolu Efsaneleri: 7, Hep Büyük-Yusuf ile Kardeşi”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 19 (363), Ekim 1979, 8796.

Seçme yapılmıştır.

B. BİR İLİMİZİN EFSANELİR

1. *Erzurum ve Erzurumlular Üzerine Yazılar*, Kayseri 2002, 378+22 s.

Erzurum Efsaneleri, s. 139-158. 16 efsane metni. Metinler daha önce değişik ortamlarda yayımlananlardan alınmıştır.

C. ANADOLU DIŞI TÜRK DÜNYASINDAN EFSANE DERLEMELERİ

1. “Türk Dünyasından Folklor Malzemeleri: Bir Gagauz Efsanesi”, *Da-daş* (Halkın Sesi (Erzurum)’nin özel eki), 1 (2), 12 Kasım 1979, 6.

2. “Kıbrıs Efsaneleri”, *Türk Folkloru*, 1 (12), Temmuz 1980, 5-8.

3. “Bir Kırım Efsanesi: Arzı Kız”, *Kırım*.

Not: Efsane konulu çalışmalarımızla ilgili olarak öğrencimiz DR. Öğr. Gör. Aziz Ayva tarafından bir de makale hazırlanmıştır: “Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’nun Efsane Araştırmaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 2001, 365-391.

ÂŞIK ŞİİRİNDE AZ BİLİNER BİR NAZIM TÜRÜ : BAHR-I TAVÎL VE İKİ YENİ ÖRNEĞİ*

A LITTLE KNOWN TYPE OF VERSE IN MINSTREL POETRY: BAHR-I TAVÎL AND TWO NEW EXAMPLES

МАЛОИЗВЕСТНЫЙ ВИД СТИХА В АШИКСКОЙ ПОЭЗИИ: БАХР-И ТАВИЛ И ЕГО ДВА НОВЫХ ОБРАЗЦА

Prof. Dr. Eyüp AKMAN**

ÖZ

Klasik şiirde örneklerine rastlanan fakat âşık şiirinde çok az örneği olan bahr-ı tavîl; vezinli, kafiyeli, uzun nesir cümlelerinden kurulu bir nazım türüdür. Klasik şairler tarafından tercih edilmiştir. Genellikle *fe i lâ tün* kalıbının arka arkaya getirilmesiyle oluşturulmuş cümlelerden meydana gelir. Konularını aşk ve sevgi oluşturur. Edebiyatımızda, bizim ilave ettiğimiz iki örnekle beraber, 55 bahr-i tavîl örneğine rastlanmıştır. Bildiğimiz kadarıyla âşık edebiyatında, Bayburtlu Zihni dışında bu türde örnek veren halk şairimiz yoktur.

İshak-zâde Âşık Fevzi 1857-1917 yılları arasında yaşamış Kastamonulu bir âşıktır. İyi bir medrese tahsili görmüş, Arapça ve Farsçaya hâkim biridir. Kendisinin saza ve söze meraklı olması dolayısıyla musiki bilgisi de oldukça fazladır. Âşık Fasılları adını verdiği (Fusûl-ı Âşıkân) mecmuasında musikiye dair pek çok yeni bilgiler mevcuttur.

Bu bildirimizde Kastamonulu Âşık Fevzi'nin tertip ettiği "Fusûl-ı Âşıkân" adlı yazma eserinde bulunan "Rüstem" mahlaslı bir şairin bahr-i tavîli ile yine Âşık Fevzi'nin bizzat kendisinin yazdığı, "Hâtırât-ı Fevzi" adlı mecmuasında yer alan bahr-i tavîli üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık şiiri, nazım türü, İshak-zâde Âşık Fevzi, Kastamonu, bahr-ı tevîl

ABSTRACT

Bahr-ı tavîl (Verse genre of Divan literature, which is composed of long prose sentences), which has examples in classical poetry but has very few examples in

---

*Bu yazı, 25-28 Eylül 2023 tarihinde Priştine/Kosova'da düzenlenen XVIII.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. Kastamonu/TÜRKİYE
(eakman@kastamonu.edu.tr)

minstrel poetry; is a type of verse consisting of metered, rhymed, long prose sentences. It was preferred by classical poets. It generally consists of sentences formed by bringing the *fe i lâ tün* pattern one after the other. Its subjects are love and affection. There are 55 examples of *bahr-i tavil* in our literature, including the two examples that we added. As far as we know, there is no folk poet in minstrel literature who gives examples in this genre, other than Bayburtlu Zihni (Zihni from Bayburt).

İshak-zâde Âşık Fevzi is a minstrel from Kastamonu who lived between 1857-1917. He received a good madrasa education and was fluent in Arabic and Persian. Since he was interested in the instrument and the lyrics, his knowledge of music was also quite high. There is a lot of new information about music in his magazine called *Âşık Fasılları* (Fusûl-ı Âşıkan).

In this paper, we will focus on the *bahr-i tavil* of a poet with the pseudonym "Rüstem", which is found in the manuscript named "Fusûl-ı Âşıkân", compiled by Kastamonulu Âşık Fevzi (Âşık Fevzi from Kastamonu), and the *bahr-i tavil*, written by Âşık Fevzi himself, in his magazine called "Hâtîrât-ı Fevzi" will be emphasized.

Key Words: Minstrel poetry, type of verse, İshak-zâde Âşık Fevzi, Kastamonu, *bahr-ı tevîl* (Verse genre of Divan literature, which is composed of long prose sentences)

Metin

Bahr, aruzun ana makamlarından her birinin adıdır. Tavîl ise Arapça, uzun, çok süren manalarına gelir. Buna göre uzun bahr anlamına gelen *bahr-ı tavîl*, aruzun *fe û lün/me fâ î lün/fe û lün/me fâ î lün* cüzlerinden ibaret bir ahenk ölçüsüdür. Bu kalıp, Türk şairleri tarafından pek rağbet görmemiştir. Arap şairleri tarafından kullanılmıştır.

Edebiyatımızda bir *bahr-i tavîl* daha vardır ki bu, yukarıdaki aruz kalıbının adı değil, bir nazım şekli/türü olarak, sadece aruzun bir tef'ilesinin arka arkaya sıralanmasıyla oluşturulmuş uzun mısralardan kurulmuş şiir olarak karşımıza çıkar. Şiirdeki bütün mısralar, herhangi bir aruz kalıbının cüzlerinden/ana parçalarından (*fe i lâ tün, fâ i lâ tün, me fâ i lün, müs tef i lün*) biriyle devam eder. Uzunluğundan dolayı bu tarz şiirlere de *bahr-i tavîl* denilmiştir. Her mısradaki istenildiği kadar ana parça/ tef'ile sayısı çoğaltılabilir. Genellikle şairler *fe i lâ tün* kalıbını kullanmayı tercih etmişlerdir.

Her mısradaki tef'ile sayısı farklı olabilir. Mesela Şeyh Galib'in *bahr-i tavîl*inde birinci mısra 74, ikinci mısra 70, üçüncü mısra 66, dördüncü mısra 64 *fe i lâ tün*'den meydana gelmiştir(Dilçin,1992:277-278).

Edebiyatımızda XV. yüzyıldan itibaren Ahmet Paşa ile beraber bahr-i tavîl yazıldığını görüyoruz. Bu türe halk şairleri -Zihni hariç(Kılıç, 2017)- hiç ehemmiyet vermezken klasik şairlerden de çok azı bu tarzda eser vermiştir. Son zamanlarda mecmualar üzerine yapılan araştırmalar arttıkça kıyıda köşede kalmış bahr-i tavîller gün yüzüne çıkmaktadır.

Bahr-i tavîllerde her dizenin kendi içinde seciler yapılır. Dizelerinin secili olması bakımından nesre benzer.¹ Ayrıca dizelerdeki son sesler de kendi aralarında kafiyelenir. Bahr-ı tavîlin kafiye şeması kıta yahut gazel biçiminde olabilir. Bahr-ı tavîllerde genellikle sevgilinin güzellik unsurları ile âşık ve sevgili arasındaki münasebetler işlenir. Bunun yanı sıra münacat ve naat (Zihnî) gibi dinî konulardan mizah (Abdülbâkî Feyzî) ve övgü konulu (Fedâyî) bahr-ı tavîl örnekleri de vardır. Bahr-ı tavîlin beyitleri arasında çoğunlukla bir anlatım bütünlüğü bulunur. Olay bir hikâye anlatımı içinde verilir. (Aksoyak, 2018:2).

Bahr-i tavîl konusunda öncü çalışmalardan olan İsmail Hakkı Aksoyak'ın çalışmalarından (Aksoyak 1999; Soyak, 2018) sonra yapılan araştırmalar neticesinde edebiyatımızda bahr-i tavîl yazan şair sayısı 40'a, bahr-i tavîl sayısı da 53'e çıkmıştır(Babaarslan, 2020).

Bu yazımızda ele alacağımız ilk bahr-i tavîl, Âşık Fevzi'ye ait bir mecmuada kayıtlıdır. İshak-zâde Âşık Fevzi 1857-1917 yılları arasında yaşamış Kastamonulu bir âşıktır. İyi bir medrese tahsili görmüş, Arapça ve Farsça'ya hâkim biridir. Kendisinin saza ve söze meraklı olması dolayısıyla musiki bilgisi de oldukça fazladır. Hem aruzlu hem de heceli şiirleri vardır. Tarih düşürmede üstattır. Âşık Fasılları adını verdiği (Fusûl-ı Âşıkân) mecmuasını gençlik yıllarından itibaren oluşturmaya başlamış 1906 yılında 418 sayfa olarak tamamlamıştır. Baskıya hazır şekilde hazırlanan bu mecmua maalesef basılamamıştır. Eserde binden fazla şiir vardır. Bu şiirlerin çoğu aruz vezniyledir. Bu eserin önemi, daha evvel başka bir yerde yayınlanmayan şiirlerin olması yanında, müellifin her şiirin üzerine hangi beste veya makamla olduğunu yazmasındadır. Bu bakımdan eser, âşık fasıllarına ve musikiye dair pek çok yeni bilgi içermektedir.

Aşağıda inceleyeceğimiz bahr-ı tavîl, eserin 332. sayfasında kayıtlıdır. Şiirin başında “İrânî Bestelerinden” yazmaktadır. Bu ifade, şiirin bestelendiğini, belli bir beste ile okunduğu anlamına gelmektedir. Fuat Köprülü âşık fasılları ile ilgili makalesini yazarken Âşık Fevzi'den istifade etmiştir. Âşık Fevzi ve Köprülü'ye göre İstanbul âşık fasıllarının ikinci bölümünde âşıklar bahr-ı tavîl okumaktadırlar(Köprülü, 1914).

Şiirin sahibi Rüstem adlı biridir. Fakat bu Rüstem hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kıta şeklinde yazılmış bu şiirin kafiye şekli a a a a şeklindedir.

---

¹ Bahr-i tavîller secili yapıları icabı mensur şiire de benzerler. Şu farkla ki mensur şiirler tamamen nesir olup vezin ve kafiyesizdirler. Yakup Kadri'nin “Erenlerin Bağından” adlı mensur şiirinden bir paragraf: “Yıllar yarlardan, yarlar yıllardan vefâsız...Kara baht bir kasırğa gibi. Bu ne baş döndürücü iş? Geceler günleri, günler geceleri kovalıyor; cefalar cefaları kolluyor. Saçlarımızda aklar akları, alnımızda çizgiler çizgileri doğuruyor. Tevekkül güç, isyan vahim; felek hiç rahm etmeyecek mi? Heyhat, aziz dost, onu döndüren kara bahtın kasırğası...(Karaosmanoğlu, 1970:13)

Şiir, birinci mısra 18, ikinci mısra 37, üçüncü mısra 34, dördüncü mısra 53 *fe i lâ tün*'den oluşmaktadır. Şiirde zaman zaman vezin hataları da görülmektedir.

Bu şiirde hem nazlı hem güzel hem de cefâ etmeyi seven bir güzelden bahsedilir.

İnceleyeceğimiz diğer bahr-i tavîl, Âşık Fevzi'nin kendi yazdığı şiiridir. Fevzi'nin 1320/1904 yılında basılmak üzere hazırladığı bu mecmua, "Mecmû'a-ı Şu'ârâ ve Hâtrât-ı Fevzî" adını taşır. Bu eser, şairin 1294/1878 yılından itibaren gezip gördüğü yerlere, şahıslara, yapıtlara yazdığı şiirlerden oluşmaktadır. Eser 300 sayfadan ibarettir.

Âşık Fevzi'nin yazdığı Bahr-i Tavîl bu eserin 194. sayfasında yer almaktadır. Bu şiir dört beyitten oluşmaktadır. Şiirde *fe i lâ tün* kalıbı kullanılmıştır. Kafiye şekli ise gazel tarzındadır: aa ba ca da. Tef ile sayıları her beyitte farklıdır. Birinci beyitte 52, ikinci beyitte 58, üçüncü beyitte 80, dördüncü beyitte 58 *fe i lâ tün* yer alır. Şiirde yer yer vezin hataları da görülmektedir.

Şiirin altında yer alan nottan bu şiiri Âşık Fevzi'nin Trabzon seyahati esnasında 26 Eylül 1308/8 Ekim 1892 tarihinde yazdığını anlıyoruz.

Şiirin bütününde sevgilinin güzelliğinden, onun acımasızlığından, kadere şikâyetten, ayrılıktan ve hasretten söz edilir.

SONUÇ

Genellikle Bahr-ı Tavîl nazım şeklini/türünü on beşinci yüzyıldan itibaren klasik şairler kullanmışlardır. Bayburtlu Zihni'den sonra bu tarzı kullanan ikinci halk şairi Âşık Fevzi olmuştur. Âşık Fevzi'nin bu tarzda yazması, onun klasik şairlere özentisiyle açıklanabileceği gibi, Fevzi'nin musikiye olan vukufu ve bahr-i tavîllerin bir beste, bir musiki parçası olmasıyla da açıklanabilir.

İncelediğimiz iki bahr-i tavîl ile şimdiye kadarki bahr-i tavîl külliyyatına katkıda bulunmuş olmaktadır. Böylelikle bahr-i tavîl yazan şair sayımız 42'ye , bahr-i tavîl sayısı da 55'e çıkmış bulunmaktadır.

Rüstem'in bahr-i tavîlinin üzerinde bestesinin de yazması, bahr-i tavîllerin fasıl ve meclislerde belli bir makamla okunduğunu da göstermektedir.

Kütüphanelerde bekleyen pek çok cönk ve mecmua vardır. Bu eserlerin ortaya çıkarılması, üzerinde çalışılması, kültürümüzü ve edebiyatımızı daha da zenginleştirecektir.

1-Âşık Fevzi'nin Bahr-i Tavîli

Fe' i lâ tün/ Fe' i lâ tün/ Fe' i lâ tün/ Fe' i lâ tün

[194]

1-Yine bir kaşları cellâda gönül düşdi meded, başıma gâ'ile açdı feleğîn gerdişi bu, meğer âhû idi kaçdı, yokuşun enişi bu, bir vakt zirve-i ikbâlde idim, uçurum dalda idim, tâli'îñ cünbüşi bu, şimdi bir varta-i edbârda, gam âlûde-i efkârda ağlar gezerim, âh bu sînemi dağlar gezerim.

Bu meşakkat bu eziyyet nedir ey servi-kadd, hışm ile bakma yeter, su gibi sen akma yeter, bağrımı gel yakma yeter, gabgabı şeffâf güzel, gizleme perde-i istignâda dili âyîne-i hem sâf güzel, fikrimiñ kâffe-i teşvîşi bu, hayf bir vâdî-i gaddârede dehen şîrî-i hûn-hârda ağlar gezerim, âh bu sînemi dağlar gezerim.

2-Süzilüp sürmeli gözler, o sevimli sözler, dil ü cânım özler, şerbet-i [195] bûs-ı lebiñ âb-ı hayât çeşmesidir teşne dile, içebilsem bâri o karanlıkda İlâhî seçebilsem yâri, ne şekerler yer idim, tiz gel efendim dir idim, gel didim geldi, ciğer deldi, hemân allanarak, sallanarak, nâz iderek, göz süzerek, vaslını ibrâz iderek, didi benden ne dilersiñ meleğim.

Ben didim gonce dehen, bülbulünüm bağında, çatılarımda öterim, patalarım da tüterim, yüzüm üstünde terim, şebnemiñ olsun dirim, nev-şüküfte kokulu tâze çiçeksiñ, beni sev körpeliğın çağında, rûz u şeb âşık-ı bî-çâreniñ endîşi bu, vehleten turre-i tarrârda, bağıteten, çengel-i dâğ-dârda ağlar gezerim, âh bu sînemi dağlar gezerim.

3-Bahtımıñ kemliğidir, başka tecellî bulurum, gizli tesellî bulurum, kurtulamam kahrından, la‘l-i lebiñ zehrinden, derdi temelli bulurum, böyle işle, bu gidişle, ölüürüm el-hâsil. Sen de rûhum yaşama, medfenime ol vâsıl, kara toprakda beyâz gerdeniñi boynuma at, ohşa bi‘z-zât, vücûdum bula emn ü râhat, ne sa‘âdet, ne ‘inâyet, ne mürüvveddir bu, ne sitem-cû, ne vefâsız gül-rû, dilber-i meh-rû, bu ise baht-ı siyâhım, eserdir âh vâh.

[196]Ey nihâl-i emelim, bî-bedelim, mahşere tev‘em gidelim, mü‘min-i zîver-i ‘aşka girelim, ni‘met-i vuslat-ı yâre irelim, rûhı rûha verelim, çağrışalım ma‘bûda, diyelim işte bu nutk-ı ‘âlâ, el-âmân nâ‘ire-i hasretle yandık dünyâda, râh-ı sevdâ-yı mecâzîde dolandık, dolaşan çokça o demde inleyen kûşe-i gamda, ser ü pâ âteş-i ‘aşkıyla yanan, per-i pervâne misâli tutuşan, ciğeriñ âteşi bu. O havelnâk şerr-bârda, bu zehirli dehen-i mârda, sâhil-i cûşîş-i efkârda, ağlar gezerim, âh bu sînemi dağlar gezerim.

4-Bir zamân semt-i mecâzîde seyâhat itdim, irişüp şâh-reh-i ‘aşka, diz çöküp hâce-i meşke, okudum cüz‘i-i hakikat dersin, sûziş hâlimi takrîr ü hikâyet itdim, yine mâliksiñ eyâ cezbe-i ‘aşk , perî- peyker ruhı zîver, lebi ahmer, mûmiyân kemer hançer-i dilberde misiñ, hele gel beyt-i hazîn, hûn-ı enînim seyret.

‘Âkil iseñ yûri bu zevk-i hakîmânemi gör, genç iken gözde diken oldum uzlet idüp nâsdan, bir süri vesvâsdan, tarz-ı şîrîn nevinde hele bu zevk-i edîbânemi gör, vatanımdan dûram, gam ile mağdûram, kime boynum eğeyim âh kime hâlim diyeyim, gitti tedbîr ü irâdem elden, ne gelir dilden, kaderu’llah işi bu, zülf-i tâtârda *Fevzî*, derd-i düşvârda *Fevzî*, ağlar gezerim, âh bu sînemi dağlar gezerim.

26 Eylül 308 Trabzon

2-Rüstem’in Bahr-i Tavîli

Îrânî Bestelerinden

Fe‘ i lâ tûn/ Fe‘ i lâ tûn/ Fe‘ i lâ tûn/ Fe‘ i lâ tûn

[332]

1-Yine düş oldu gönül el-hazer ol mâh amân, olmadı derd-i dilimden benim âgâh amân Meni âteşlere yakdı, gam-ı hicrâna bıraktı, kaş eğüp gözünü kakdı

,cânım aldı, kıya bakdı, dökülüp kan yaşım akdı , ne kılâm âh amân. **Bestesi: Gel kömür gözlüm özüm cân saña kurbân¹**

2-Bu nice hüküm, ‘adâlet, bu ne insâf-ı mürüvvet, bu ne sevdâ-yı ‘alâmet, bu ne hikmet, bu ne kudret, ki boyı serv, semen, gonce-dehen ,naz kılan, kaş eğerek, göz süzerek, dil çekerek, bir perî sûret, nice meh-veş, nice meh-rû, yüzi gül, gamzesi âteş, kaşı yay, kirpiği ser-keş, ne güzel turfa yanaklu, kılıcı beline bağlı, eli şeşberlü, nacaklu, ruhi endîşelü, dil-rîşelü, tahrîşelü, teşvîşe düşürdüñ sanem âh u zâr hevâ bir kerem it, destimi tut göstere bin râh amân: **Gel kömür gözlüm balam cân saña hayrân**

3-Kaşı bir tîğ-ı belâdır, gözi hem câdû âlâdır, aluben derde saladır, gülüşü derde devâdır, bakışı rûha gıdâdır. Kaşına kurbân olayım, gözüne hayrân olayım, ne gibi sâgar peymâne gibi, bülbül-i mestâne gibi, ‘âşık-ı dîvâne gibi, cûş kılâm, nice kadeh nûş kılâm, meyli derâgûş kılâm, ‘aklı ferâmûş kılâm, o cefâ-cû bu balam.[333] Kılıcı destine almış, meni öldürmeğe gelmiş, ne idem, kime gidem, âh amân. **Gel kömür gözlüm özüm, balam cân saña kurbân .**

4-Kaşı bir kâtil-i hûn-hâra giriftâr oldum, saçı bir misk-i Hotan, mârifetin turre-i tarrârına dûçâr oldum , varayım dâd idem, imdâd kıla, gönlümi bir şâd kıla, yâr meni irşâd kıla, bend-i gamdan yeter âzâd kıla, ‘aklım alupdur, yüzi gül, kâkülî sünbül, zevk-ı melek şems-i felek, fitne-i câdû, naz iderek, kaş eğerek, göz süzerek, dil çekerek, ne belâ-cû, ne cefâ-cû, ne sitemkâr, özi bed-hû, hâşâ galat itdim, estağfirullah, özi nâzik, ne bu gaddâr güli nâzik, ne letâfet boyı nâzik, özini saklaya ilden, kurtula dilden, anı hiç görmeye bed- hâh, ey perî- peyker, gamzesi ahmer, ola *Rüstem* saña çâker , ey iki dîdesi şehlâ-yı belâ cângâh amân. **Gel kömür gözlüm özüm cân saña hayrân.**

KAYNAKLAR

Aksoyak, İsmail Hakkı(1999). “Bahr-ı Tavîl”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara

Aksoyak, İsmail Hakkı(2018). “Beyanî’nin Bahr-i Tavîl’i”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 3, Aralık 2018

Babaarslan, Gıyâsi(2020). “Bahr-i Tavîl Literatürüne Ekler: Fehîm, Yahyâ ve Zâhirî’nin Bahr-i Tavîlleri”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:7, Issue:1, Winter 2021, (1-14)

Dilçin, Cem(1992).*Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara

Karaoğlu, Yakup Kadri(1970).*Erenlerin Bağından*, MEB 1000 Temel Eser, İstanbul

Kılıç, Müzahir(2017). “Bahr-ı Tavîl ve Bayburtlu Zihni’nin İki Bahr-i Tavîli”,*Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2017/1

[Köprülü], Mehmed Fuad (1914). “Saz Şairleri 6, Âşık Teşkilatı ve Âşık Fasılları”, *İkdam Gazetesi*, Numara: 6169.

¹ Bu ibare kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

QƏDİM TÜRKLƏRDƏ AİLƏ MƏDƏNİYYƏTİ KONTEKSTİNDƏ ƏXLAQ VƏ TƏRBİYƏ

KADİM TÜRKLƏRDƏ AİLE MEDENİYETİ BAĞLAMINDA AHLÂK VE TERBİYE

FAMILY CIVILIZATION IN ANCIENT TURKS IN THE CONTEXT OF MORALITY AND MANNERS

РОЛЬ МОРАЛИ И ВОСПИТАНИЯ В СЕМЕЙНОЙ КУЛЬТУРЕ ДРЕВНИХ ТЮРКОВ

Hayrettin İVGİN*

XÜLASƏ

Türk ailə sisteminin əsrlər boyu necə inkişaf etdiyinə dair çoxlu araşdırma aparılmamışdır. Türklərdə ailə “ata ailəsi” deyilən təməl sistemə bağlıdır. O, “Ata ailəsi” sisteminə (ekzoqamiya) əsaslanır. “Ekzoqamiya” kimi də tanınan ekzoqamiya kənardan qızla evlənmək prinsipidir. Türk xanları öz tayfalarından qız alıb vermirdilər. Onlar həmişə başqa tayfa və millətlərdən olan qızlarla evlənməyə üstünlük verirdilər. Bu, az qala türk gənc subaylarla evlənmək üçün ənənəvi qaydaya çevrilib. Yaxın keçmişdə və indi də ailələr bir ənənə olaraq uzaq ailələrin qızlarını oğullarına əvə verməkdə davam edirlər.

Türk ailəsi türk dövlətlərinin və ordusunun təməli və özəyi olmuşdur. Türk ailə quruluşunu bugünkü təcrübələrdə deyil, türk tarixinin inkişafında və zaman axınında axtarmaq lazımdır.

Türk cəmiyyətində əxlaq tərbiyəsinə də böyük əhəmiyyət verilirdi. Oğlan və qızlar birlikdə təhsil alırdılar. Qadınlar da kişilər kimi dövlət qurultaylarında iştirak edib səs verirdilər.

Bu məqalədə qədim türk toplumlarında kişi və qadının tərbiyəsi, evlənmək adət və ənənələrindən bəhs edilir.

Açar Sözlər: Qədim türklər, evlilik, ailə tərbiyəsi, qadın-kişi bərabərliyi, əxlaq tərbiyəsi.

---

* (Prof. Dr.), Dünya Söz Akademisi Başkanı, Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE (hayrettinivgin@gmail.com)

ÖZ

Tarih boyunca Türk aile sistemi, “Baba Aile” (Exogamy) geleneğine dayanır. Dışevlilik denilen bu sistemde aile daima dışardan kız almaktadır. Türk hanları, hakanları kendi boylarından kız almamışlar, soy bazında da aileler yine erkek çocuklarını dışardaki aile topluluklarının kızları ile evlendirmişlerdir.

Türk aile sisteminde ölen aile bireylerinin geride bıraktıkları yengeler, eltiler, çocuklar ve bebekler dışarıya itilmez; bakımları, büyütülmeleri, beslenmeleri ve eğitimlerine devam edilir. Ailenin reisi baba (kang)’dır. Yani ata’dır. Anne ise “öğ”dür. Erkek çocuklarının eğitimi 4-5 yaşından sonra babaya ait bir sorumluluktur. Kız çocuklarının eğitimi ise annenin görevidir.

Türk toplumunda ahlakî eğitime de son derece önem verilir. Erkek ve kız çocukları birlikte eğitilir. Kız çocuklarına da erkeklerin yapması gerekenler öğretilir.

Türklerin genel ve medeni ahlakında, kadın erkek ayrımı hiçbir alanda yoktur. Hakanlar dahi ülkeyi kadını ile birlikte yönetir. Tüm meclislerde erkeklerle birlikte kadınlar da yer alır.

Bu yazımızda, eski Türk topluluklarında kadın ve erkeklerin yetiştirilmeleri, büyütülmeleri, evlendirilmeleri, evlenme töreleri ile gelenek-göreneklerden söz edilmektedir. Ayrıca geleneksel ve medeni Türk ahlakının nelerden oluştuğu anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, evlenme, aile eğitimi, kadın-erkek eşitliği, ahlak eğitimi.

ABSTRACT

Throughout history, the Turkish family system has been based on the "Father Family" (Exogamy) tradition. In this system called exogamy, the family always wive their sons with daughters-in-law from other families. Turkish khans did not wive daughters from their own clan, and on the basis of lineage, families married their sons to the daughters of outside family communities.

In the Turkish family system, the sisters-in-law, aunts, children and babies left behind by deceased family members are not pushed out; their care, growth, feeding and training are continued. The head of the family is the father (kang). In other words, he is the “ancestor”. Mother is the “teacher” of the house. Education of boys is the responsibility of the father after the age of 4-5. Education of girls is the duty of the mother.

Moral education is also given great importance in Turkish society. Boys and girls are educated together. Girls are also taught what boys should do.

In the general and civil morality of the Turks, there is no discrimination between men and women in any field. Even Khans rule the country together with their women. Women take part in all assemblies along with men.

In this article, the raising, marriage, marriage customs and traditions of men and women in ancient Turkish communities are mentioned. It is also explained what traditional and civilized Turkish morality consists of.

Key Words: Ancient Turks, marriage, family education, equality between men and women, moral education.

Giriş

Türk ailə sisteminin əsrlər boyu necə inkişaf etdiyinə dair çoxlu araşdırma aparılmamışdır. Türklərdə ailə “ata ailəsi” deyilən təməl sistemə bağlıdır. O, “Ata ailəsi” sisteminə (ekzoqamiya) əsaslanır. “Ekzoqamiya” kənardan qızla evlənmək prinsipidir. Türk xanları öz tayfalarından qız alıb vermirdilər. Onlar həmişə başqa tayfa və millətlərdən olan qızlarla evlənməyə üstünlük verirdilər. Bu, az qala türk gənc subaylarla evlənmək üçün ənənəvi qaydaya çevrilib. Yaxın keçmişdə və indi də ailələr bir ənənə olaraq uzaq ailələrin qızlarını oğullarına ərə verməkdə davam edirlər.

Türk ailəsi türk dövlətlərinin və ordusunun təməli və özəyi olmuşdur. Türk ailə quruluşunu bugünkü təcrübələrdə deyil, türk tarixinin inkişafında və zaman axınında axtarmaq lazımdır.

II əsrdə Hunlarda; atalar, qardaşlar, qocalar əllərində olan hər şeyi döyüşə gedən əsgər övladlarına verirdilər. Hun türkləri üçün müharibə və döyüşə gedən uşaqları hər şeydən önəmli idi. Bu, onların ordu, ailə və xalq birliyinin simvolu idi. Çünki türk ənənəsində; xalq elə ordu deməkdir. Ordunun xalqa ehtiyacı olmasa belə, ataları və anaları özlərinin, dövlətin və ölkənin təhlükəsizliyini düşünərək əsgərliyə gedən oğullara kömək və dəstək olardılar.(5. s. 161-167).

Vəfat etmiş bacı-qardaşların həyat yoldaşları və uşaqları bayıra atılmır, ailə daxilində saxlanılır, onların baxımı və qidalanması davam etdirilirdi. Bu ənənə mərhum gəlinlərin, qadınların qoyub getdiyi uşaqlara da şamil edilirdi. Sənədlər bizə göstərir ki, Hunlar və Göytürklər arasında sosiologiyada “Levirat” adlanan bir adət-ənənə olub ki, ərəi vəfat edən qadın ərinin qardaşlarından biri ilə evlənir. (5.s.166)

Göytürklər arasında ailənin özəyini ata, ana, oğul və nəvələr təşkil edirdi. Qədim türklərdə ataya “kanq” deyirdilər. Eyni atanın övladları bir-birinə “qandaş” olurlar. IX əsrdən sonra türklər ataya “ata” deməyə başladılar. Anaya “öğ” deyərək müraciət ediblər. Buna görə də anası vəfat edənə “öksüz”(yetim) deyirlər. “Öğ və kanq” türklər arasında ən hörmətli varlıq idi. Atadan sonra ailəni ana təmsil edirdi. Ailədə uşaqların varisi ana idi. İstər qız olsun, istər oğlan, onların tərbiyəsi anaya aid olub. Ana qızlarına tam təhsil verərdi. Oğlanların təhsili 4-5 yaşından sonra onlara təhsil verən atanın üzərinə düşürdü. Oğlanlar ailə qursalar belə, ailəni tərki etməzdilər. Ailə qurduqları xanımlar da qaynanalarına hörməti əsigəməzdilər. Belə olan halda ailənin “Baş xanımı” ana olardı. (5. s. 168-169)

Qədim türklərdə “oğul” kişi övlad deməkdir. Qız övladlarına isə “oğuş” deyirdilər. Oğul atasının, qız da anasının xasiyyətinə oxşamalılıdır. Bütün tərbiyə bu anlayışa görə aparılıb ki, ata-anasına bənzəsinlər. Yaxşı və alicənab yetişdirilən

oğlana “ataş”, yaxşı və alicənab qıza isə “anaş” deyirdilər. Oğlan və qızlar arasında qətiyyəən heç bir ayrı-seçkilik yox idi.

Evləndikdən sonra qız ərinin ailəsinin üzvü olur. Qız gəlin olduğu evin ailəsinin üzvüdür. Ailənin böyük oğlu atadan sonra ailənin böyüyüdür və ailə başçısının müavinidir. Qızlar ailəyə gələndə ata evindən gətirdikləri cehiz gəlin köçdükləri evə aid olur.

Qardaşlar ata nəslindən gəlmişlərdir. Bunlara “qanqdaş”, yəni “qan birliyi” olanlar deyilirdi. Qardaşlar bir-birinə “kardaşım-qardaşım” deyə müraciət edirdilər. Eyni anadan doğulan bacı-qardaş “qarındaş” olur. Böyük qardaş “eşə”, kiçik bacı isə “ini”dir. (5. s.166-167)

Qədim türklərdə evin idarəsi qadına məxsus idi. Ailə başçısı olan ata evin idarə olunmasına qarışmayıb. Bu səbəbdən atanın arvadı olan qadına “evdar qadın” deyirdilər. Müxtəlif türk tayfalarında qadın həm də evin başçısı olub və ona “evdeş, evlik, İşler, Eğmiç, Başyoldaş, Evşənliği, Nakitük” deyilirdi. Kişinin arvadı onun “uraqutu”, yəni “avradıdır”. (1.s. 102-103)

Evini yaxşı idarə edən qadın “əli uzun xanım”dır. Xanım “evin sütunu” sayılırdı. Evin qadını evdə qız uşaqlarını böyütmək, onları tərbiyə etmək, həyata hazırlamaqla məşğuldur. Türklərdə ailədə birinci qadın “baş qadın”dır. Baş qadın ailə intizamını təmin edən tərbiyəçidir. Oğlanların altı yaşından sonra təhsili, tərbiyəsi və həyata hazırlanması atanın üzərinə düşür. Oğlanlara at sürməyi, çobanlığı, baxımlılığı, ovçuluğu, şumçuluğu, əkin-biçin etməyi, döyüşü, çadır qurmağı və s. işləri ata öyrədirdi. (5.s. 172-173)

Türklər ailə dedikdə; ata, ana və uşaqlar ağıla gəlir. Türklərdə nikah ailələrin qarşılıqlı razılığı və böyükələrin şahidliyi ilə baş verir. Nigah hər bir türk tayfasının adət-ənənəsinə uyğun olaraq “toy və əyləncələr” təşkil etməklə cəmiyyətə nikah elan və sübut etməklə qeydə alınır. Ərinin evinə gələn qız bundan sonra ərinin ailəsinə bağlı olur. Sevgi və hörmətdən başqa onun ata evi ilə heç bir əlaqəsi olmur. (1.s. 103-105)

“Qızqaçırma yolu ilə evlənmək” qədim türklərdə mövcud olub. Bu evliliklərdə ailələr arasında sülh və razılıq əldə edilmiş, tərəflərdən heç biri zərər çəkməmişdir. Qızların qaçırılması ilə bağlanan evliliklərin sonunda ailələr arasında hər zaman razılığa gəlinməklə problemlər həll edilirdi. Şübhəsiz ki, “vərəsəlik” və “başlıq” problemləri həll edilirdi.

“Vərəsəlik” atanın sağ ikən oğullarına evlənmək üçün verdiyi paydır. “Başlıq” qızın ailəsinə ərə gedəndə verilən hədiyyədir.

“Cehiz” ümumiyyətlə qızın ata evindən ərinin evinə gətirdiyi ev əşyalarıdır. (5. s. 174-176)

Əsrlər boyu türklər üçün evlilik heç vaxt asan olmamışdır. Göytürk kitabələrində “qız” sözü “bahalı” kimi verilir. Türklərdə qız dəyərlidir və əvəzolunmaz dəyəri təmsil edir. Hunların, Göytürklərin, Oğuzların nikah mərasiminə və evlilik xərclərinə nəzər saldıqda, evliliyin necə çətin olduğunu görürük. Qırğız “Manas” dastanında Manasın atası Çakıp xan Manası Kanıkeylə evləndirərkən ona hədsiz dərəcədə sərvət verir. (5.s. 180-181)

Qədim türklərdə oğul atası qızın ailəsinə verdiyi vədi pozduqda onlara “xərc” dəməsi və bütün payı sığortalaması vacibdir. Eləcə də qızın atasının qızı üçün cehiz verməsi irs haqqıdır. Qızı cehizlə oğlan evinə göndərmək məcburiyyətdir. Qədim türklərdə qız cehizi “sep” adlanırdı. Qızının cehizini verməyən, yaxud yetərinə verməyən ailələr, oğlunun gəlin qiymətini və “xərçi”ni yetərinə verməyən ailələr rüsvay edilirdi, əxlaqsızlıqda ittiham olunurdu.

Türklərdə vədləşmələr çox önəmlidir. Tərəflər at üstündə bir-biri ilə söz mübadiləsi edirdilər. Evlilik söz kəsiləndə dərhal yerinə yetirilirdi. Bu ənənənin ilk izlərini Göytürklərdə görürük. Hətta rəsmi qəbullar və səfirlərin qəbulları at belində olarkən də edilirdi. Əslində, tərəflər “xərc” və “başlıq”ı əvvəlcədən, yəni söhbət kəsilməmişdən əvvəl razılaşdırmış olardılar. Belə ki, vədləşmədən sonra qızla oğlan indi “sözlü” olmaqdan, “nişanlı” olurlar. (2.s. 58-60)

“Nişanlanma” termini bütün qədim türk boylarında belə deyilir. Nikah qızın evində olur. Nikah hər iki ailənin böyükləri ilə şahidlərin iştirakı ilə keçirilir. “Xərc” və “Cehiz” məbləğləri müəyyən edilir və qeydə alınır. Toydan sonra gəlinin üzünə və bədəninə un səpilir, odun üstündən tullanır. Burada deyək ki, “xərc ödənilmədiyi müddət ərzində” nikah qüvvəyə minmir. Qız tərəfinin “xərc” pulunun ödənilmədiyi müddət ərzində istənilən vaxt nikahı pozmaq hüququ var.

Toy mərasimi “böyük toy” adlanırdı. Bütün qədim türklər bu toyu “qızalma toyu” adlandırırdılar. Toy təşəbbüsü də qız evinin haqqı idi. Həm qız evində, həm də oğlan evində “toy tonqalı” yandırmaq adət idi. Varlı ailələrin toyları günlərlə davam edirdi. Hər türk tayfasının toy mərasimləri fərqli olardı. Yeganə oxşar cəhəti bu toylarda əylənmək, rəqs etmək və içki qəbul etmək idi. (2. s. 60-61)

Gərdək fars sözü olub “gəlin otağı” mənasını verir. Türklərdə gəlin çadırı və ya otağı günbəzli olub. Xarici türklər toy çadırını, yəni “gəlin çadırı”, gəlin otağı adlandırırdılar. Gəlin evlənərkən atası bəyin belinə şal və ya kəmərlə bağlayırdı, bu da “ata himayəsi”ni təmsil edirdi və bütün atalıq hüquqlarını bəyə buraxmaq demək idi. Bütün qədim türklərdə bəy qırmızı xalat geyinmiş. Ənənəyə görə gəlin hər türk tayfasının adət-ənənəsində mövcud olan gəlinlik geyinirdi. (5.s. 182-183)

Türklərdə Göytürklərdən bəri toylarda “sağdış”lar olublar. Qədim türklərdə “sağdışlar” bəyin həm bələdçisi, həm də dostudur. “Sağdışlar” evli olanlar arasından seçilirdi. Bu gün də ən yaxşı kişi olmaq türk evlilik ənənəsində ictimai bir formalaşmadır. Gəlinin də ən yaxşı rəfiqəsi kimi onu müşayiət edən, bələdçilik edən “yengələr” var və toy zamanı gəlinin yanından ayrılırlar. (5.s. 187)

Nəticə: Türk ailələri həm qız, həm də oğlan uşaqlarını aşağıdakı əsas əxlaqi prinsiplərlə böyüdüblər. Türk ailəsi üçün tərbiyə (təhsil); gözəllik (gözəl davranış), şirinlik (xoş davranış nümayiş etdirən), əxlaq (mehriban, mülayim və yumşaq danışıq), böyüklərə hörmət etmək, onları qonaq etmək, hörmət göstərmək, vəd və istəklərini yerinə yetirmək, sadəlik və təbii görünüş, ailə ilə olmaq və mənsub olduqları tayfa ilə özünü öymək, igidlik, qorxmazlıq və mərdlik ən əsas əxlaqi keyfiyyətlərdir. Hər bir türk ailəsi öz övladlarını bu xüsusiyyətlər və əxlaqi prinsiplər əsasında tərbiyə edirdi. (7.s. 136)

Əsrlər boyu “ata ailəsi” nizamı türk ailə sisteminin əsasını təşkil etmişdir. (6.s.76)

Ziya Göybalp “Türkçülüğün əsasları” kitabının 3-cü fəslində “Əxlaqi Türkçülük” başlığı ilə belə bir məlumat verir: Türklərin xüsusi bir sahə olan əxlaqda dünyada birinci yerdə olduğu hər zaman xatırlanır. O, türklərin müxtəlif mənəvi dairələrini narahat edən əxlaqi idealları aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir. Milli əxlaq, peşə əxlaqı, ailə əxlaqı, vətəndaş əxlaqı (şəxs əxlaqı), beynəlmiləl əxlaq. (7.s. 135)

Türklərin ailə adət-ənənələrini, quruluşunu izah edərkən türk toplumlarının əxlaqını izah etdik. Lakin qədim türklərin ümumi və vətəndaş əxlaqında türk qadınlarına aid adət və ənənələri belə sadalaya bilərik: (3.s. 152).

1. Türklərdə xaqanların əmr və sərəncamları “xan və xanım buyurur ki” ifadələri ilə başlayır. Əgər “padşah əmr edir” ilə başlasaydı, belə əmrlərə əməl olunmazdı.

2. Xaqan xarici dövlətlərin səfirlərini tək qəbul etməzdi. Sözsüz ki, qadın da səfiri qəbul edərdi. Səfiri sağda Xaqan, solda isə xanım qarşılayardılar.

3. Türklərdə ata öz qızını evləndirməyə qərar verməzdi. Ata və ana birlikdə qərar verərdilər. Əslində bu qərar qadınla kişi arasında qarışıq olan ailə məclisində verilirdi.

4. Qədim türklərdə qadın və kişi arasında fərq yox idi. Qadınlar hər məclisdə iştirak edirdilər, məclislərdə qadınlarla kişilər qarışıq idi.

5. Qədim türklərdə pərdə, hicab, yaşmaq kimi üzü örtmək ənənəsi olmayıb. Qadınlar kişilərlə bərabər siyasi, dini və ticarət məclislərində üzləri açıq şəkildə iştirak edirdilər.

6. Qədim türklərdə qadın peşəsi ilə kişi peşəsi arasında heç bir fərq yox idi. Qadınlar da kişilərin gördüyü bütün xidmətləri yerinə yetirirdilər. Xaqanla birlikdə ölkəni idarə edər, bəzən hətta ordulara komandanlıq edirdilər.

7. Qadınlar da kişilər kimi dövlət qurultaylarında iştirak edib səs verirdilər.

8. Kişilərlə hər cür ziyafət, əyləncə, məclis və toya qatılırdılar.

9. Toy və məclislərdə kişilərlə yanaşı qadınlar da iştirak edir, oyunlar da oynayırdılar.

10. Qadınlar dövlətin siyasi işlərində xaqanla birlikdə iştirak edirdilər. Evin kişisi ilə birlikdə məişət xərclərini və təsərrüfat işlərini həll edirdilər. (3.s. 153)

Qədim türklərdə ədəb və əxlaq anlayışının əsas ana xətti bunlardır. Bu səbəbdən türk milləti hər zaman dövlət quruculuğunda uğur qazanmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Erkul, Prof. Dr. Ali (2002), “Eski Türklerde Aile”, Türklər, Cilt: 3, (Redaktorlar: Hasan Cəlal Güzel-Prof. Dr. Kemal Çiçek-Prof. Dr. Salim Koca), Yeni Türkiyə Yayınları, Ankara, 97-106 s. .

2. Erkul, Prof. Dr. Ali (2002), “Köhnə Türklərdə Evlilik ənənələri”, Türkler, Cilt: 3 (Redaktorlar: Hasan Celal Güzel-Prof. Dr. Kemal Çiçek-Prof. Dr. Salim Koca), Yeni Türkiyə Yayınları, Ankara, 58-66.

3. Fikrət, Dr. Halil (1930), Təhsil və Təlim Tarixi, Birinci cild, 2-ci nəşr, İstanbul Dövlət Mətbəəsi, İstanbul, 456 s.

4. Hassan, Ümit (2015), Studies on Ancient Turkish Society, 5th Edition, Doğubat Nəşrləri: 46 Tarix: 8, Ankara, 330 s.

5. Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin, (1979), Türk Mədəniyyətinin İnkişaf Çağları, 2. Nəşr, Kömen Yayınları: 4, Ankara, 318 s.

6. Radloff, Dr. Wilhem, (1976), Sibirdən (Seçmələr), (Tərcümə: Prof. Dr. Ahmet Temir), Mədəniyyət Nazirliyi Mədəniyyət İşləri: 6, İstanbul, XIV+408 s.

7. Ziya Gökalp, (1968), Türkçülük İlkeleri, 7-ci nəşr, Varlık Yayınları: 1388, Faydalı Kitablar: 61, İstanbul, 174 s.

FARUK GEZGİN'İN “DÜŞE KALKA GEÇEN YILLAR VE MAKEDONYA-ÜSKÜP GÜNLÜKLERİ-HATIRALARI” ÜZERİNE

ABOUT FARUK GEZGIN'S" DÜŞE KALKA GEÇEN YILLAR VE MAKEDONYA-ÜSKÜP GÜNLÜKLERİ-HATIRALARI (STRUGGLING ALONG YEARS-MEMORIES AND MACEDONIA-SKOPE DIARIES-MEMORIES)" BOOKS

О ВОСПОМИНАНИЯХ ФАРУКА ГЕЗГИНА «О ПРОЙДЕННЫХ ВО ВЗЛЁТАХ И ПАДЕНИЯХ ГОДАХ И ДНЕВНИКИ-МЕМУАРЫ О МАКЕДОНИИ-СКОПЬЕ »

Doç. Dr. Zeki GÜREL *

ÖZ

Faruk Gezgin, 1950 yılında İzmir’de dünyaya geldi. Türkiye’de üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı alanında akademisyen iken 2000 yılında emekli oldu. 2000-2002 yıllarında Kazakistan’da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde, 2013-2014 eğitim öğretim yılında İran’da Tahran Yunus Emre Enstitüsünde, 2014-2017 öğretim yıllarında üç yıl da Kuzey Makedonya’da Aziz Kril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yaptı. Türkiye dışında çalıştığı bu yerlerle ilgili hatıralarını *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar*, *Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları* adlı iki kitabında topladı. *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar*’da çocukluğundan başlayarak emekli olduğu güne kadar hatıralarını anlattı. Bunların devamında da sırasıyla Kazakistan, İran ve Kuzey Makedonya hatıralarını anlattı. *Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları* adlı kitabında ise söz konusu yıllarda tuttuğu günlüklerini hatıra türünde etraflıca kaleme aldı. Bu yazıda; önce Faruk Gezgin’in hayat hikâyesi ardından da hatırat türünün özellikleri ve Türk Edebiyatında hatırat örneklerine değinildi. Daha sonra da Faruk Gezgin’in Kuzey Makedonya ile ilgili hatıraları ağırlıklı olarak tanıtıldı. Bu yapılırken de Kuzey Makedonya doğumlu Yahya Kemal Beyatlı konusuna özel olarak yer verildi.

---

* Kastamonu Üniversitesi Kültür-Sanat Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü.
Kastamonu/TÜRKİYE

(zguirel@kastamonu.edu.tr) ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5129-7033>

Anahtar Kelimeler: Faruk Gezgin, Hatırat, Makedonya, Üsküp, *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar, Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları, Yahya Kemal Beyatlı, Balkanlarda Türkler ve Türkçe.*

ABSTRACT

Faruk Gezgin was born in Izmir in 1950. He retired in 2000 while he was an academican in the field of Turkish Language and Literature at a university in Turkey. He worked at Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University in Kazakhstan between 2000-2002, at Tehran Yunus Emre Institute in Iran in 2013-2014 academic year, and at Aziz Kril and Methodius University Blaje Koneski Faculty of Philology, Department of Turkish Language and Literature in North Macedonia between 2014-2017 for three academic years. He collected his memories of these places where he worked outside Turkey in two books, titled *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar, Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları (Struggling Along Years-Memories and Macedonia-Skope Diaries-Memories 2014-2017)*. He mentioned about his memories, starting from his childhood, until the day he retired, in " *Struggling Along Years-Memories (Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar)*". Afterwards, he mentioned about his memories of Kazakhstan, Iran and North Macedonia respectively. In his book *Macedonia-Skope Diaries-Memories 2014-2017 (Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları)*, he wrote down the diaries he kept in those years in detail in the form of memoirs. In this text; first, Faruk Gezgin's life story, then the characteristics of the memoir genre and examples of memoirs in Turkish Literature were mentioned. Then, Faruk Gezgin's memories about North Macedonia were mainly introduced. In addition, the subject of Yahya Kemal Beyatlı, born in North Macedonia, was specifically included.

Key Words: Faruk Gezgin, Memoirs, Macedonia, Skopje, *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar, Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları (Struggling Along Years-Memories and Macedonia-Skope Diaries-Memories 2014-2017)*, Yahya Kemal Beyatlı, Turks in the Balkans and Turkish.

1.Faruk Gezgin

Faruk Gezgin, 20 Aralık 1950'de İzmir'in Kınık İlçesi Işıklar köyünde doğdu. 1972'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Malatya Potürge Lisesi, İzmir Atatürk Lisesi, Buca Eğitim Enstitüsü, Tokat Artova Lisesi, Konya Karatay Lisesi, İzmir Kınık Lisesi, İzmir Kınık Endüstri Meslek Lisesi'nde edebiyat öğretmeni; 1985-1986'da İzmir Bornava İlçe Millî Eğitim Şube Müdürü olarak çalıştı. 1986'da Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Türk Dili Okutmanı olarak göreve başladı. 1991'de Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ali Ke-

mal Hayatı-Şahsiyeti-Siyasî ve Edebî Eserleri adlı yüksek lisans çalışması kabul edildi. 2000 yılında kendi isteği ile emekli oldu. 2000-2002 yıllarında Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde Türkçe okutmanı olarak vazife yaptı. Hayatının en büyük zevklerinden biri saydığı Türkistan şehri, Ahmet Yesevi Külliyesi ve atalar yurdunun bazı bölgelerini görme şerefine nail oldu. 2013-2014 öğretim yılında İran'da Tahran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde, 2014-2017 öğretim yıllarında üç yıl da Kuzey Makedonya'da Aziz Kril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümün'de Yunus Emre Enstitüsü görevlendirmesi ile Türkçe okutmanı olarak vazife yaptı. Halen İzmir'de yaşamaktadır.

Pek çok dergi ve gazetede yazıları yayınlanan Faruk Gezgin'in kitap olarak basılan eserleri ise şunlardır: 1994'te Sabahattin Çağın'la birlikte Mizancı Murat'ın *Mücadele-i Milliye Gurbet ve Avdet Devirleri* adlı eserini Latin harfli sadeleştirilmiş metin olarak yayınladı. 2010'da *Ali Kemal Bir Muhafifin Hikâyesi*, 2011'de *Ali Kemal Ne Söylesem ki Harabım-Şiirler*, 2011'de *Ali Kemal Hayat Kırıntıları: Kerime ve Diğer Hikâyeler*, 2023'te de peş peşe üç kitabı yayımlandı *Kosova'nın Yiğit Oğlu Burhan Sait, Düşe Kalka Geçen Yıllar, Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları*.

Faruk Gezgin ile hayat bizi hem Kazakistan'da hem de Üsküp'te aynı mekânlarda belki de aynı şahıslarla muhatap etti ve Faruk Gezgin ile unutulmaz birlikteliklerimiz oldu. Bu kitaplardan son ikisi hatırat türüdür. Ve biz bu yazımızda *Düşe Kalka Geçen Yıllar -Hatıralar ve Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları* adlı kitaplarını tanıtacağız.

2.Hatırat Türü Üzerine

Geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin sakladığı her türlü iz, hatıra için sözlükler “anı” veya “hatıra” diyor. Bir anlatım veya edebiyat türü olarak “anı” veya “hatıra” için: “Bir kimsenin, başından geçenleri anlattığı yazı” deniyor. Günümüzüne yazılanlara günlük denir. Edebiyatımızda önemli hatıra yazarları: Babur Şah, Ziya Paşa, Namık Kemal, Muallim Naci, Murat Bey Sait Paşa, Kamil Paşa, Ahmet Rasim, Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet İhsan Tokgöz, Falih Rıfki Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide edip Adıvar, ... İsimleri hemen aklımıza gelebilenler arasında yer alıyor.

“Anı, edebiyat türlerinin en yaygınlarından biridir. Halkı, yeni bir yaşama alıştırmakla kendini görevli sayan Batıya dönük edebiyatımızın gazete, tiyatro ve hikâye türlerinin dışında tarihe büyük ölçüde kaynaklık eden anı türünden gereği gibi yararlandığını söylemek güçtür.

Çok amaçlı ve çok ayrıntılı bir yazı çeşidi olan anı türü için kesin sınırlar çizmek ve buna göre tanımlamalar yapmak da pek kolay olamamıştır. Batıda da bu konuda aynı güçlüklerle karşılaşıldığı söylenebilir. Çeşitli etkilerle ve zengin izlenimlerle dopdolu olan insan yaşamının bir bölümünün bir çeşit betimi olan anının tanımını yapmak, kesin bir sınırını çizmek bu yönden kolay değildir.

Larousse anıyı, ‘kişinin özel ya da toplumsal yaşamı için yazdığı yazılar’ diye tanımlıyor. Tanınmış bir edebiyat ansiklopedisi de ‘anı, kişinin kendi yaşamının

belirli bölümünü yazmasıdır.’ Diyor. Hangi biçimde söylenirse söylensin, kişiyi toplumdan soyutlama düşünülemezine göre, her iki tanımın da birbirinden önemli bir ayrılığı olduğunu söyleyemeyiz.

Bu durumuyla anıyı kesin sınırlarıyla bir öz yaşamöyküsünden ayıtmak de olanaksızdır. İnsan yaşamının bir bölümü bir gezide, bir sürgünde, bir tutsaklıkta geçebilir. O zaman bu izlenimleri gezi yazılarından ayırmak da olanaksızdır. Hepsinde öz öge insandır, insanın kendi yaşamını, kendi izlenimlerini anlatmaktır, hele örneğin Evliya Çelebi gibi bütün yaşamını gezide geçirmiş bir kişinin izlenimlerini anı sınırı içine sokmaktan başka bir çıkar yol yoktur, sanırız. Böyle olunca, gezi yazılarını, anı yazılarının belirli bir çeşidinden ayrı bir şey saymak gerekir.

O halde anının genel niteliği, kişinin yaşamının belirli bir sürecini içine almasıdır. Anı, özyaşamöyküsünden de kesin çizgilerle ayrılamaz. Belki özyaşamöyküsünün sürecinde daha bir uzama vardır denilebilir.

Gezi anılarında ise, bir ayrılık olarak kişinin dikkatini biraz daha çevreye verdiği düşünülebilir.”(Olgun,1971:403).

Zaman zaman okuduğumuz hatıralara/anılara bakarak hatıra yazmanın sebeplerini maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

- 1.Unutulma korkusundan kurtulma,
- 2.Kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olamayacağı bir gerçeği ortaya koymak,
- 3.Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek,
- 4.Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkartmak,
- 5.Tarihe not düşmek,
- 6.Gelecek kuşaklara bir ders vermek,
- 7.Siyasî hasımlarını kötülemek ya da kendini savunmak vd.

Bu tespitlerimizden biri veya bir başka sebeple yani sebep ne olursa olsun hatıralarını yazanın dürüstlükten, gerçeklikten ve içtenlikten ayrılmamak gibi mühim sorumlulukları olduğu da bir gerçektir. O halde hatıraların en mühim iki niteliği de kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Kişisel niteliğini koruyarak a)Gerçeğe uygunluk, b)Samimiyet.

Türk Edebiyatında anı/hatıra türüne gereği kadar yer verilmediği kanaati oldukça yaygındır. Ancak konuyu bütün boyutlarıyla düşünüp algıladığımızda edebiyatımızın bilinen ilk yazılı örneklerinden olan “Orhun Abideleri” birer anı/hatıra örneği değil midir? Bilge Kağan ve Kültiğin anıtlarında Bengü Taşlara yazılmış olanlar, Göktürk ve Kutluk devletlerini kurarken atalarımızın yaptıkları mücadelelerin, katlandıkları sıkıntıların birer öyküsü değil midir? Atalarımız bu anılarıyla, sadece tarihe not düşmekle kalmamışlar aynı zamanda daha sonraki çağlarda, hatta günümüzde bile bize gidilecek millî yolu, izlenecek siyaseti göstermiyorlar mı? Söz konusu kitabelerin bu bakımından önemli olmadığını kim söyleyebilir?

Türkiye Cumhuriyeti tarihi için baktığımızda 1919’dan sonraki süreçteki hadiselerde yer alanlarla, yönetimde sorumluluğa katılanların çoğunun yayınlanan

hatıralarında Osmanlı'nın çöküşü ve sonrasında verilen Millî Mücadeledeki katkılarını ortaya koyma çabası sezilmektedir diyebiliriz. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Nutuk" (3 C., Ankara 1984, Başbakanlık Basımevi, 295+640+243 s.+Haritalar) adlı eserini, Kazım Karabekir'in "İstiklâl Harbimiz" (İstanbul 1960, Türkiye Yayınevi, 1171 s.+Belge ve resimler), Rıza Nur'un ölümünden sonra dört cilt halinde yayınlanan hatıraları "Hayat ve Hatıralarım" (4 c., İstanbul 1967-1968, Altındağ Yayınevi, 2003+2 s.), Celal Bayar'ın "Ben de Yazdım" (7 C., İstanbul 1965-1969, Baba Matbaası) ve yine bu dönemi anlatan diğer hatıratı bir külliyat halinde okumak gerektiğine inananlardanım, çünkü bu yayınlarda o zamanın yaşanmışlıkları kadar, kişisel ihtiraslar da eserlere aksetmiş olabilir. Bir devri, o devri anlatan anılardan hareketle okumak yeterli olmayabilir, farklı alanlardan da okumalar yaparak tahlil ve değerlendirmelerle sonuca gitmekte fayda vardır.

Biz okuyucular, olayların gün yüzüne çıkmamış veya pek bilinmeyen taraflarını hatıratlardan öğreniriz. Bu bakımdan tanınmış, devlet ve siyaset adamlarının, bilim, sanat, din adamlarının, askerlerin, istihbaratçıların hatıraları, dönemlerine ışık tutması, yazarı hakkında bilgilerimizi tamamlaması, kanaatlerimizi netleştirilmesi bakımından da ayrı ayrı önemlidirler. Yalnız hatıraların yüzde yüz sağlıklı ve salt doğruları anlattıkları sanılmamalıdır. Acaba? Sorusu okurun sık sık sorduğu/sorması gerektiği sorular arasında yer almalıdır deriz. Çünkü hatıra yazarların pek çoğu yaşadıkları, şahit oldukları olaylardan seçmeler yapabilirler, hatta bazen olayları değiştirebilirler. Bu bakımdan onlara bir tarih belgesi gibi bakıp okuyamayız. Dolayısıyla hatıralardaki bilgileri başka okumalarla ve bilgilerle beslemek, desteklemek galiba en sağlıklı yoldur. Her şeye rağmen hatıralar, tarihe birinci elden düşülen notlardır...

Bilge Kağan'ın (683-734), "Ey Türk Milleti!.. Yukarıda mavi gök çökmese, aşağıda yağız yer delinirse senin ilini ve töreni kim bozar... Titre ve kendine gel!" Öğüdünü dün ve bugün de kendilerine hitaben söylendiğine inananlar, hatıralarını yazmak suretiyle tarihe not düşmek, yaşanan olumsuzluklar bir daha yaşanmasın ve milletimiz aynı tuzaklara bir daha düşmesin, düşürülmesin diye ısrarla anılarını/hatıralarını kaleme almalı ve bunları yayınlamalıydılar...

Hatıra yazılarında yazar, bir siyasî kimliği temsil etse bile kendi iç dünyasına yönelmekten kendini alıkoyamayabilir. Peki, dış dünyadan kopuk bir yönelim midir bu? Hatıralarını yazanın ana kaygısı galiba kendini değil; yaşadığını/yaşadıklarını anlatmaktır. Hafızasındaki izleri yoklarken, bunları bırakan olayları, mekân ve şahısları da hatırlamaya çalışır. Zamanı üç boyutuyla kucaklar; geçmiş-yaşanan gün-gelecek... Yaşananların sebeplerini bulmaya, bir bütünün içinde birbiriyle irtibatlandırmaya özen gösterir. Bu da onu, yaşadıklarını bütün boyutlarıyla anlatmaya iter. Ancak şu da bilinmesi gereken bir gerçektir ki; anlatılanlar tamamen belgesel ya da yüzde yüz nesnel bir nitelik taşımaz/taşımaya bilir. Yorumlar da, yargılar da kişiseldir diyebiliriz.

Günlükler, gezi yazıları, seyahatnameler, gazavatnameler, vakanüvüstler, otobiyografiler ve anılar, daha sonraki süreçte farklı anlatım türlerinde yeni eserlerin ortaya çıkmasına da kaynaklık edebilir. Mesela günlükten hareketle yazılmış romana örnek verecek olursak: İtalyan yazar Edmondo de Amicis oğlu Enrico'nun

tuttuğu günlüklerden hareketle kaleme aldığı “Çocuk Kalbi” adlı romanıyla bir zamanlar çocuklar tarafından en çok okunan kitabın yazarı olmuştur

Anıların, zaman içinde tahkiyeli eser yazarları tarafından hikâye ve roman için kaynak teşkil ettiğine çoğu zaman şahit oluruz. Ömer Seyfeddin’in “Ant”, “Kaşağı” hikâyelerini, Sait Faik Abasıyanık’ın bazı hikâyelerini bu vadede verilmiş eserler olarak gösterebiliriz. Faruk Gezgin ile 1980 öncesini yaşamış olanların neler yaşadıklarını merak edenler için hatıralardan hareketle kaleme alınmış birkaç tahkiyeli eserin de adlarını burada saymak isteriz: Lütfi Şehsuvaroğlu’nun “Kafes” adlı romanı, Veysel Tekelioğlu’nun “Yorgunum” adlı romanı ki, Veysel Tekelioğlu daha sonra bu romanına kardeş yeni romanlar da kaleme aldı, Erdoğan Cabbar A.’nın “Gündüz Bey’in Dervişleri” adlı romanı, Mahir Adıbeş’in “Eylülde Soldu Bu Çiçekler” adlı romanı ve Remzi Çayır’ın “Zibilde Papatya Açtı”, “En Büyük Silah Barabellum”, “Onlar Diridirler”, “Koğuş Koğuş Türkiye Koğuş Koğuş Dünya” ve bunlar gibi hikâye ve roman kitaplarında anlatılanlar, bu saydıklarımız tahkiyeli anlatıma malzeme olmuş hatıralar içeren sanat eseri kitaplardan bazılarıdır.

3.1.Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar

“Eller silah değil, kalem tutmalı” cümlesini gereğini yaparak bir slogan olmaktan çıkartıp bilim, fikir, siyaset, din, ticaret ve sanat adamı yetiştirmeyi başaran inanç hareketinin mensupları, tarihe not düşmek adına hatıralarını da mutlaka yazmalı ve yayınlamalıdır.

Faruk Gezgin de 12 Eylül 1980 öncesi ve sonrası yaşananları “Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar” kitabında anlatıyor. Faruk Gezgin, bu kitabında şahsî macerası ve kendi etrafında olanların yanında, Türkiye ve Türk Dünyasında eğitim hizmeti verirken içinde olduğu durumları, yaşadıklarını; Türkiye’de yaşanan fikir kavgalarını, ideolojik sürtüşmeleri, Türk milletinin sıkıntılarını anlatmaya çalışmıştır. Faruk Gezgin’in hatıraları için “Gördüm, yaşadım, değerlendirdim, yorum yaptım” demektedir. Her şey anlatılabilmiş midir? Tabii ki hayır! Cahit Sıtkı Tarancı’nın “Şarkılar yarıda kaldı” hayıflanmasını yaşamayan var mıdır?

Faruk Gezgin, ailesinden başlayarak çocukluk, ilk gençlik ve gençlik yıllarını, üniversite yıllarını ve sonrasında eğitim hayatındaki memuriyet yıllarını, emek-

lilik sonrasını ki; bu kısımda hatıralara Türk Dünyası da dâhil oluyor, sırasıyla Kazakistan, İran ve Kuzey Makedonya günlerini de anlatıyor. Ben ve ailem de bir tevafuk eseri Kazakistan ve Kuzey Makedonya hatıralarında bu kitaba konuk oluyoruz. Faruk Gezgin, bu kitapta aslında; kendi beninden hareketle 1980 öncesi ve sonrası bizim neslin hayatını anlatıyor dense yeridir. Bu süreç, şahsî bir hayatın izlerini taşıyor ama pek çok hususta sosyal mesajlar içeriyor, milletin ve ümmetin hayatından, gidişatından, değer yargılarından da kesitler sunuyor. Bu hatıralarda pek çok ülkücü kendini, kendi hatıralarını, yaşadıklarını bulacaktır. O günleri yaşayanlar, eminim, şunu rahatlıkla söyleyecekler “Faruk Gezgin’in anlattıklarının eksikliği var fazlası yok.”

Yazar var, çağına tanıklık eder. Yazar var, tanıklık ettiği çağdakileri anlatırken zamanın elinden tutar, okuru kurulmasını istediği aydınlık bir geleceğe taşır. Yazar var, yazdıklarıyla geçmişî töhmet altında bırakmakla kalmaz, çağını da geleceği de karıştırır. Birinci elden kaynak niteliğindeki hatıralar, tarihe not düşmekle kalmaz; yazanın ve anlatanın seçki, takdim ve üslubu ile geleceğe dönük mesajlar da yüklenip gelir ve hayatı yaşanır ve bereketli kılar... Bu hatıra kitabında, bir devrin Türkiye’sini siyasî, sosyal, dinî, ticarî ve kültürel hareketliliğiyle görececek, tanıyacak, hatta “vay be bu kadar da olmaz!” dediğiniz aymazlıklar, gaflet ve belki de ihanetlerle yüzleşeceksiniz... Bütün bunların yanında dik duruşlu, Türklük gururu ve şuuru, İslâm ahlâk ve faziletiyle yoğrulmuş, kökü mazide olan bir atının mimarlarına yoldaş olacaksınız.

Faruk Gezgin, bu kitapla önemli bir adım atmış oluyor. Eğer, bu adımın arkası gelir de Türk aydın ve yazarları, sağcısıyla solcusuyla siyasetçiler, kanaat önderleri, komuta kademesindekiler anılarını kaleme alarak bunları yayına dönüştüre bilirlerse, tarih tekerrür etmekten çıkar, tarihten ders alanlar aydınlık bir geleceğe yürüyüşe geçerler... Unutmayalım ki yerinde sayanlar yürütenlerden daha çok toz kaldırırlar.

“Türk sanatkarı Türk milletinin, birlik, bütünlük ve heyecanının temsilcisidir. Sanatımız ve edebiyatımız milletimizin müştereklerinin ifadesidir; Türk sanatı ve Türk edebiyatı yüce ülkümüzün kanatlarıdır.” Başbuğ Alparslan Türkeş’in sanata ve sanatkâra verdiği önemin bir ifadesi olan bu cümleler (Türkeş, 1980:16), eli kalem tutan ülkücü sanatkârlara sorumluluklarını hatırlatmakla kalmıyor, ülkücü hareketin içinde yer alanlara da hatıralarını yazma ikazında bulunuyor. Unutmayalım ki, hatırat da sanatın içindedir. Ülkücü Hareketin şehit önderlerinden Muhsin Yazıcıoğlu’nun 1980 öncesi yaşananlarla ilgili, şehitlerimizle ilgili bir edebî esere yazdığı “Önsöz”den bir alıntı yapmak gereği hâsıl oldu:

“Maziden atıye doğru akıp giden tarih içinde bir insanın ömrü çok kısa bir kesittir. Hele sadece kendimiz için yaşıyorsak, dünyaya gelişimiz başlayıp, gözümüzü yumunca biteceğini kabul ederiz.

Fakat biz, bizden başkaları için yani, ideallerimiz ve ulvî gayelerimiz için yaşadığımız zaman hayatın çok uzun ve geniş olduğunu, insanlığın başlangıcıyla başlayıp, biz bu dünyadan göçtüğten sonra dünyanın sonuna kadar devam edeceğini görüyoruz. Bazı insanların onurlu mücadeleleri öyle kalın ve derin izler bırakı-

yor ki, onu kazıyıp yok etmek mümkün değildir; insanlara ölümden sonra da örnek olmaya devam ediyor ve ışık gibi yolumuzu aydınlatarak yaşıyor, yaşatıyor.

Haksızlığa uğrayanlar ve haksız yere öldürülenler haklarını öldükten sonra alıyorlar. Zulme ve zalimlere karşı kesintisiz ve sürekli bir mücadelenin bayraktarı oluyorlar. Hele haksız yere öldürülenler ‘şehitlerle birlikte haşrolunacaktır.’ İlahî tercihini dikkate alırsak, ‘Onların diri oluşunun boyutları daha da kesin çizgilerle belirlenmiş olacaktır. Onlar bizimle birlikte ve bizden birileriydi; Onlar yine bizimle birlikte ve diridirler.’

Toz duman içinde bir hayatı yaşadık yıllarca. Bugünkü noktadan geriye baktığımızda bir savaş sonu manzarası görürüz: Göçe zorlanmış aileler, istikbalî ve hürriyeti elinden alınmış insanlar, gözü yaşlı analar-babalar-yavrular, sakat kalmış yiğitler, hayatlarının baharında toprağa verilmiş canlar!.. Şöyle bir hatıralarımızı düşünecek olursak, gözlerimizin önünden hep bayrağa sarılı tabutlar ve onların ardından sel gibi akan yığınlar geçer: Sert yüzler, damlasız gözler, kararlı adımlar ve tekbirler, tekbirler, tekbirler, sessiz bir çığlık gibi akar!.. durur ve gürler: “Allah’a, Kur’an’a, Bayrağa, Vatana yemin olsun!.. Şehitlerim gazilerim emin olsun!..

Bir ‘ara kesit’ten sonra yine hatıralarımıza bakıyoruz: İşkenceler, zulümler, haksızlıklar, mahkemeler, darağaçları!.. Karşılıksız sevenlerin buruk ve isyanlı sükutu!.. Niçinler, nedenlere bulunamayan sorular!..

Gençliğimizi, kanımızı, canımızı verdiğimiz bir gayenin gerçekleşmesi için, daha nice meşakkatli yolculuklara çıkılacağını bütün boyutlarıyla şimdiden söyleyebilmek elbette güçtür. Fakat geçmişin muhasebesi ve Hâl’in gerçekleri ile önlerindeki uzun yolculukta kendilerini bekleyen engelleri nasıl aşacaklarının tahlilini iyi yaparak yola çıkanlar, her türlü engeli kolaylıkla aşmayı başaracaklardır.

Bugün belki de bizi ve mücadelemizi milletimize layıkıyla anlatamamış olabiliriz. Ama yarınlar ‘ülkücü mücadele’ ile birlikte anılacak, bugünlerde mahkeme salonlarında yükselen sesler dalga dalga geleceğe ulaşip, nesillere rehber olacaktır. Bugün toprak altına sıkıştırılan gerçekler bir gün lav olup fişkıracak ve yayılan lavların altında hakikatleri gizleyenler kalacaktır.

Tezgâhlarda çarımha gerilen sevgimiz, milletin engin gönlünde çiçek açacak, çiviler sökülecek, dikenli kordelalar kesilecek ve sevgi çiçeğine kavuşacaktır. Karanlıkta yükselen mazlum çığıklarımız beşikteki yavruların ninnisi oldu; bu çığıkların manası kavranacak, yarınlarda işkence ve zulmün olmadığı bir dünya kuracaklar...

İmam kabul etmeyen lanetli darağacından yükselen tekbir sesleri ve Türk’ün, Türk düşmanlarıyla aynı zincire vurulması, bir devrin garabeti ve anlamlı özeti olarak dünü yazacaklara ve geleceği hazırlayacaklara ilham kaynağı olacaktır.

12 Eylül 1980 Durağı: Kervanımızın dağıtılmak istendiği ve baskına uğradığı durak!.. ‘Pusu noktaları: C-5, Harbiye, Hasdal, Adana, İzmir emniyet koridorları... Bu kavşakta baskına uğradık. Başımızı gövdemizden ayırmak istediler; budanan dallar yeni filizler verdi. Denklerimizi dağıtmak istediler; saçılan erzakımız toprakta tohum oldu, etraf yeşillendi. Çiğnediler, ezdiler, kopardılar; bilmeden ıslah edilmiş olanlar vücuda getirdiler. Yarın fişkırان filizlerden gür bahçeler, or-

manlar, çiğnenen çimenlerden gül bahçeleri oluşacak; şairlerin, yazarların ilham kaynağı olacaktır.

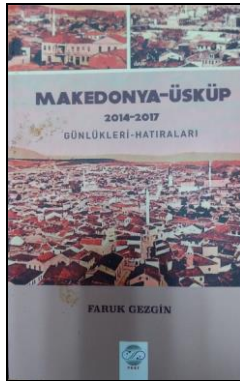
Ey 'sevgi gönlümün tahtı/ gönül Çalaba baktı/ İki cihan bedbahtı/ Kim bir gönül yıkar ise.' Diyerek sevgiyle coşan, 'bir gül bahçesine girercesine! Hakk ve hakikat yolunda ölüme koşan gönüldaşlarım!.. Köklerini arz kabuğuna sar sarabilmişince, dallarınla arş gölgesini kapla ve Rahman'a uzan uzanabildiğince! Rahman'a ulaş, O'nda eri, varlığını O'nunla yok et. Ruhunu İslâm'ın temiz ve saf pınarından doya doya kandır. İslâm da sulh ve sükûn bulup kendine, ihtiraslarına söz geçirebilesin ki, o nispette âlem halkına da, söz geçirip, Hakk yolunda yönetebile-sin. İ'lay-ı kelimetullah için, Nizam-ı Âlem ülküsünün dinamiklerine bu yoldan gidilir.'"(Yazıcıoğlu, 1987).

Faruk Gezgin, söz konusu vatan olunca her şey teferruattır demiş İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu yıllarında Ülkücü Harekete katılarak mücadelenin içinde yer almıştır. Bu yılların anlatıldığı kısımda kendi "ben"inden yola çıkarak anlattığı anılarında tarafsız bir gözlemci gibi kalem oynatırken görüyoruz. Zaman zaman yaşanan bazı olayları sansürleyerek geçtiğine de şahit olmuyoruz dersek doğruyu söylememiş oluruz. Bu da anı yazmanın zorluklarından her halde... Zaman her şeyin ilacı olduğu gibi hakikatleri de bir gün açık seçik ortaya koyacaktır diye düşünüyoruz... O günler bizce bütün taraflarıyla, taraftarlarıyla ve bütün çıplaklığıyla tartışılmalı herkes bu konuda ne biliyorsa eteğindeki taşları ortaya dökmelidir.

Faruk Gezgin'in bu kitabındaki anıları okurken özellikle 1980 öncesi ve sonrasını o yılları yeniden yaşadım. Gerçekten bu anlatılanları yaşamış mıydık? Masal mıydı, efsane miydi ya da biz deli miydik bilemedim. Yaşanılanlar inanılası bir şey değildi. Bu kitabı kelime kelime incelerken anıların hepsini yeniden yaşadım, yüreğim o günlerdeki gibi coştı. İyi ki bizler o devrin adsız kahramanları içinde ol-muşuz. İyi ki acıları bal eyleyip, vatan sağ olsun diye pek çok zorluğa göğüs ger-miş ülkemizde oynanan oyunları görmüş ve bozmuşuz.

3.2.Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları

Bizim bu yazımızda tanıtacağımız bir başka kitapta, Faruk Gezgin'in "*Makedonya-Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları*"dır.

Üsküp, Türklerin Osmanlı adıyla Balkanlara hâkim oldukları zamanlarda Yıldırım Beyazıt zamanında İstanbul'dan önce; Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi

tarafından soyağacında bulunan Saruhanlı Mehmed Paşa Yiğit tarafından 19 Ocak 1392 tarihinde fethedilmiştir. Osmanlı'nın Balkanlarda kültür, ticaret ve askerî harekât üssü olan Üsküp, İkinci Viyana kuşatması bozgunu ve sonrası yenilgilerle kuzeyden güneye doğru başlayan göçle gelen Türk ve diğer Müslümanların huzurla yaşadıkları bir merkez olmuş ama Balkan Savaşı felaketiyle de Türklerin siyasi olarak elinden çıksa da bu coğrafyada Türkler yaşamaya devam etmiştir. Bölge Türkleri, 20. Yüzyılda Balkan Savaşı ve sonrasında 1947'de yaşanan Yücelçiler'in idam edilışinden sonra (Gürel, 2023:1-25) yaşanan göçlerle gitgide azınlık durumuna düşmüştür. Bu acıyı, doğduğu Üsküp'te gençlik yıllarına kadar efendi bir milletin çocuğu olarak yaşayan Yahya Kemal Beyatlı "Hayal Şehir" şiirinde kalbimizi sızlatarak anlatır:

Üsküp ki Yıldırım Bâyezıd Han diyarıdır,
Evlâd-ı Fâtihân'a onun yadigârıdır.

Firûze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve ruhiyle biz'di o.

Üsküp ki Şar Dağı'nda devâmıydı Bursa'nın.
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.

Üç şanlı harbin arş'a asılmış silâhları
Parlardı yaşlı gözlere bayram sabâhları.

Ben girmeden hayâtı şafaklandırın çağa,
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa.

İsâ Bey'in fetihle açılmış mezârlığı
Hülyama âhîret gibi nakşetti varlığı.

Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum için için.

Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicrân derindedir!

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene

Faruk Gezgin'in bu kitabı, Üsküp merkezli olarak Kuzey Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Sırbistan gözlemlerinden oluşan hatıra nitelikli günlüklerden oluşmaktadır. Faruk Gezgin, bu kitabında sadece şahit olduklarını anlatmakla kalmıyor; Kuzey Makedonya ve Kosova'da göçlerle tamamen boşalarak yok olan veya kısmen boşalan Türk köylerinde azınlık durumuna

düşen Müslüman Türklerin dinî hayatlarındaki zorluklar yanında anadilde eğitim konularındaki zorluklara da değinmektedir. Bir başka önemli değinme ise anadilleri Makedonca olan Türklerin (Türkbaş-Torbeş) dramlarıdır. O, bütün bu anlatılan tespitlerden hareketle Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerinin Balkanlarda varlıklarını ve millî kimliklerini yaşatabilmeleri için neler yapılması gerektiğine dair de sorgulamalarla tekliflerde de bulunmaktadır.

Faruk Gezgin, hatıralarını yazmış; daha doğrusu günü gününe hatta saat saat not almış, sonra o yazdıklarını bir kitapta toplamış. Bu kitaptaki anlatımın çoğu birinci tekil şahıs ağzından. Günlüklerinden hareketle tahkiyeli anlatımın imkânlarını da kullanarak hatıra türünde bir sanat eserleri vücuda getirmiş diyebiliriz.

Faruk Gezgin'in Balkan Türklüğü hassasiyetinde onun baba tarafından Balkan muhaciri olmasının da muhakkak ki bir rolü olmuştur. O, bu konuyu şöyle anlatıyor: “Balkanların bende ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ben doğmadan ölmüş olan babaannem Hüsna-resmîyette böyle kayıtlı olsa da, daha çok Hesna olarak tanınırdı-, Bulgaristan Kızanlık tarafından Selanik'e, oradan da Balkan savaşı öncesi İzmir-Bergama'nın Zağnas köyüne göç eden bir ailenin kızımıymış. Oradan benim de doğduğum Kınık-Işıklar köyüne gelin gelmiş, dedemden biri kız üç çocuğu olmuş. Kınık, o sırada Bergama'ya bağlı bir nahiyedir; otuzlu yıllarda ilçe yapılmıştır. Bu sebeple Üsküp görevim daha önemli bir hale gelmişti (s.5).

İsteriz ve bekleriz ki, bu anıları okuyanlar da bildiklerini, yaşadıklarını kalemle alsınlar... Faruk Gezgin'in hatıralarını okurken yeri geldikçe bazı ilavelerle bu hatıraları zenginleştirmek isterdim. Şimdilik birkaç notla yetinelim: Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Makedonya'ya 1976 yılından beri Türkçe okutmanı göndermektedir. Yahya Kemal Beyatlı ile aynı soyağacında yer alan Prof. Dr. Olivera Yaşar Nasteva ile ilk tanışmam 1974 yılında Ankara'da olmuştu. Ben o zaman Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Öğrenci idim. Prof. Dr. Şükrü Elçin Hocam'ın yanında bir hanım vardı ve bu hanım Üsküp'teki devlet üniversitesinin bünyesinde Türkoloji bölümünün açılması gerektiğini ve bunun için de Türkiye'nin yardımcı olmasını beklediğini anlatıyordu. Evet, o bölüm Yugoslavya'da Üsküp'te Kril Metodiy Üniversitesi Bilaje Koneski Filoloji Fakültesi bünyesinde 1976 yılında açılmıştı (Çelik-Gürel, 2016:16-18) Ben de; Türkiye dışında ilk defa adı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü olarak açılan bu bölümde görev yapmak üzere TC Millî Eğitim Bakanlığı tarafından vazifelendirilmiştim, 22 Ekim 2002 tarihinde Üsküp'e vardım ve göreve başladım. Orada kaldığımız süreçte yapabildiklerimiz var yapamadıklarımız var. Faruk Gezgin'in kitabının 59. Sayfasında anlattığı Yaşar Bey, Prof. Dr. Olivera Yaşar Nasteva'nın ve Lidya Kumbaracı'nın da babasıdır. Yaşar Bey, Yahya Kemal'in annesinin vefatından sonra onu alıp kendi evine götüren akrabasıdır ve Yahya Kemal, 18 yaşına kadar bu evde kalmıştır. Faruk Gezgin, Üsküp'te Serova Mahallesindeki bu evle ilgili olarak şunları yazmış: “Bu binayı Yahya Kemal Müzesi yapmak isteyen Türkler çıkmış ama gerekli maddî ve manevî desteği bulamadıkları için teşebbüs sonuçsuz kalmış. Binayı bir Arnavut partisi satın alarak parti merkezi yapmış. Burada bir Yahya Kemal Müzesi olması ne kadar da hoş olurdu...)

Fotoğraf: Yahya Kemal'in de 18 yaşına kadar yaşadığı dayısının evinin son hali, binada asılı olan bayrak Arnavutların bayrağıdır. Üsküp-20 Aralık 2023 (Z. Gürel)

Evet, bu evi alıp Yahya Kemal Beyatlı Kültür-Sanat ve Dostluk Evi” yapma fikri benimdi ve bu konuda Kuzey Makedonya Devletine Yeni Yol Derneği adına bir de proje vermiştik, Devlet projemizi kabul etmişti ama gerekli maddî desteği veremeyeceklerini belirtmişlerdi. Biz o zaman gerekli maddî desteği Türkiye’den ve Makedonya’dan alamayınca bu tarihî konağı yıkılmaktan kurtarmak için “Kültür Varlığı “olarak ilan ettirmeyi başarmıştık... Makedonya’da *Birlik* gazetesinde, Türkiye’de *Hece Dergisi Yahya Kemal Özel Sayısında* bu konuda yazılarım yayımlandı. Türkiye’de TİKA’ya, Kültür Bakanlığına, Türkiye Yazarlar Birliğine bizzat gittim belgelerle durumu anlattım. Hatta İLESAM’da 28 Şubat 2008 tarihinde bir basın toplantısıyla konuyu gündeme taşımaya çalıştım (Gürel,2008:3). Yetmedi aynı gün öğleden sonra meseleyi TC Cumhurbaşkanlığına kadar taşıdım ve o zaman Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Olan Prof Dr. Mustafa İsen ile Çankaya köşkünde görüştim ve ilgili belgeleri TC Cumhurbaşkanlığına bıraktım. Sonrası ise malum bu son gelişmeler ve hâlihazırdaki durumuyla ilgili olarak bildiklerimizi ise uygun bir zaman ve zeminde anlatmak isteriz. O zamanlar olduğu gibi son zamanlarda da Türkiye’de ve Kuzey Makedonya’da Yahya Kemal Beyatlı deyince meydanı kimseye bırakmayanlar çok merak ediyorum bu eve sahip çıkmak gerektiğinde ve Üsküp’te Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü’nü kurduğumuz zaman neredeydiler?

Makedonya'daki bütün halkların millî Enstitüleri vardı, bir tek Türklerin millî Enstitüleri yoktu. Bu boşluğu doldurmak amacıyla “Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü” adıyla bir enstitünün tüzüğünü hazırladım ve bir grup Makedonyalı duyarlı şahsiyetle bu enstitüyü kurmuş (Yusuf, 2003:6); Selman, 2003:4) ve o zaman Makedonya için pek çok ilk gerçekleştirmiştik. Evlad-ı Fatihan Türk Tasavvuf Musikisi Korosu'nu kurmuş çalışmalarımızı başlatmıştık ve Üsküp Domni Armi'de/Ordu Evinde Yahya Kemal'in doğum tarihinde bir tasavvuf musiki konseri düzenlemiştik ve ilk defa Domni Armi'de Kur'an-ı Kerim okunmuş ve tasavvuf musiki icra edilmişti (Ali, 2003:8). Yine ilk defa Mustafa Paşa Camiinde 24 Kasım Öğretmenler Gününde ahirete göçmüş öğretmenlerimiz ve bu coğrafyayı vatan yapanların ruhlarına ithafen bir mevlit merasimi düzenlemiştik (Gürel,2017:145-147. Bu mevlit, Makedonya'da okuyanları ve dinleyenleri kadınlardan oluşan ilk mevlit merasimi olarak tarihe geçmiştir. Yugoslavya ve Makedonya tarihinde bir ilki daha gerçekleştirmiş; Makedonya Yazarlar Birliğinde Makedonyalı bilim ve sanat adamlarının da konuşmacı olarak katıldıkları, öğrencilerimizin de Yahya Kemal Beyatlı şiirlerini Türkçe ve Makedonca okudukları bir Yahya Kemal Beyatlı anma programı gerçekleştirdik. O programda ben de bir konuşma yapmıştım, konuşmamın Makedonca çevirisini de dinleyenlere ve Makedonya basınına dağıtmıştık. Bu program o zaman Makedonya'da ve Makedonya'daki Makedonca, Türkçe ve Arnavutça basında genişçe yer almıştı (Seyfullah, 2004:1). Makedonya'da Türkçe yayımların bulunduğu kütüphane yoktu ve biz Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü olarak Köprü Derneği ile birlikte “Yahya Kemal Beyatlı Bilime Sanata ve Dostluğa Köprü Kütüphanesi” adıyla bir kütüphane kurmayı kararlaştırmış ve Üsküp merkezde Arka Otelin yanında iki katlı bir binanın giriş katını ve girişin altını kiralamıştık. Ben de bu kütüphaneye Türkiye'den 1000'in üzerinde kitap getirip bağışlamıştım. Hem enstitünün hem de derneğin merkezi burada olacaktı. Rafları yaptırarak, kütüphane için Türkçe kitap temini için de harekete geçmiştik. İlk işimiz özelleştirilen Birlik Yayınlarının deposundaki *Birlik* gazetesinin, *Sesler* dergisinin, *Sevinç* ve *Tomurcuk* çocuk dergilerinin koleksiyonları-

nı ve Birlik Yayınlarını ve depodaki bütün kitapları bir yolunu bulup bu kütüphaneye getirmek olmuştur. Ama bilmediğim bir el kütüphanenin adını “Yahya Kemal” olmaktan çıkartıp “Âşık Çelebi Kütüphanesi” olarak değiştirdi. Bu kütüphane hâlâ sadece Makedonya’da değil bütün Balkanlarda Türkçe yayınlardan oluşan ilk ve tek sivil kütüphanedir (Demir-Kayadibi,2012:13). Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü’nün kuruluşu büyük bir heyecan ve hareketlilik getirmişti ama bu enstitünün kurulmasından ve çalışmasından çok rahatsız olanlar olmalı ki; art arda gelen istifaların arka planını da doğru okumak, gelecekte atılacak adımlar için çok önemlidir diye düşünüyorum.

Faruk Gezgin, Tahran Yunus Emre’de görevliydi ve ikinci sene yine oraya gidecekti. Ben, Haziran 2014’te Yunus Emre Enstitüsü tarafından Üsküp’te Kril Metodiy Üniversitesine görevlendirilmiştim. Ama buradaki bölümde tek kişilik kadro vardı ve ben eşim Dr. Nazlı Rânâ Gürel ile birlikte gitmek istiyordum, iki kişilik kadro olmadığı için ben Üsküp’e gitmekten vaz geçince Faruk Gezgin de benim gitmediğim bölüme gitme şansını yakalamış oldu. Faruk Hoca, işte Ağustos 2014’te Üsküp’e görevlendirilmesinin hikâyesini ise şöyle anlatıyor: “Hayati Bey’den telefon geldi. ‘Hocam ne yapıyorsunuz?’ dedi. Ben de şu anda yazlığa gidiyordum dedim. ‘Sizi Üsküp’e vereyim mi?’ demez mi? Ben Tahranda’dayken Üsküp’e Selçuk Uysal’ın yanına beni vermesini istemiştım samimiyetine dayanarak” (s.9).

Ben ve eşim, 2015 yılında Kuzey Makedonya’da İştıp Gotse Delçev Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne görevlendirildik, evimizi de Üsküp’te tuttuk. Böylece biz de Faruk Gezgin’in günlüklerine dâhil olmuştuk. Faruk Gezgin Hoca, bu hatıralar kitabıyla, yıllarca Kuzey Makedonya’da görevlendirilenlerin yapmadıkları/yapamadıkları bir şeyi yaparak örnek ve faydalı bir davranış sergilemiştir. Eğer 1976 yılından beri Makedonya’ya görevlendirilenlerin her biri böyle bir kitap hazırlayıp yayımlayabilseydi devletin tinktankında/bilgi bankasında Balkanların bu bölgesi ile ilgili birinci elden pek çok bilgi yer alacaktı. Yaşananlar bir daha yaşanmasın diye Tarihe not düştüğün için teşekkürler Faruk Gezgin Hocam...

SONUÇ

Faruk Gezgin’in hatıralarını ve bu vadede yazılıp yayınlanan hatıra kitaplarını okumak; geçmişi öğrenmek ve geçmişle ilgili merak ettiklerimize cevap bulmak için olduğu kadar geleceği kurgulamak için de bir o kadar önemlidir diye düşünüyorum. Bu tür kitapları okuyanlar eleştirilerini de kaleme alıp meraklıları ile paylaşırlarsa alana büyük katkı sunmuş olacaklardır.

İlerde bir babayığit çıkıp da *Balkanlar ve Balkanlarda Türkler ve Türkçe* diye bir çalışma yaparsa Faruk Gezgin’in hatıralarını içeren bu kitap da onun müraaat edeceği eserler arasında olacaktır hiç şüphesiz. İlerde yapılacak özeleştirilere de zemin hazırlaması bakımından önemli bir eserle karşı karşıyayız. Faruk Gezgin’in bu çalışması bundan sonraki bu tür çalışmalar için de özendirici ve güdüleyici olacaktır diye düşünülüyoruz ve yaşanan olumsuzluklar bir daha yaşanmasın diye bu vadede eser vereceklere de, bu hatıratın bizlerle buluşmasını sağlayan Fa-

ruk Gezgin'e de teşekkür ediyoruz... Allah (C.C.) elinde kalemiyle sağlıklı, hayırlı ve bereketli ömürler versin... Faruk Gezgin Hoca, kitabın yeni baskısında harita ve fotoğraflarla kitabını zenginleştirmelidir. Faruk Hocam'ın fotoğraflarla birlikte zaman zaman video kaydı aldığına da şahit oldum, belki bu fotoğrafları ve uygun gördüğü video kayıtlarını kitabın ikinci baskısında kitabın sonuna yaptıracağı bir cebin içinde bir CD kaydı olarak da okuyucularıyla ve meraklılarıyla paylaşmak isteyecektir. Bir de mutlaka kitabın sonuna bir yer adları ve şahıs adları dizini eklemeyi ihmal etmemelidir diye de düşünüyoruz.

Akledenler için, İnanç kuvvettir, büyük kuvvettir, en büyük kuvvettir... Okumak, üzerinde tefekkür etmek, geçmişe dönük özeleştiride bulunmak ve kutlu yolda kesintisiz bir yürüyüş için, yeni atılımlara ve İlay-ı Kelimetullah kokulu muş-tulara gebe yeni dirilişlere vesile... Şimdi elinizin altında bir hatıra/anı kitabı var... Üsküp Belediye Başkanı İbrahim Naci Bey'in oğlu Yahya Kemal Beyatlı; "Türkçenin çekilmediği yerler vatandır" diyor. Evet, vatan Balkanlara gezmek için gidecekler, hizmet etmek için gidecek olanlar, Balkanlarla ilgili politikalar geliştirip uygulamaya koyacak erk sahipleri için ve tefekkür edecekler için iyi okumalar...

KAYNAKÇA

Adıbeş, Mahir (2002). *Eylülde Soldu Bu Çiçekler*, Ankara: Berikan Yayınları,461 s.

Ali, Fahri (2003). "Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü Türk Tasavvuf Musikisi Korosu: Gönül Birliğimizi Yaşatmak Ne Güzel", *Birlik Gazetesi*, Üsküp-Makedonya, 2 Aralık 2003.

Amicis, Edmondo de (1927). *Çocuk Kalbi/Grands Coeurs*, Fransızcasından Türkçeye çeviren: İbrahim Alaettin Gövsa, İstanbul 1927, Maarif Vekâleti Yayını. Eski harfli metinden yeni harflere aktaran ve yayına hazırlayan: Zeki Gürel, Ankara 2012, Tema Yayınları, 336 s.

Cabbar A., Erdoğan (2018). *Gündüz Bey'in Dervişleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 587 s.

Çayır, Remzi (2021).Mamak Mapushanesi, Ankara: Altınordu Yayınları.

Çayır, Remzi (2021).*Onlar Diridirler*, Ankara: Altınordu Yayınları.

Çayır, Remzi (2021).*Koğuş Koğuş Türkiye Koğuş Koğuş Dünya*, Ankara: Altınordu Yayınları.

Çelik, Mahmut- Gürel, Zeki (2016).*Makedonya İştîp Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Monografisi*, İştîp-Makedonya: Makedonya İştîp Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Yayını.

Demir, Necati-Kayadibi, Nuray (2012). "Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü:Köprü Dergisi", *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turrk*, Vol.4, No.3 (2012).

Gezgin, Faruk (2023). *Kosova'nın Yiğit Oğlu Burhan Sait*, İstanbul: Post yayınları.

Gezgin, Faruk (2023). *Düşe Kalka Geçen Yıllar-Hatıralar*, İstanbul: Post yayınları.

Gezgin, Faruk (2023). *Makedonya Üsküp 2014-2017 Günlükleri-Hatıraları*, İstanbul: Post yayınları.

Gürel, Nazlı Rânâ (2017).”Bir Cumartesi Günü Camiler ve Sinogaglar”, *Kırmızı Gülün Alı Var Makedonya Yazıları*, Üsküp: Yeni Balkan yayınları.

Gürel, Zeki (2023). *Evlâd-ı Fatihân Diyarı Balkanlarda Yücelcilerden ve Son Devrin Din Mazlumlarından Abdül Fettah Rauf Efendi Hayatı Sanatı Eserleri*, Editörler: Dr. Nazlı Rânâ Gürel-Rabia Betül Gürel, Ankara: Berikan Yayınları.

Gürel, Zeki (2008). “Yahya Kemal’in Üsküp’teki Evine Sahip Çıkalım!”, *İLESAM Bülteni*, Yıl: 18, Sayı:58, Mart-Nisan-Mayıs 2008; 3-5.

Gürel, Zeki (2017). “Velhâsıl O Rü’yâ Duruyor Yerli Yerinde: Yahya kemal Beyatlı’nın Hatırasına Diline ve Fikirlerine Sahip Çıkabildik mi?”, *Tarihin Şiir Dili Yahya Kemal*, Editörler: İbrahim Eryiğit-Rânâ İslâm Değirmenci, Ankara: Mânâ Ajans Yayınları, s.176-201.

Gürel, Zeki (2008). “Yahya Kemal’in Makedonya’daki Hatırasına Sahip Çıkmak İnsanlık Borucudur”, *Kümbet Altında*, Temmuz-Ağustos 2008, s.7-9.

Gürel, Zeki (2003). “Kaybolan ŞehirdeYahya Kemal’le Yaşamak-1,2,3”, *Birlik Gazetesi*, 1 Temmuz 2003, Yıl: LIX, Sayı:5962, s.6; 3 Temmuz 2003, Yıl: LIX, Sayı:5963, s.6; 5Temmuz 2003, Yıl: LIX, Sayı:5964, s.6;

Gürel, Zeki (2003). “Yahya Kemal’siz Olmaz”, *Birlik*, 6 Aralık 2003, s.11

Gürel, Zeki (2009). “Kaybolan Şehirde Yahya kemal Tuttu Elimden”, *Hece Dergisi Yahya Kemal Beyatlı Özel Sayısı*, Yıl:13, Sayı: 145, s.408-420.

Olgun İbrahim (1971). “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*, Yıl: 21, Sayı: 246.

Selman, Leyla (2003). “Yahya kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü Kuruldu: Gaye Halka Hakiki Hizmet Vermek”, *Birlik Gazetesi*, Üsküp-Makedonya, 27 Eylül 2003.

Seyfullah, Sezen (2004). “Makedonya Yazarlar Birliğinde Bir İlk: Yahya kemal Beyatlı Anıldı”, *Yeni Balkan Gazetesi*, Üsküp-Makedonya, 9 Aralık 2004, Yıl: 1, Sayı: 24, s.1.

Şehsuvaroğlu, Lütfi (1984). *Gül Yüzlü Çocukların Romanı Kafes*, Ankara: Genç Sanat Yayınları, 120 s.

Tekeloğlu, Veysel (2016). *Yorgunum*, Ankara: Akçağ yayını, 216 s.

Türkeş, Alparsan (1980).” Türk Milletinin Kutlu Güç Kaynakları”, *Yeni Divan Dergisi*, Ağustos 1980, Yıl: 1, Sayı: 4, s.16-17.

Yazıcıoğlu, Muhsin (1987). “Önsöz”, Çayır, Remzi, *Onlar Diridirler*, Ankara.

Yusuf, Sabit (2003).”Çok Yönlü Etkinliklere Damgasını Vuran Kuruluş: Yahya kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü”, *Birlik Gazetesi*, Üsküp-Makedonya, 21 Ekim 2003.

ÂŞIK EDEBİYATI GELENEKLERİ İÇİNDE TOKATLI ÂŞIKLARIN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF MINSTRELS FROM TOKAT THROUGH MINSTREL TRADITIONS

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ ТОКАТЛИНСКИХ АШИКОВ В АШИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Dr.Öğrt. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Âşık gelenekleri deyince âşıkların; saz çalmaları, mahlas almaları, usta-çırak içinde yetişmeleri, bade içmeleri, âşıklar arasında yapılan karşılaşmalar (atışmalar), lebdeğmez (dudakdeğmez) söylemeleri, muammalı (bilmeceli) şiirler söylemeleri, dedim-dedi tarzı söylemeleri, şiirlere tarih bildirmeleri, başka âşıklara nazire (benzek) söylemeleri, halk hikâyeleri tasnif etmeleri vb. akla gelmektedir.

15. yüzyılda başlayan Türk âşıklık geleneğinin en önemli unsuru, ozanlık geçmişi içinde yer alan Türk sazı *kopuzun* yerini giderek *bağlamanın* almasıdır.

16. yüzyılda Anadolu kültürünün önemli mekanı olan Tokat'ta âşıkların saz eşliğinde söyledikleri nefesler, koşmalar, deyişler ve semahlar, Tokat kültüründe önemli bir niteliğe sahip olmuştur. Tokat'ta da âşıklık geleneği bütün yönleriyle yaşamış ve genişlemiştir. Kul Himmet, Kul Yusuf, Talibî, Kemterî, Gedaî, Tokatlı Nuri, Ceyhunî, Şermi, Mevci, Bedri, Cesurî bu âşıklardan sadece bir kaçıdır.

Yazımızda Tokat'ta gelişen , yayılan, yaşayan tarihi seyir içindeki *âşıklık geleneği* anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, âşıklık geleneği, Tokat âşıkları, âşık deyişleri.

ABSTRACT

When it comes to minstrel traditions, playing the saz, taking pseudonyms, growing up as masters and apprentices, drinking bade (*bade içme - experiencing a spiritual change as a result of a dream*), call-and-response duet (atışmalar), singing lebdeğmez (*a form of instantaneously improvised poetry sang by oppo-*

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

sing minstrels taking turns for artfully criticising each other with one verse at a time), singing enigmatic (riddled) poems, say "I said and he said" style (dedimdedi tarzı söylemeler), giving dates to poems, telling analogies (nazire/benzek) to other minstrels, classifying folk tales, etc. come to mind.

The most important element of the Turkish minstrel tradition, which started in the 15th century, is the gradual replacement of the kopuz, a Turkish instrument in the history of minstrels, with bağlama (*instrument with three double strings*).

In Tokat , which was an important place of Anatolian culture in the 16th century, the nefes (*Ashik Folk Literature verse forms are those written by Alevi-Bektashi minstrels*), kosma (*a name given to the folk poetry verse genre*), idioms and semahs sung by minstrels accompanied by saz had an important characteristics. In Tokat, the tradition of minstrelsy lived and expanded in all its aspects. Kul Himmət, Kul Yusuf, Talibî, Kemterî, Gedaî, Tokatlı Nuri, Ceyhuni, Şermi, Mevci, Bedri, Cesurî are just a few of these minstrels.

In our article, the *tradition of minstrelsy* that developed, spread and lived in Tokat will be explained.

Key Words: Tokat, minstrel tradition, Tokat minstrels, minstrel sayings

Edebiyatımızın gerek eserleri, gerekse temsilcileri yönünden kesintisiz, bugüne kadar uzanan en geniş ve en güçlü bölümünü hiç şüphesiz âşık edebiyatı oluşturmaktadır. Âşıklar buldukları toplumların sözcüleridir.

Halkımız Orta Asya bozkır kültürünü yaşarken dini ayinlerin yöneticisi olan *Kam*, *baksı* ve *Şamanlar* yeri geldiğinde doğadan topladıkları otlarla ilaç yapıp hekimlik görevini sürdüren, yeri geldiğinde şölenleri ve dini ayinleri yöneten, beyin en yakınındaki kişiler iken, zamanla toplumsal statülerin farklılaşması, iş bölümünün gelişmesi gibi etmenlerle İlaç yapan ve hekimlik görevini üstlenen kişilerin çoğalması, Şamanın özellikle din adamlığı görevini üstlenmesi ve şairlik mesleğini ikinci planda tutması sonucu, saz şairlerinin prototipi atası dediğimiz *ozan* tipi ortaya çıkmıştır.

Şiiri müzikle birlikte sunan ozan, elinde kopuzu ile gezici bir tiptir ve dini bir görevi yoktur. Anadolu'ya gelindiğinde ozan âşık kimliğine bürünmüş, elindeki kopuzu da saza dönüşmüştür.

Anadolu'da 16. Yüzyıl başlarından günümüze kadar süre gelen ve her şeyi ile bize özgü olan âşık edebiyatının belli kuralları, töreleri bulunmaktadır. Zaten bu edebiyatı canlı kılıp varlığını korumasını sağlayan da bu kuralları ve icra töresidir.

Âşıklık gelenekleri; Saz çalma, Mahlâs alma, Usta – Çıracak geleneği, Bade içme, Âşık karşılaşmaları, Leb-değmez, Muamma, Dedim - Dedi tarzı söyle-

yiş, Tarih bildirme, Nazire Söyleme biçiminde sıralanır. Âşıklar hepsini uygulamak zorunda değildir.

Âşıklık geleneği kolay gibi görünse de icrası zordur.

Âşıklık geleneklerinin ilki **saz çalma** olarak görülür. Anadolu halkı, sazsız âşığı kulpsuz testiye benzetir.

Yaşamımızın her aşamasında görülen, Anadolu'nun binlerce yıllık sesi olan saz, halk müziğimizin kök hücresi, âşıklık geleneğinin kültürel hafızası, kültürümüzün parmak izi olup, özgün motifleriyle en önemli kültürel değerlerimiz arasındadır.

Türk insanı sevincini, hüznünü, acısını sürekli sazla dillendirmiştir.

Anadolu Türk kültüründe bağlama, “telli kur’an” denilecek kadar kutsal sayılmaktadır.

Bağlama geçen asırların bir icadı değil, Türk kültürünün ozanlık geleneği içinde kopuzun devamıdır.

Zaman içinde kopuz yerini saza bırakmıştır.

"Götürüp mihr-i felek bezm-i cihandan kopusu

Başladı çalmağa şeştar yine halk-ı alem"

deyişi kopuz sözcüğünün bırakılıp bağlama benzeri telli saza geçişin belgesi gibidir.

Dünyada hasılı varım Ceyhunî

Elimde bir çubuk bir de saz kaldı¹

diyen Ceyhunî'nin;

Feryad-ı figanım ah-ı zar oldu

Saz oldu vücudum tel ne ilazım²

diyen Zefil Necmi'nin;

Ey âşık pîrine sıtk ile sarıl

Telli kitap olan sazın var mıdır

diyen Nevruz Bacı'nın sözleri sazın Tokat yöresi âşık edebiyatındaki önemini ve insan yaşamıyla ne denli kaynaştığını vurgulayan önemli söylemlerdir. Âşıklara saz şairi denmesi de bundandır.

Anadolu Âşık edebiyatının oluşumundan günümüze kadar önemli temsilciler yetiştiren Sivas, Kars, Erzurum, İçel, Konya gibi önemli yörelerin içinde Tokat hatırı sayılır bir yere sahiptir.

Tokat'ta şiir olgusundan söz ederken 16. Yüzyıldan bu güne Türk halkının yalnız dilinde değil, gönlünde de büyük yeri olan, gönül eri olup Zile'de 1520'de doğan ve:

Derdin ne be hey âşık

Biçare neden oldun

Bir yerde kararın yok

Avare neden oldun

gibi özgün deyişleriyle günümüze ses veren Şeyh Şemseddin Sivasî (Şemsi)'yi anmadan geçemeyiz.

¹ Mehmet Yardımcı-Hayrettin İvgin, Zileli Âşık Ceyhunî, Ank. 1996, s.37

² Mehmet Yardımcı, İz Bırakan Zileli Şairler, İzmir, 2004, s. 151

Tokat Âşıklar açısından çok şanslı ve zengindir çünkü, Anadolu’da yedi ulu ozandan biri sayılan Kul Himmet Tokatlıdır.

Özü İslamiyet ve binlerce yıllık Türk kültürü ile yoğrulmuş olan bir edebiyat anlayışı geleneğinden gelen Kul Himmet’in her şiiri insan sinesine dokunmadan, onu dost bağına götürmeden amacına ulaşmaz.

Onun şiirleri, özünü-sözünü, binlerce yıllık Türk töresi ve geleneğinden alıp sürdüren milyonlarca yüreğin sesidir.

***Kul Himmet**’im deste gülü elinde*

Daima zikr eder Hakk’ı dilinde

biçiminde Tanrı aşkını dile ve tele dökerken,

Dünya ile bir pazarlık eyledim

Ne virane ne hadrane ne kuldur

Seyranımda bir dükkâna uğradım

Ne çarşıdır ne bedesten ne haldir

gibi dizelerinde de dünyanın güvenilir bir yer olmadığı üzerine toplumsal eleştiride bulunmuştur.

16. Yüzyılda Anadolu kültürünün vazgeçilmez unsuru olan saz eşliğinde nefesleri, deyişleri ve semahlarıyla Tokat kültür yapısına damga vurup yörenin âşıklar otağı olmasına katkı koymuştur.

Tokatlı Kul Himmet’in şiirleri mistik bir temele dayanır. Ölmeden önce ölme, yani yaşarken nefsi öldürme düşüncesi sıklıkla işlenir. Ölüm Hakk’a teslim olmak, Hakk’a yürümektir. “*Her ne ararsan kendinde ara*” düşüncesi egemendir. Hoşgörü dışı vurulan bir görünüş değil, yüreğin derinliklerinden gelen bir onaylama biçimidir. Âşıktaki bu tavır Tokat halkının ruh halinin genel yansımasıdır.

Tokat’ta Âşık Edebiyatının başlangıcı Anadolu Âşık Edebiyatının başlangıcı ile denktir. Bu durum Anadolu Âşık Edebiyatındaki yeri ve öneminin sağlam bir kayıttır.

18. yüzyıldan itibaren Tokat’ın Osmanlı devleti içinde önemli kültür merkezlerinden biri olmasından sonra Tokat halk kültürü hem zenginleşmiş, hem de çeşitlenmiştir.

Reşadi’ye türkü yönüyle, Zile Âşık Edebiyatı ile, Artova halaylarıyla ön plana çıkarken Tokat merkez de yazmacılıkla bir nevi kültür oymakları oluşturmuşlardır.

Tokatlı âşıklardan Kul Himmet’ten sonra bilinen en önemli âşıklardan biri 1712-1789 yılları arasında Zile’nin Çayır köyünde yaşamış Âşık Kul Yusuf’tur.

Kalktı göç eyledi gönül kervanı

Göçtün gönül var inile bir zaman

Ayrılıkla geçti ömrüm devranı

Düştün gönül var inile bir zaman

biçiminde ve:

Bu kol:

Kul Yusuf’um verdim bir ahd-ı aman

Ezelden severim ol kaşı keman

Balçığım topraktır ervahım devran

Şimdi senin tahtın yüce sevdiğim

gibi özgün ve rahat söyleyişlerle sazına ses vermiştir.

Âşık edebiyatında geleneğe bağlılığın en önemli unsurlarından biri **usta çırak** ilişkisidir.

Usta âşık saza ve söze yeteneği olan bir genci belli kurallar doğrultusunda seçer, ondaki saz ve söz yeteneğini dener, uygun görürse çırak edinir, mesleğin inceliklerini öğretip yanında gezdirir, bulunduğu saz ve söz meclislerine onu da sokar.

Uzun yıllar ustasına hizmet eden genç âşık, olgunlaşınca ustasının izni ile çalıp söylemeye, kendisine uygun görülen bir mahlasla kendi sanatını icra etmeye çalışır.

Hayatı boyunca da ustasını unutmaz, onu anmadan kendi deyişlerini söylemez, ustasını unutturmayıp eserlerinin yaşamasını sağlar. Çırağın, ustasında hakim olan tavır kendinde yaşadığı gibi, bu eda kendinin yetiştirdiği çırağına da sirayet eder.

Zamanla bu gelenek zinciri içinde aynı tarzda söyleyen bir âşık grubu oluşur.

İşte usta-çırak geleneği içinde, birbiri ardınca yetişen âşıklar tarafından odak hüviyetindeki usta âşığa bağlılık duyarak, ona ait üslûp, dil, ayak, ezgi, konu ve anıları devam ettiren gruba **âşık kolu** denir. Bugün önemli âşık kolları olarak bilinen *Şenlik Kolu, Erzurumlu Emrah Kolu, Ruhsatî Kolu, Dertli Kolu, Derviş Muhammed Kolu, Huzurî Kolu, Talibî Kolu ve Kemterî Kolu* böyle oluşmuş âşık kollarıdır.

Tokat bu konuda en şanslı bölgelerden biridir.

Âşık edebiyatının Emrah Kolu, Talibî Kolu ve Kemteri Kolu bu yörede oluşmuş önemli âşık kollarındandır.

Âşıklıkta yol vardır, erkân vardır. Bu gelenektir. Gelenek içinde yetişen usta âşıklar bu yola baş koymuş genç âşıkları yanlarına alarak yetiştirirler. Emrah, ustası Erbabî'den aldığı saz, söz ve belagattaki feyzini Anadolu'yu adım adım dolaşarak geliştirmiş, adına Emrah kolu denen âşık kolu oluşturmuştur. Tokat'ta Nuri'yi ve Gedâ'i kendisine çırak edinmiş, Usta çırak geleneği içinde onları yetiştirmiştir.

Bu geleneği yaşatırken de Niksar'a yerleşmiş ve Niksar'ı mesken edinmiştir.

Âşık edebiyatının yaşatılmasında da âşık kollarının önemi çok büyüktür.

Usta âşık çırağını ve çevresindekileri etkileyebildiği gibi kolun dışında kalan âşıkların üzerinde de etkili olur. Böylelikle saza-söze yetenekli gençlerle, halkın âşıklık sanatına olan ilgileri artarak sürer.

Pek çok âşık üzerinde derin izler bırakan Erzurumlu Emrah, bıraktığı izleri ve yarattığı etki ile Emrah Kolu dediğimiz bir âşık kolunun usta mimarı olmuştur.

Bu kol:

Emrah Kolu (Tokat – Kastamonu Yöresi)

Erbabî : *Emrah*

Emrah : Tokatlı Gedaî,
Meydanî: Kastamonulu Kemalî
Tokatlı Nuri: Gayretî, Ceyhunî,
Ceyhunî: Zileli Şermî
Zileli Mevcî
Nagâmî
Niksarlı Bedrî
Niksarlı Cesurî
Arap Hızrî
Yozgatlı Mes'udî
Yozgatlı Seyhunî
Sivaslı Pesendî

biçiminde âşık edebiyatı tarihinde yerini almıştır.

Tokat yöresinde oluşan diğer iki kol da *Talibî Kulu ve Kemterî Kolu*'dur.

Tokat deyince akla ilk gelen âşık Emrah'ın en önemli çırağı Tokatlı Nuri olmasına karşın ne hikmetse Tokatlıların üzerinde durmadıkları kent merkezli en önemli âşık Nuri'dir. Tokatlı Nuri, 19. yüzyıla damgasını vuran birkaç âşıktan biridir.

Erzurumlu Emrah koluna mensup olan Nuri, başta oğlu Arif (Mururî) olmak üzere Ceyhunî, Tıflî, Enverî ve Gayretî'yi yetiştirmiştir.

Âşıklık geleneklerini en iyi uygulayanlardan biri olan Nuri, mahlasını Emrahtan almıştır.

Tokatlı Nuri'nin şiir söyleme yeteneği Erzurumlu Emrah'a yakındır. Hatta bazı araştırmacılar Nuri tekellümde Emrah' a bile galip gelecek irtical ve icat kudretine malik bir şair"dir diyerek onu üstadı Emrah'tan bile üstün görmüşlerdir.

Emrah vefat ederken Tokatlı Nuri'ye sazını ve sözünü, diğer çırağı Tokatlı Gedaî'ye ise kalem ve hafıza-ı kuvvetini bırakmıştır¹ denmektedir.

Tokatlı Nuri hakkında Çankırı'da Çankırlı Ahmet Talat Onay 1933'te bir kitap hazırlamışken ondan haberi olmadan 1936 yılında M. Zeki Oral Ankara'da Tokatlı Âşık Nuri² adlı bir kitap yayımlamıştır.

Ortak şiirlerin yanında her iki kitapta farklı şiirler de yer almaktadır.

Sadece, (Benim danışmanlığında) İ. Seçkin Aydın, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde Tokatlı Nuri'de Gelenek ve Halk Eğitimi Unsurları adlı bir yüksek lisans tezi yapmış ve iki kitaptaki şiirleri bir araya getirmiştir. Fakat halen çeşitli cönk ve kaynaklarda Tokatlı Nuri'nin şiirleri mevcuttur.

Âşık Nuri, Tokat'ın Kızılca mahallesinde 1820'de doğmuştur. Asıl adı Mahmut'tur. Gençliğinde saz çalmaya başlamış, Tokat'a gelen Erzurumlu Emrah'ın:

"Gel gözümün nuru gel"

ve:

Emrah sana ilham ile mahlas dedi Nuri

¹ Çankırlı Ahmet Talat Onay, Âşık Tokatlı Nuri, Çankırı, 1933, s. 59

² M. Zeki Oral, Tokatlı Âşık Nuri, Ankara, 1936

Nurî gibi isminle müsemmâ olacaksın

deyişinde işaret edildiği gibi Nuri mahlasını Emrah'tan almıştır. 1882'de Samsun'da vefat etmiş, Şeyh Kutbettin türbesi yakınına gömülmüştür.

Tokatlı Nurî'ye kimileri ümmi diyerek yanılığa düşmekte.

Dil-rüba hüsnün gibi bir yahşi suret kimde var

Bu taravet böyle yüz böyle letafet kimde var

biçimindeki deyişleri ümmi bir kimsenin söyleyebilmesi mümkün değildir.

Âşık Nuri, Tokatlı olmakla beraber en fazla ilgi ve itibarı Çankırı'da görmüş bir âşıktır. Zamanında bir çok Çankırlı gencin şiire ve saza ilgi duymasına vesile olmuştur.

Bu gençler arasında, **Ahmet Mecbur (Vefdi)**, **Behçet (Kutlu)**, **Hocâzade Osman (Vehhaç)** gibi kimseler bulunmaktadır. Nasıl Gedai İstanbul Beşiktaş'a mal edilmeye çalışıldı ise bazı art niyetli kişilerce de Tokatlı Nuri Çankırı'ya mal edilmeye çalışılmaktadır. Bunun önüne geçmek için Tokat Valiliği, Belediye Başkanlığı ve Üniversite elde bulunan iki kitap ve kitaplara girmemiş şiirlerini bir araya getirip bir kitap yayımlamalı, kitabın tanıtımını da iyi yapmalıdır.

Tokat'ın yetiştirdiği çok önemli bir âşık da Tokatlı Gedai'dir.

Halk şairlerimizin ters bir kaderi vardır. Âşıklar alçak gönüllü kişiler olduklarından şiirlerinde çoğu kez memleketlerini, açık künyelerini, yaşadıkları yılları belirtmezler. Sadece tabşırma ile yetinirler. Mahlasları dışında ad bulma olanağı çoğunlukla yoktur.

Halk şairlerinin şiirlerinde çoğunlukla yaşadığı yöreleri belirleyen izlerin bulunmayışı, bazı halk şairlerinin memleketlerinin karıştırılmasına neden olmuş; örneğin, Çorumlu Deli Boran güneyli sanılmış, Tokatlı Gedai de Beşiktaşlı sanılarak edebiyat dünyasına Beşiktaşlı Gedai olarak tanıtılmıştır.

Fuat Köprülü, Mustafa Nihat Özün, İsmail Habib Sevük, Murat Uraz ve Çankırlı Ahmet Tal'at Bey Gedai'yi İstanbul-Beşiktaşlı olarak tanıtip bazı şiirlerini yayımlamıştır.

Sadettin Nüzhet Ergun ise 1933 yılında Beşiktaşlı Gedai adlı bir kitap yayımlayarak Tokatlı Gedai'nin İstanbul'a mal edilmesine neden olmuştur.

Ne zaman ki, Muhtar Yahya Dağlı Gedai'nin manevi oğlu Dr. Rıza Bey'le tanışıp, Gedai'nin defterlerini elde edip, Dr. Rıza Bey'den hayatı hakkında gerçek bilgileri öğrenip Tokatlı olduğunu anlayınca durum değişmiş ve Dr. Ali Rıza Bey'den aldığı bilgilere dayanarak Tokat'a gidip araştırmalar yapmış; 1943'te de Tokatlı Gedai adlı bir eser yayımlamıştır.

Acaba Beşiktaşlı Gedai ile Tokatlı Gedai değişik kişiler olamaz mı düşüncesi akla gelebilir.

Fakat 1933'te yayımlanan Beşiktaşlı Gedai ile 1943'te yayımlanan Tokatlı Gedai adlı kitapları incelediğimizde Beşiktaşlı Gedai adlı kitapta 73 şiirin bulunduğu, bunlardan 27'sinin Tokatlı Gedai adlı kitapta yer aldığı, Tokatlı Gedai adlı kitapta ise 133 şiir bulunduğu görülür.

Bazı şiirlerin her iki kitapta da yer alması ve Muhtar Yahya Dağlı'nın Tokatlı Gedai'ye ait defterlerle Tokat yöresinde elde ettiği cönklerden ve bizzat Gedai'nin yetiştirmesi Dr. Ali Rıza Bey'den almış olması ikinci bir Gedai olma-

yıp Beşiktaşlı Gedai olarak bilinen Gedai'nin Tokatlı Gedai olduğu kanısına varılmaktadır.

Ne yazık ki hâlâ bu yanlış tam düzelmiş değildir. Kimileri yine Tokatlı Gedai'yi Beşiktaşlı Gedai olarak göstermektedir.

Bu konuda da Tokat Valiliği, Tokat Belediye Başkanlığı ve Üniversiteye büyük görev düşmekte; Erzurum'da yapılan Erzurum Kitaplığı dizisi, Malatya'da yapılan Malatya Kitaplığı dizisi gibi Tokat Kitaplığı dizisi ihdas edilip işe Tokatlı Nurî ve Tokatlı Geai'nin şiirlerinin yayımı ile başlanmalıdır.

Emrah kulundan sonra bu yürede oluşan önemli bir âşık kolu da Talibî koludur.

Talibî Kolu (Zile Yöresi)

Zileli Talibî: Zileli Fedaî, Ali, Seferoğlu, Esat, Raşit

Seferoğlu: *Hatun*

Zileli Fedaî: *Kâmilî, Fanî,*

Kâmilî: *Sezaî*

Fanî: *Arifî*

Arifî: *Remzî, Lütfî*

Ali: *İsmail*

İsmail: *Kâmil, Rifat*

olarak şemalaştırılabilir.

Bir âşık kolunun var olabilmesi için belirleyici bazı unsurların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar:

1. *Âşık, odak konumundaki usta âşığın dil ve üslup özelliklerine iyi hakim olmalıdır.*

2. *Âşığın işlediği konular, usta konumdaki âşığın işlediği konularla örtüşmelidir.*

3. *Ustasının yanından ayrılmamalı, onunla birlikte uzun gezilere katılmalıdır.*

4. *Ustasının yaptığı karşılaşmaları iyi bilmeli ve ona ait ayakları iyi kullanmalıdır.*

Tokat yöresinin en eski âşıklarından biri olan Talibî'yi dil ve üslup açısından incelediğimizde, 18 ve 19. yüzyıl iç Anadolu ağız özelliklerine tam sahip olduğu, *kese, medet, sin, kolçak, dem, eyyam, seğırtmek, kile, kardak, yetmek, mitil*, gibi Tokat-Zile halk ağzında yaygın olarak kullanılan sözcüklerin yoğunluğu görülmektedir.

Talibî'nin bütün çıraklarının da eğitimli olduğu bilinmekte ya da sezilmektedir. Örneğin, Sezaî, iyi bir medrese eğitimi almıştır. Mezar taşında:

Ben garip başım garip

Sılada eşim garip

Ölsem mezara girsem

Mezarda taşım garip

biçiminde arı, duru, temiz bir Türkçe ile bir dörtlüğü bulunan Talibî'nin baskın özelliği çok iyi saz çalması, şiirlerinde öğüt ağırlıklı etkin söylemlerin ön planda olmasıdır. Bu durum çıraklarının da ana özelliklerindedir.

*Talibî dünyada bahtı siyahım
Göz göre göklere erişti âhum
Hâsılı inayet senden Allah'ım
İşte sarp yolumuz düş geldi yine*

gibi ahenkli ve coşkulu söyleyişlerinin benzerini:

*Baş uydurup gözün aç gel didâre
Bu didârda kavga olmaz kal olmaz
Uydur işleğini Hakk'a hoş ola
Bala bal demekle ağız bal olmaz (Fedaî)*

gibi renk kavramını da vurgulayarak atasözleriyle örülmüş biçimde çırağı Fedaî'de ve diğer çıraklarında görmek mümkündür.

Âşıklık geleneğinde usta baba yarısı sayılır. Ona saygı daimidir. Usta öldükten sonra da sevgi ve saygı devam eder.

Her âşık ustası ile iftihar eder. Tokatlı Nurî'nin, ustası Erzurumlu Emrah için onun çırağı olmasından gururla söz ettiği:

*Sevdiğim üstüne faikin kimdir
Benden özge vasfa lâyıkın kimdir
Sorarlarsa âşık sadıkın kimdir
Nurî vardır Emrah çıraklarından*

deyişi, Emrah kolunda; Nurî'nin çırağı Zileli Ceyhunî'nin:

*Sırrı enel-hak diyecek kimdir
Kanaat lokmasının yiyecek kimdir
Melamet hırkasın giyecek kimdir
Ceyhunî var Nurî çıraklarından*

biçimindeki deyişi geleneğe bağlılığı ve ustaya olan saygının işaretlerindedir.

Talibî'nin, usta çırak geleneğini önemseydiğini işaret eden:

*Âşık tarikine girdim der isen
Gel evvel pirinden kimdir haber ver
Ârifane kelâm edelim dersen
Görelim üstazın kimdir haber ver*

biçimindeki dörtlüğü ve Zileli Fedaî'nin de İstanbul Kumkapı'daki âşıklar kahvesinde âşıkların, ustası Talibî'yi sormaları üzerine söylediği:

*Dediler mevlidin olur nereden
Dedim ki aslımız olur Zile'den
Dediler Talibî n'oldu oradan
Dedim bir Fatıha ihsan İstanbul*

biçimindeki deyişi, usta çırak geleneğini vurgulayan önemli söyleyişlerdendir.

Zile'nin en eski âşıklarından Fedaî'nin de:

*Ey Fedaî gafil Hakk'a ermeyen
Bir mürşit kâmil'e ikrar vermeyen
Bakıp her surette Hakk'ı görmeyen
İşte ona derler âmâ gözü yok*

gibi deyişleri eğitimli ve usta bir âşık olduğu sezdirmektedir. Zaten Kâmilî ve Fanî gibi yörenin iki önemli âşığını Fedaî yetiştirmiştir.

Âşık edebiyatı geleneklerinden **Bade İçme** olgusu Tokatlı âşıklarda görülen önemli hususlardandır. Badeli âşıklar dan Tokatlı Nuri, Zileli Ceyhunî, Aydın Ali, Kul Aşur ve kadın âşıklardan Nevruz Bacı sadece birkaçıdır.

Tokat'ın önemli âşıklarından Selmanî badeli âşık olduğunu:

Selmanî der ustam verdi ilimi
Bana destur deyip açtı dilimi

biçiminde dile getirmiştir.

Bade her zaman manevi âlemden içildiği hissi olan bir mai olmayıp rüyada sunulan ekmek, su ya da bir başka nesne olabilmektir. Nevruz Bacı badeli âşık oluşunu:

Ben de hayran oldum senin halına
Rüyamda bir saz verdiler elime
Saz ile oturdum tren yoluna
Tren durur aşkın treni durmaz

biçiminde işaret etmiştir.

Âşık Karşılaşmaları Tokatlı âşıkların olmazsa olmazı arasındadır. Emrah kolundaki âşıkların hemen hemen hepsinin atışmanın önemli simaları arasında sayıldığı görülmektedir.

Zileli Ceyhunî'nin Çorumlu Kadri ile:

Ceyhunî:

*Ben er geldim ama sen gelmemişsin
Er isen ben gibi aşk badesin iç
Meclis-i irfana yakışır mı hiç
Çökellik mollası Âşık Kadriyâ*

Kadri

*Kaşların karadır gözlerin fülful
Altına bir at bul misali Düldül
Hiç gelip gülşene olur mu bülbül
Zile'nin kargası Âşık Ceyhunî*

biçimindeki atışması:

Benim ayak verip atıştırdığım Davut Sularî ve Turhallı Kul Semaî'nin:

Kul Semaî:

*Nice âşık sadık yollarda gezmiş
Kul Semaî türlü dallarda gezmiş
Mecnun Leyla için çöllerde gezmiş
Leyla diye Mevla bulanlar gördüm*

Davut Sularî

*Herkes bulamazmış gani Mevla'yı
Her kul keşfedemez Davut Sularî
Defteri kudrette gerçek dünyayı
Ama çoğu yolda kalanlar gördüm*

ve Almuslu Selmanî ile Reyhanî atışması örneklerden sadece birkaçıdır.

XV. Yüzyıldan itibaren Divan Edebiyatında Arap harflerinin her birine bir sayısal değer yükleyerek doğum, ölüm, düğün, zafer, felaket, deprem vb. çeşitli olayların meydana geldiğini hatta bir binanın yapılış tarihini EBCED hesabı diye adlandırılan bir teknikle tarih saptama işlemine **tarih düşürme** denir.

Tarih düşürme işlemi Âşık Edebiyatında da Divan Edebiyatının etkisi ile uygulanmaya başlamış ve zaman içinde gelenek haline dönüşmüştür.

Tokatlı âşıklar da, kıtlık, yangın, sel felaketi, salgın hastalık vb. toplumu yakından ilgilendiren sosyal hayatla ilgili olaylarla, kendi doğum tarihlerini şiirlerinde tarihî birer belge gibi kalmasını istemiş ve tarih belirtmiştir.

Kul Hüseyin, ilk dizesi:

Sene bin yüz doksan yedi yazıldım
biçiminde olan şiirinde 1782’de dünyaya geldiğini;

Âşık Kâmilî, İlk dörtlüğü:

*Sene bin iki yüz kırk dokuz oldu
Bu insanlar pek tamaha geldiler
Bir ihrak erişti şehri Zile’ye
İşiten ehli dil cümle geldiler*

biçiminde olan şiirinde meşhur Zile yangını,

Sezaî de İlk dörtlüğü:

*Zile fukarası halleri hey can
Dinlersen eyleriz muhtasar beyan
Sene doksan bire yakın kalınca
Şiddeti şitadan halleri yaman*

biçiminde olan şiiri ile Anadolu’yu kasıp kavuran Kıtılığın dile ve tele dökmüştür.

Nazire, bir şairin şiirini, diğer bir şair tarafından, aynı uyak ve ölçüde olmak üzere benzer biçimde yazma demektir. Divan edebiyatının etkisi ile halk şiirinde de yaygın olarak kullanılmış, gelenek haline dönüşüp güzel örnekleri verilmiştir.

Nazire biçim ve içerik açısından aslına bağlı kalınarak yapılır. Nazire yapma işine de **tanzir** adı verilmektedir. Tokatlı pek çok âşığın ustaca uyguladığı bu biçimde:

Ceyhuni’nin:

*İnkisar eylesem yazıktır sana
Döşek üzre yan gelesin sevdiğim
Ağzından burnundan hicran yerine
Parça parça kan kusasın sevdiğim*

diye başlayan destanına Tokatlı Nuri’nin bir naziresi olduğu gibi,

Nuri’nin;

*Evvel ateş püskürürken ağzından
Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum
Tab ü fer kesildi iki gözümden
İpliği iyneye takamaz oldum¹*

¹ İvgin - Yardımcı, a.g.e. s.48

dörtlüğü ile başlayan şiirine Hüznî'nin:

*Kırcı boran duman tuttu dağları
Kapıdan dışarı çıkamaz oldum
Esti bad-ı hazan bozdu bağları
Bağıma bahçeme bakamaz oldum¹*

biçiminde bir nazire yazdığı da bilinmektedir.

Seyranî'nin bir dörtlüğünde:

*Nice defterlerden isim sildirdin
Gelmedi hiç senden ses kara bahtım
Bahtın gemisinde yelken yok bildin
Durma lodos gisi es kara bahtım²*

dediği şiirine Tokatlı Nuri :

*Yine defterlerden silmişler beni
Duyunca bir çirkin ses kara bastım
Sandılar gemimin yoktur yelkeni
İnadına coşkun es kara bahtım³*

biçiminde ustaca bir nazire yazmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Âşıklık geleneklerinin tümünün en iyi ve en temiz Türkçe ile uygulandığı yörelerin başında Tokat Gelmektedir. Bu geleneğin çarhından çıkmış bir grup Tokatlı âşığı şu şekilde sıralamak mümkündür.

Bir şiirinde:

*Ârif isen yüksek olma türâb ol
Yerde biten yüze kimse basamaz*

diyen Âşık Hüseyin;

Yatırlar Destanı'na:

*Niçin beğenmezsin şehri Zile'yi
Şeyh Ethem Çelebi bunda yatmaz mı*

biçiminde özgün bir söylemle başlayan Seyid Derviş;

Âşık Remzî'ye gelip, yaptırdığı bir çeşmeye ısrarla kitabe yazdırmak isteyen halk arasında iyi tanınmayan bir esnafa, hemen oracıkta:

*Çaldın çırptın yaptırdın bir çeşme
İç suyunu kişne ha kişne*

yazıp eline tutuşturan Remzî;

Bir şiirinde:

*Senelerdir yollarını gözledim
Gönlümün sevdiği yere yar geldi*

diyen Sofuoğlu;

Bir deyişinde:

*Hey benim sevdiğim seni bu yerden
Alıp kaçsam da bir, kaçmasam da bir
Gizli sırlarımı dosta düşmana*

¹ Oğuz, a.g.e. s.135

² ..... , a.g.e. s.272

³ Çankırlı Ahmet Talât, Âşık Tokatlı Nuri, Çankırı 1933, s.272

Gayrı açsam da bir açmasam da bir

diyen Arifî;

Bir deyişinde:

*Der ki İsmail'im bu bir nur idi
Akıl fikir ermez bu bir sır idi
Bizim bildiğimiz Ali bir idi
Şimdi her köyde Ali eylediler*

diyen Âşık İsmail;

Bir şiirinde:

*Zile dilberine meyil vereli
Aklımı başımdan yel aldı gitti*

gibi Karacaoğlan edalı deyişleriyle ünlü Âşık Ali;

Bir şiirinde:

*Bakmazsın Bedrî'nin telaşlarına
Asla rahmeylemem göz yaşlarına
Cefa defterinin ders başlarına
Ya bir mum yapıştır, ya tebeşir çek*

diyen Niksarlı Bedrî;

Bir deyişinde:

*Âşık olan kalamından bellolur
Hayır işi şerre yazmaz âşıklar
Mürşit meydanında pişer hallolur
Nefsi emareye uymaz âşıklar*

gibi ustalık eseri deyişi ve:

*Zefil Necmi dünya bana dar oldu
Masiva elinden işi zor oldu
Feryadı figanım ahü zar oldu
Saz oldu vücudum tel ne ilazım*

biçiminde yöresel söyleyişi ustalıkla kullanan Tokat yöresi âşıklarının sadece birkaçıdır.

Niksarlı Cesurî, Almuslu Selmanî, Zileli Eminî, Recaî, Hürremî, Vasıf, İmamoğlu, Sabrî, Mevcî, Kemterî'yi şükran, minnet ve rahmetle anıp nasihat ağırlıklı şiirleriyle ünlü Suzî'nin bir dörtlüğü ile sözümüzü bağlayalım.

*Suzî'm der ki olam dersen postnişin
Sakın bırakmayın gerçeğin peşin
Yaradanı fark et sonunu düşün
Bir gün olur seni senden sorarlar.*

CUMHURİYETİN 100. YILINDA: ANADOLU KÜLTÜR TARİHİNE BİR BAKIŞ

A LOOK AT ANATOLIAN CULTURAL HISTORY IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

К 100-ЛЕТИЮ РЕСПУБЛИКИ: ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ АНАТОЛИЙСКОЙ ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Sadi BAYRAM*

ÖZ

Anadolu Kültür tarihi, insanlık tarihi ile eşittir. Medeniyet Mezopotamya'da ortaya çıkmış, Asya ile Avrupa arasında köprü görevini ifa eden Anadolu ve Suriye, Filistin, Mısır, Girit, Yunanistan, Roma yolu ile Avrupa'ya intikal etmiştir. 1960'lı yıllardaki bilgilerimize göre, *Prof. James Mellart*'ın kazı yaptığı Konya- Çumra Çatalhöyük kazıları, M.Ö.6.500, *Bardwood*'un kazı yaptığı Diyarbakır- Çayönü kazısı M.Ö. 7.500'lere inmekte idi. Hz. İbrahim'in de bir müddet yaşadığı, şimdiki Şanlı Urfa Vilâyetimiz çevresindeki *Göbeklitepe*, *Kara Tepe*, *Harbatsuvat Tepe* buluntuları, M.Ö.9500'lere , dolayısıyla zamanımızdan 11.500 yıllarına varmaktadır. Anadolu'da çeşitli medeniyetler ortaya çıkmış bir mozaik olup, Türkler'in de ilk vatanı Anadolu olup, Hz. Nuh'un oğlu *Yafes*'den gelmekte ve *Hz. Nuh. 'un Gemisi* 'nin Kur'an'a göre Cudi Dağı'nda karaya oturması, Fransız kazıları neticesi 1938 'de ortaya çıkan Kuzey Mezopotamya, *Fırat Nehri* kıyılarındaki *Mari Tablet Arşivi* metinleri bizlere yol göstermektedir. 1026'da tekrar ikinci defa Anadolu'ya gelen Türkler *Erzurum*'da 1046'da *Seyyid Halil Gucudivanî* vakfını kurmuşlar, 1071 yılında da ebediyyen, çıkmamak üzere Anadolu'ya yerleşerek, Selçuklu ve Osmanlı Türk- İslâm medeniyetini kurmuşlar, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları neticesi 1923'de, 100. Yılımı kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Mezopotamya, Göbeklitepe.

ABSTRACT

Anatolian cultural history is equal to human history. Civilization emerged in Mesopotamia and transferred to Europe through Anatolia and Syria, Palestine,

---

* Vakıflar Genel Müdürlüğü Em. Daire Başkanı, Klasik Arkeolog-Sanat Tarihçi, Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(sadi.bayram@gmail.com)

Egypt, Crete, Greece and Rome, which served as a bridge between Asia and Europe. According to our information in the 1960s, the Konya-Çumra Çatalhöyük excavations, excavated by Prof. James Mellart, 6.500 BC, the Diyarbakır-Çayönü excavation, excavated by Bardwood, BC. It was going down to 7,500. Hz. The Göbeklitepe, Kara Tepe, and Harbatsuvat Tepe finds around our current Şanlı Urfa Province, where İbrahim lived for a while, date back to 9500 BC, hence 11,500 years from our time. It is a mosaic that has emerged from various civilizations in Anatolia, and the first homeland of the Turks was Anatolia. Noah's son comes from Japheth and Hz. The texts of the Mari Tablet Archive on the banks of the Euphrates River in Northern Mesopotamia, which were revealed in 1938 as a result of French excavations, and that Noah's Ark ran aground on Mount Judi according to the Qur'an, guide us. The Turks, who came to Anatolia for the second time in 1026, established the Seyyid Halil Gucudivani foundation in Erzurum in 1046, and in 1071 they settled in Anatolia forever, never to leave, and established the Seljuk and Ottoman Turkish-Islamic civilization, as a result of the Çanakkale and Independence Wars in 1923. In , the Republic of Turkey, whose 100th anniversary we celebrate, was born.

Key Words: Anatolia, Mesopotamia, Göbeklitepe.

Anadolu'nun tarihi nerdeyse insanlık tarihi ile eşittir. Medeniyet şimdilik bilgilerimize göre; Mezopotamya'da Sumerlerle ortaya çıkmış, Avrupa'ya köprü görevini yürüten Anadolu, Suriye yoluyla Mısır ve Ege ve Yunanistan'a sirayet etmiştir. Babasının ismi Azer, Azerbaycanla ilgili olan Hz. İbrahim bir müddet, Göbeklitepe, Karatepe'nin bulunduğu Urfa- Harran civarında yaşamış, daha sonraları Arabistan Yarımadası'na inmiştir.

İnsanlık tarihi oldukça eskidir. Biz,1963'lerde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klâsik Arkeolojide okurken milât öncesi 6.500 yıllarına inilirdi. Konya Çumra, misali. Bardwood'un Diyarbakır Çay önü de 7.500 yıllık diye okumuştuk. Kazılarla ortaya çıkan şimdiki bilgilerimize göre ise. Urfa Göbeklitepe tarihi 12.500 yıla iniyor. M.Ö. 9.500 yılları... Karatepe ve çevresindeki diğer höyükler kazıldıkça, çıkan eserler Göbeklitepe'yi tasdikliyor. İleride daha neler çıkacağı meçhul...

Milenyuma girdiğimiz ilk çeyrek asırla birlikte medeniyet hızla ilerlemiş, yeni keşif ve icatlarla hayatımız daha kolay hâle gelmiştir. Bunlardan tarihte nasibini almıştır. Şöyle ki 1963-1967'li yıllardaki klâsik arkeoloji eğitiminde öğrendiğimize göre; tanımaktan, Fakültede özel¹ sohbetini dinlemekten şeref duy-

---

¹ 1965-1972 yılları arasında *Önasya Dergisi* sahibi, *Önasya Ajansı* ve gazeteci olduğum için, genç yaşta bir çok hocalarımla dost oldum, fikir münakaşalarında bulundum. Onlardan da feyz aldım.

duğum Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Paleoantropoloji Bölümü Başkanı, rahmetle andığım, sohbetinde bulunduğum, *Prof.Dr. İsmail Kılıç Kökten* bulunduğu Antalya Karain Mağarası, M.Ö. 50.000, *Breidwood'un* keşfettiği Diyarbakır Çayönü 7.500, İngiliz *Prof.Dr.James Melleart'in* keşfettiği yerleşik düzen ilk, ilk evlerin bulunduğu Konya Çatalhöyük M.Ö.6.500, tarihlere kadar iniyordu. Mezopotamya'yı da M.Ö. 3.000-2.500'lere ancak indiriyorduk. Tufan hadisesini Mezopotamya'daki kültür katmanlarına bakarak ancak 2.500'lere tarihliliyorduk. “*Tüfek icad oldu mertlik bozuldu*” atasözüne uygun olarak; 1995 yılında keşfedilen *Şanlıurfa Göbeklitepe* Höyüğü M.Ö. 9.300 yıla kadar inmekte, buradaki eserler incelendiğinde insanlığın çok daha eski tarihlerde Anadolu'da ve dolayısıyla dünyamızda çeşitli kültür ve medeniyet eserleri meydana getirdikleri artık bilinmektedir. Ayrıca 2014 de keşfedilen *Şanlıurfa Karatepe* ve yine *Şanlıurfa'da* Eyüp ilçesi *Harbatsuvat* Tepe; *Şanlı Urfa- Harran* bölgesinin M.Ö. 9.000'li belki de daha eski yıllara gittiğini göstermektedir. Bu bölgede Kur'an-ı Kerim'de² üç surede Hak dini olarak geçen Sabiiler³ yaşamış ve kendilerine İdris Peygamber tarafından 30 sayfalık suhuf indirilmiştir.

Urfa ve çevresinde yeni Göbekli Tepe işaretlerini ortaya çıkması üzerine, yeni bir hipotezin ortaya atılmasına sebep olmaktadır. Elips mabetlerde, “ T ” Biçimli çok büyük taş bloklar ve üzerinde hayvansal motifler bulunması; o devirde bakır ile demirin eritip, keski ve murç olarak kullanıldığını, kaldıraç veya benzerin bilinmediği ortamda, büyük taş blokların dikilmesinin tanrısal bir ifade olması gereğini bize düşündürmektedir. Sabiiler'in kutsal kitabında belirtilen gökyüzündeki bazı meleklerin kadınlarla evlenmesinden⁴ doğan çocukların, meleklerin hafızasından, genlerinden bazı ilimler kendilerine aktarılmış olabilir. O devre göre olağan üstü eserleri inşa eden varlıkların, uzaydan başka gezegenden dünyamıza geldiği veya Mu Kıt'asından değil de buradan neşet edeceği akla gelen ihtimaller arasındadır.

Türk kültür ve medeniyeti denilince akla ilk gelen atlı kültür medeniyetimizdir. Türk milleti tarihin eski çağlarında hayvancılıkla geçindiği için, yerle-

---

² Kur'an. 19.Meryem Suresi 56-57.âyetinde “ *Kitap'ta İdris'i de an. Çünkü O , özü-sözü tam uyuşan bir kişiydi, bir peygamberdi*”. *Onu yüce bir mekâna yükselttik*”. 21. Enbiya Suresi 85-86. âyetlerde “ *İsmail, İdris, Zülkifl, hepsi sabredenlerendi*”. “ *Hepsini rahmetimize soktuk. Onlar hak ve barış için çalışanlardandı*” şeklinde anılır.

³ Sabiilerde ayrıca Zincir, Madde ve Ruh tapınakları da vardı; bu üçü daire biçimindeydi. Satürn tapınağı altıgen; Jüpiter tapınağı üçgen; Mars tapınağı dikkörtgen; Güneş'inki kare; Merkür'ünki üçgen; Venüs'ünki dikkörtgen içinde bir üçgen; Ay tapınağı ise skizgendi. Bu çeşitli biçimler, Sabiilerin hiç birzaman açıklamadığı istiare ve gizemlere bağlıydı. Sibel Özbudun, **Her-mes'den İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri**, Ankara, 2015, s.213. Mes'udi, **Les Pnrairies d'Or Texte et traduction française de Barbier de Meynard et Pavet de Courteille**. (cilt IV), Paris, Imprimerie Imperiale., 1861, s.61.;Mes'udi, **Kitab'ül mürc**, 1861,s.64-65.'de :” Harran'da, tapınağın kapısının üzerinde, Süryani harfleriyle bir yazıt gördüm; Platon'dan alınmıştı ve Ukblin oğlu Mâlik ve aynı tarikattan başkaları bana onu açıkladılar. “ *Tanrı'yı tanıyan, O'ndan kuşkulanır* ” diyormuş. “ *İnsan göksel bir bitkidir. Gerçekte insan ters duran bir ağaca benzer, kökleri göğe dönmüştür, dallan toprağa dalar* ',diyen de Platon'du.

⁴ . Richard Laurance-Robert H. Charles-Rudherford H.Platt, İdris Peygamberin İki Kitabı “ *Enok'un Kitabı*”, (Çev. Oğuz Eser), İdil Yayıncılık, İstanbul 2017 s.66

şik düzene çok geç geçmiştir. Nerenin yaylasında ot bulursa atını oraya sürer, obasını oraya kurardı.

Büyük Hz. Nuh tufanından sonra; Hz. Nuh'un gemisinin Kur'an'a göre indiği kabul edilen bugünkü Güney-Doğu Anadolu'da bulunan Cudi Dağı çevresinde bir müddet yaşamışlardır. Hz. Nuh'a oğulları şarap içirip , Hz. Nuh. Kendinden geçip ayılınca, büyük bir teessüre kapılıp, Yücelerin yücresi büyük Allah'a şöyle dua etmiştir⁵.

'... (Nuh) dedi ki, Kenan lanetli olsun,
-Kardeşlerine kullar kulu olacaktır, Ve dedi ki,
Sam'ın Allah'ı Rab, Mübarek olsun, ve Kenan ona kul olsun. Allah Ya-fet'e genişlik versin, Ve Sam'ın çadırında otursun; Ve Kenan ona kul olsun ..."

Doğudan - Batıya, yani Kore'den Viyana varoşlarına, kuzeyden-güneye, Ural dağlarından Basra Körfezine, Basra Körfezinden Cezayir kıyılarına kadar Allah (Yafes) oğullarına geniş bir yurt verdiğini şanlı tarihimize bakarak net biçimde görebiliyoruz.

'Ve Sam'ın çadırında otursun Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı feti ile Halife ve İslâmiyet'in kılıç-kalkanı olarak yıllarca Orta- Doğu ülkelerine hükmettik.

Tervat'a göre Hz. Nuh oğlu Yafes'ten⁶ Türk neslinin türediği varsayılır. Dolayısıyla Hz. Nuh'un Gemisi Kur'an-ı Kerim'e göre bugünkü Güney-Doğu Anadolu'da olduğuna göre, biz Türkler Güney-Doğu Anadolu'da⁷ bir müddet yaşadık. Çoğalmaya başlayınca Hz. Nuh'un dûâsına uygun olarak, Irak, Musul, Zagros Dağları, İran, derken Uluğ Türkistan'a vardık. Asırlarca yaşadık. Gök-türk, Uygur devletlerini kurduk. Bu arada İslâmiyetle tanıştık. Karahanlı Devletini kurduk. Büyük Selçuklularla, büyük Türkistan'a sığmadık, ilk yurdumuz Anadolu'ya tekrar ikinci defa atladık. 1046 tarihinde Erzurum'un Pasinler mevkiinde Seyyid Halil Gucudivâni vakfını kurduk. Bizans İmparatoru Romanos Diyojen Muş ovasında, Malazgirt'te Sultan Alparslan karşıladı. yapılan savaş sırasında Bizans Ordusundaki paralı asker olan ve Türk dili konuşan Hıristiyan Peçenekler, Alparslan Ordusu tarafına geçerek, Bizans'ı yendi. Anadolu'ya ebediyen ikinci defa ayak bastık.

Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'da Mogol hâkimiyeti, Anadolu Beylikleri derken, 1299 da Osmanlı Devleti'ni kurduk. 1071'den 1299'a kadar geçen

⁵ Tevrat, Tekvin 9/25 - 27

⁶ Mahmud el-Kaşgari, Divan-ı Lügat-i Türk, Kutadgu Bilig, C. I. s.40; Ebulgazi Bahadır Han, "Age.", s.23; Prof. Yusuf Ziya (Yürükoğlu); Samiler Turaniler, C.II, Birinci Ks. Marifet Matbaası, İstanbul 1934, s.12-45; Silsile-Nâmelerin ilgili kısımları; Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Türk Adı, Türk Soy, Türkler'in Ana Yurdu ve Yayılmaları, Türk Dünyası EI Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.693; Bekir Sıtkı Oransay, Nuh'un Oğulları, Önasya Mecmuası, C.V, S:59-60, Temmuz - Ağustos 1970, S.16-20; Ayrıca; Hz. İbrahim'in babası veya amcasının adının Azer olduğu En'am Suresi'nin 6/74, âyetinde açıklanmaktadır. Kafkasya'nın güneyinde Azerbaycan olduğu ve bölge isminin buradan geldiği düşünülebilir

⁷ Sadi Bayram;" Mukaddes Kitaplara Göre, Güney-Doğu Anadolu'da Proto-Türk İzleri Üzerine Bir Deneme", X.Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, C.III, s.919- 940, lev.347-356.; Sadi Bayram, Mukaddes Kaynaklara Göre Güney- Doğu Anadolu'da Proto-Türk İzleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

zamanda Anadolu'da yerleşik düzendeki, şehirlerin merkezinde önce, hamam ve ulu camileri, etrafına medreseleri, bedestenleri, arastaları, dââ kubbeleri, kütüphane, Dar'ulkurraları, imâretleri, kütüphaneleri yerleştirdik. Kuş köşkleri, çeşmeler, sebiller yaptık yerli ustalarla işbirliği halinde... Anadolu'ya Türk mührünü vurduk bu abidelerle..

Osmanlı Döneminde şehirleşmeye daha çok önem verdik, Balkanlar'a, Irak, Filistin'e, Mısır'a, Arabistan'a geçtik. Oraları da imâr ettikse de, bu sefer Anadolu'nun imârını biraz yavaşlattık.

Osmanlı İmparatorluğu üç kıt'aya yayıldı, Avrupa rahatsız oldu. Dört mevsimi bir arada bulabileceğimiz Anadolu'yu paylaşmak istedi. İçimizde askere gitmeyen, ticaret ve zanaatla geçinen, bu topraklarda karnını doyurup vatana ihanet eden hainler de vardı. Yedi düvele karşı Çanakkale Zaferini yaşadık da Almanlarla Birinci Dünya Harbini kaybettiğimizden, topraklarımız İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan tarafından işgal edildi. Doğu Anadolu'nun bir kısmı Rus işgali altındaydı. Gerçi onun büyük kısmını Kurtuluş Savaşı öncesi hallettik⁸...

19 Mayıs 1919'da Samsun'da doğan güneş, büyük önder, aziz, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Kurtuluş Savaşını başlattı. 23 Nisan 1920'da Ankara Hükûmeti kuruldu. 29 Ekim 1923'de, 100. yılını idrak ettiğimiz Cumhuriyet Hükûmeti doğdu.

. Hun Türkleri Kuzey Asya ve Avrupa kıtasından, bugünkü Macaristan⁹ dahil, İsveç'e kadar ilerlemiş, *Odin* kültüründen bir parça vermiş, runik yazıları da yine Türklerden intikal etmiştir. İtalya'da Etrüskler'in¹⁰ de Anadolu'daki kuraklık sebebiyle M.Ö. 1500 yıllarında gittikleri ve Kuzey İtalya'da Turan gölü gibi Türk isimlerine rastlamak mümkündür. Hun İmparatoru Attila Roma'ya kadar inmiştir. İskitler, Saklar Karadeniz'in kuzeyinde yıllarca at koşturmuşlardır.

M.Ö. Sokrat Okulu'nun kapanmasıyla bir kısım ilim adamları Perslerle beraber İran'a gitmiş, bir kısmı da, Göbeklitepe'nin bulunduğu Şanlı Urfa yakınındaki *Harran'a* Sabîlerin yanına gelerek burada bir ekol kurmuşlar, Yunanca eserleri Arapçaya çevirmişlerdir. Daha sonra bu eserler Bağdat'a kopyalanmış, oradan da *Endülüüs Emevi* Devletine intikal etmişti. Endülüüs Emevî Devleti'nin meşhur kütüphanesi, burada Latinceye çevrilerek, *aydınlanma*; Rönesans ve Reform hareketi doğmuştur Bir yandan da Amerika keşfinden itibaren, bu kıtadan gelen altın ve gümüş, işlerini daha rahatlatmış, serveti sanat eserlerine yatıran koleksiyonerler doğmuştur. XVII. asırda Londra'ya gelen her geminin bir yazma eser getirmesi şartı doğmuştur.

---

⁸ Sadi Bayram, " *Hatisyan'ın Kaleminden Ermenistan'ın Bağımsızlık Konusu*" Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.431., Aralık 2022, s.14-19

⁹ Macaristan'da Turan Kurultayı an'anesi günümüzde de devam etmektedir.

¹⁰ Adile Ayda, Etrüskler Türk Mü İdi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1974, Sadi Bayram; " *Türk Kültürünün İzleri Üzerinde Araştırmalar: Etrüskleri'in İlk Vatanı Anadolu Mu? Truva Savaşı ve Etrüskler*", Nail Tan'a Armağan Kitabı,(Ed. Prof.Dr.Tuncer Gülensoy-Hayrettin İygin) Ankara 2011, s.208-226; Tarihten Bir Kesit, Etrüskler, 2-4 Haziran 2007, Bodrum, Sempozyum Bildirileri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

XVII. asırdan itibaren Osmanlı Devleti yabancı ülkelere elçiler göndermiş, elçiler de beraberlerinde o ülkelere hediyeler götürerek, idari kademedeki yüksek mevkide olanlara hediyeler vermeye başlamışlar, o ülkenin İstanbul'daki elçisi de Anadolu- Balkanlar-Orta-Doğu'da bulunan taşınır kültür varlıklarını toplamaya¹¹ ve ülkelere göndermeye başlamışlardır. Orientalistlerin abartılı eserleri, Avrupa halkının da dikkatini Orta-Doğu'ya çevrilmesine sebep olmuş, mukaddes kitapları okuyanlar, eski antik şehirleri XIX. yüzyılın başından itibaren keşfetme çalışmışlar, önceleri kaçak, sonra *Asar-ı Atika Nizamnamesi* çıkınca resmi olarak kazı yapmaya başlamışlar, Anadolu ve Orta-Doğu soyulmaya başlamıştır¹².

Avrupalıların binlerce kilometrelik yoldan gelip Osmanlı ülkesinde adeta ellerini koymuş gibi eserleri bulup çıkarmaları ve memleketlerine götürme istekleri çok manidardır. Acaba mukaddes kitaplarda yazılı olan bilgilerden mi yola çıkmaktadırlar, yoksa eski yazılı kaynaklardan mı yararlanmaktadırlar? Genç nesiller, arkeoloji ve sanat tarihi öğrencileri iyi bilmeli ki; elbette çok okumak, okuduğunu anlamak... Arkeoloji ve Sanat tarihi bir aşk mesleğidir, para kazanmaz, harcatır, şöhret kazandırır...

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi *Sir Stradford Canning* 30.01.1846 tarihinde eşine yazdığı mektupta şöyle diyordu¹³

:''..*Bodrum mermerleri yüzünden çıkan güçlükleri sonunda alt ettim. Yunan Sanatının en üstün çağında en iyi heykeltıraşların elinden çıkma, Herodotos'un sözünü ettiği, paha biçilmez değerinde on üç mermer blok. Ya kırılıverirse? Hayırlısı ile İngiltere'ye bir ulaşılar! Ya yolda kırılıverirse diye ödüm kopuyor. Düşün bir kere, bütün masraflar bendendi. Sonra Sultan bütün masrafları son meteliğe kadar ödeyeceğini söylemez mi! Hiç şaşma, Benim Artemisia Londra'ya ulaştınca, yeni hububat kanunları filan hep unutulacak, herkes onlardan bahse başlayacak. Üç yıldır hep bu günleri görmek için didindim... Layard Mezopotamya'da gayet önemli şeyler buluyor... Fransızlar kıskançlıktan çıldıracaklar... ''.*

Bu da gösteriyor ki, Damad Fethi Ahmet Paşa¹⁴ zamanına, 1839 yılına kadar Osmanlı bürokrasisi, Maarif Nezareti, ülke toprakları altındaki kültürel hazineye maalesef önem verememiş, ülke ekonomik çıkmazda olduğundan, bu

---

¹¹ Sadi Bayram, " *Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Taşınır Eski Eser Kaçakçılığının Önlenmesi İçin Alınması Gerekliliği Tedbirler Konusunda Yaptığı Çalışmaları-Actions Taken By Directorate General Of Foundations in Order to Prevent Trafficking of Moveable Cultural Heritage Objects*" Vakıf Restorasyon Yıllığı, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Yayınları, S.24, İstanbul 2022, s.23-64

¹² Hâmit Zübeyr Koşay-M.E.Zarif Orgun-Sadi Bayram- Erdoğan Tan, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti çağlarında Türk Kazı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, C.I-V.

¹³ Gül E. Kundakçı, "19.Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eski Çağ Tarihine Genel Bir Yaklaşım", XIII.Türk Tarih Kongresi, C.III, II.Kısım, Ankara 2002, s.1092-1093

¹⁴ Sadi Bayram, " Damat Fethi Ahmet Paşa", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Nisan 2023, C.73, S.435, s.8-11

konularda eğitilmiş eleman bulunmadığından, idarecilerin eski eser sevgisinden mahrum olduğu için yeteri kadar ilgilenememişlerdir.

Müze-i Humayun – Müze-i Osmanî Müdürü Osman Hamdi Bey zamanında Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde çeşitli kazılar yapılır¹⁵. Theodor Makridi'nin¹⁶ bu konuda emeği çoktur. Genelde yabancılar, Alman, İngiliz ve Fransız uyruklu orientalistler de Osmanlı toprakları üzerinde bir çok kazılar yapmıştır.

Cumhuriyet Döneminde büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Anadolu kültürüne de büyük önem verilmiş; ilk millî kazı; Ahlatlıbel Kazısı, Atatürk'ün emri ve yer göstermesiyle, Afet İnan'nın da tavsiyesiyle, Hâmit Zübeyr Koşay¹⁷ yapar. 1935 'de Alacahöyük kazısını Hâmit Zübeyr Koşay Prof.Afet İnan'nın empozesi ile başlatır.

Türk Ocağının kapatılmasından sonra, Türk tarihini yabancılardan öğrenmek yerine kendi millî araştırmalarına ve incelemelerimizi yapmak üzere Türk Tarih Kurumu 12.04.1932'de kurulmuş, gelişmesi amacıyla yurt dışına tahsile öğrenciler gönderilmiştir. 11.10.1936'da Alacahöyük Kazısında Hâmit Zübeyr Koşay Tunç Çağı eserleri keşfedilir. Büyük yankı uyandırır. Bulanan eserler, Ankara Üniversitesine, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne , Eti büsküvitlerine amblem olur.

9 Ocak 1936'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulur, dil ve tarih-coğrafya alanında eğitimler başlar,

Cumhuriyetimizin 100. yılında ; aziz Atatürk'ün tarih çalışmalarında hedef olarak aldığı “*Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cür'et gösteren adamlar olmalıyız*” vecizesi ile satırlarımıza son verirken, yine o kurtarıcının “*Ne Mutlu Türk'üm diyene !*” vecizesini anmadan edemiyoruz

---

¹⁵ Hâmit Zübeyr Koşay-M.E.Zarif Orgun-Sadi Bayram-Erdoğan Tan, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, 5 cilt, 6 kitap.

¹⁶ Sadi Bayram; “*Osmanlı Kazılarının Büyük Kısmına Komiser Olarak Katılan Theodor Makridi'nin Yazarlığı ve Ailesine Ait Bazı Belgeler*”, International Journal of Turkology, Research and Studies of Islamic Incriptions Etudes et recherches d'épigraphie islamiques-İslam Kitabeleri Araştırmaları, S.15, Aralık-December 2021,s.109-128.

¹⁷ Sadi Bayram, İlk Türk Hafiri Hâmit Zübeyr Koşay'ın Belgelerle Biyografisi, Önder Matbaası, Ankara, Ankara 2014.

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatın an dolayısı mesul kabul etmez.

12-10-1936

TELGRAF

(No. : 251/1)

Adres : Bay Hâmit Koşay
Alaca Hüyük Hafriyatı
Alaca

Yol

Servis işaretleri:

İLK MERKEZ	Şif	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
			Tarih	Saat			Tarih	Saat	
Adana	12	48	11-10-1936	19	HUSUSİ		12-10-1936	19	

Jeniden bakın derime ait zengin mezarların
bulunmuş kurulumunun sevindirici bir
sonuçla fakirlerin dolayısı zenginlerin de tasfiyesi
halvelerimiz için beklenen büyük emel ve çalışmaları
göre hafriyat sonuna kadar tabiiyatın
kafisi gelene geleceğin kafisi gelene
daha ne kadar tabiiyatın işiyle ilgili çalışmaları
buldirmenize rica ederim
aft

Türk Tarih Kurumu adına Hâmit Zübeyr Koşay Başkanlığında yapılan Alacahöyük buluntuları dolayısıyla Âfet İnan'ın Hâmit Zübeyr Koşay'a 11.10.1936 tarihli telgrafı.

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatın an dolayısı mesul kabul etmez.

13-10-1936

TELGRAF

(No. : 251/1)

Adres : Pa 4
3835
Hâmit Koşay Alaca
Hüyük Hafriyatı Direktörü

Yol

Servis işaretleri:

İLK MERKEZ	Şif	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
			Tarih	Saat			Tarih	Saat	
Adana	2956		13-10-1936	12	HUSUSİ		13-10-1936	12	

Basarılarınıza tebrikle atmaya gitmek
işere ambaraya gelmemizi dilerim
Kültür Bakanı
Â İnan

Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın Alacahöyük buluntuları sebebiyle Hâmit Zübeyr Koşay'a 13.10.1936 tarihli tebrik telgrafı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Sadi Bayram tarafından tertip edilen Vakıf Haftası etkinliklerinde Arkeoloji Hocam, Türk Tarih Kurumu Üyesi, Ord.Prof.Dr. Ekrem Akurgal ile birlikte.

Sadi Bayram, eski Kültür Müsteşarlarımızdan, Önasya Dergisi yazarı rahmetli Sayın Dr. Mehmet Önderle birlikte

M.S. 362 yılında dikilen 15 m. Yükseklikteki Roma Dönemi Ankara Julien Sütunu.

**AHI EVRAN
-Kuruluşunda Yer Aldığı Ahilik Teşkilatı-**

**AHI EVRAN
-The Ahi Organization in Which She was Involved in the
Establishment-**

**УЧАСТИЕ ОРГАНИЗАЦИИ АХИЗМА
В ОСНОВАНИИ АХИ ЭВРАН**

Cengiz YILDIRIM*

ÖZ

Üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyasında toplumu biçimlendiren, kültür oluşumuna katkı sağlayarak gönül dünyamızı aydınlatan büyük değerlerimiz olmuştur. Bunlardan biri de Anadolu’da Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran’dır. Ahi Evran, İlmî, mesleği ve Anadolu’da kurduğu Ahi teşkilatıyla adını ve etkisini günümüze taşıyan, kültür, ahlak ve iktisadi bakımdan İslam mirasının oluşumuna önemli katkı sağlayan manevi mimarlarımızdan sayılır.

Ahiliğin Anadolu’da teşkilatlanması, ünlü sufi bilgin Fahrettin Razi’nin öğrencileri Evhadüddîn-i Kirmânî ve Ahi Evran’ın irşad faaliyetleri ile başlamıştır. Bu faaliyetler neticesinde, Anadolu’da çok sayıda tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Ahi Evran, olgunlaşan düşüncesi neticesinde kaleme aldığı eserleriyle de Anadolu insanına hizmet eden seçkin bir tıp âlimidir. Eserleri, ilim ve düşünce dünyamıza zenginlik katar niteliktedir.

Bu makalede; Ahi Evran ve hayatı, Ahilik adabı, ayin-erkân, Ahi şecere-nâmeleri, fütüvvet-nâmeler ve fütüvvet-nâme örnekleri, Ahilikteki yemek kültürü, Ahilik-Bektaşilik münasebeti, Hacı Bektaş ve Ahi Evran’ın Osmanlı Devleti’nin kurulmasındaki rolleri, Ahi Evran, Ahi ve Ahilik, Ahiliğin yeri vb. değerli konulardan bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahi Evran, Ahi, Ahilik, Fütüvvet, Tekke, Zaviye.

ABSTRACT

In the Anatolian geography we live on, we have had great values that have shaped the society and enlightened our world of hearts by contributing to the

---

* Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(yildirimcengiz@hotmail.com)-(bilgi@cengizyildirim.net)

formation of culture. One of them is Ahi Evran. Ahi Evran is one of our spiritual architects who shaped the culture of Anatolia. He is a person who carries his name and influence to the present day with his science, profession and the Ahi Organization he founded in Anatolia, and makes an important contribution to the formation of the Islamic heritage in terms of culture, morality and economy.

The organization of the Akhism in Anatolia started with the guidance activities of Evhaduddin-i Kirmani and Ahi Evran, the students of the famous sufi-scholar Fahrettin Razi. As a result of these activities, many dervish lodges and lodges were built in Anatolia. Ahi Evran is a distinguished medical scholar who serves the Anatolian people with the works he wrote as a result of his maturing thought. His works add richness to our world of science and thought.

In this article; Ahi genealogy-names, futuwwet-names and examples of futuwwet-names, Ahi Evran and his life, Ahi-order etiquette, ritual-erkan, Ahi-order food culture, Ahi-Bektashi relationship, Hacı Bektas and Ahi Evran's roles in the establishment of the Ottoman State, Ahi Evran, Ahi and Ahilik, Ahilik place etc. valuable topics.

Key Words: Ahi Evran, Ahi, Ahilik, Fütüvvet, Tekke, Zaviye.

Giriş

Ahilik teşkilatı 13. yüzyılda Anadolu'ya gelen Türkmen aşiretlerin esnaf birliği olarak kurulmuş bir dayanışma örgütüdür. Kuruluş amacı yeni geldikleri Anadolu topraklarında yabancıların elinde olan esnaflık faaliyetlerinin Türkler tarafından yapılabilmesini sağlamak, ekonomik bir bağımsızlık kazanmak ve yeni geldikleri topraklara uyum sağlamak olarak sıralanabilmektedir. Ahilik teşkilatı sayesinde büyük bir dayanışma ortamı oluşturulmuştur. Bu sayede Türkler ekonomik yönden bağımsızlık kazanmışlardır. Elinde yeterince sermayesi olmayan üyelere orta sandığı sayesinde maddi desteklerde bulunularak esnaflık ya da ticaret yapabilmeleri desteklenmiştir.

Doğruluk, cömertlik, kardeşlik, dindarlık, tevazu ve merhamet sahibi olmak, affedicilik, güven vermek, adaletli olmak, hakkıyla helâlden kazanmak, sevgiyle yaklaşmak, saygı duymak vb. unsurları ve daha fazlasını barındıran bu kurumun temeli fütüvvete dayanır. Genç, cömert ve yiğit fütüvvet erleri İslâm ülkelerinde faaliyet göstermiş olup manevî esaslara bağlı bir birlik oluşturmuşlardır.

Ahilik sadece bir esnaf teşkilatı değil, toplumun her kesimine ulaşmayı amaç edinen sosyal ve ahlâkî düzeni sağlamaya çalışan bir kurumdur. İnsanı esas alan, bir hiyerarşisi ve felsefesi olan ahilik hakkıyla incelendiğinde; Ahiliğin belli bir döneme hapsedilemeyeceği ve tüm zamanlara seslendiği anlaşılabacaktır. Ahilik, Hz. Ali'ye bağlı Alevi bir kuruluş olmakla birlikte bir tarikat değildir.

Ahi Evran'nın Çocukluk Dönemi ve Eğitimi

Ahi Evran İran, Azerbaycan (Hoy) kökenli, Anadolu'da Ahilik adı verilen esnaf teşkilatının kurucusudur. Ahi Evran kesin olmamakla birlikte 566/1171'de Azerbaycan'ın Hoy kasabasında dünyaya geldi. Asıl adı, Mahmud; lakabı, Şeyh Nasîru'd-din; künyesi, Ebu'l-Hakayık; nisbet adı ise Hoyî'dir. "Evran" ise daha çok menkıbevi bir isim olarak kendisine verilmiştir. "Evran" ismi kimi kesimlerce "Evren" olarak da kullanılmaktadır. Hoy kasabası tarihi kaynaklarımızda Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'den beri Türkmen yerleşim bölgesi olarak bilinir (Bayram, 1991: 15).

Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketinde geçmiş ve ilk eğitimini burada yapmıştır. Geçici bir süre demirci atölyesinde çalışmış, ardından deri işleme sanatına yönelmiş, kısa bir süre içerisinde bu işi öğrenmiş ve kalfalık derecesine yükselmiştir (Tokgöz, 2012: 12).

Daha sonra Maverâünnehir bölgesine gitmiş, oralarda eğitimine devam etmiş ve Yeseviyye pirllerinden, hocalarından ders almıştır. Sadreddîn Konevî'ye (1209-1274) yazdığı mektuplarından birinde Herat'ta, Hârizmşahlar yönetiminde bulunan zamanın büyük âlimlerinden Fahrettin er-Razî'nin (ö. 606/1210) hizmetinde bulunduğunu belirtir. Bu ifadeden, kendisinin Razî'nin derslerine devam ettiği ve aklî ve naklî ilimleri öğrendiğini anlıyoruz (Bayram, 1991: 16).

Ahi Evran, gençlik yıllarında ilk tasavvuf terbiyesini Yeseviyye tarikatı pirllerinden aldıktan sonra tasavvuf ehlinin buluşma yeri olan Bağdat'a gitmiştir. Bağdat, o dönemde İslâm dünyasının en önemli ilim, fikir ve irfan merkezi konumundadır. Şehrin bu özelliği, Ahi Evran'ın çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesini sağlamıştır. Ahi Evran, Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde Fahreddin Razî'nin talebelerinden Şeyh Evhaddüddin Kirmani'den (ö. 635/1237) ders almış ve hocasına intisap etmiştir. Daha sonraları şeyhinin tavsiyesi üzerine Abbasi halifesi Nâsır-Lidîmillâh (1180- 1225) döneminde kurulmuş olan fütüvvet teşkilâtına katılmıştır.¹ Sonraki süreçte bu teşkilatın önde gelen şeyhleriyle temas

---

¹ Harizmşahlar 1157'de Sultan Sencer'i yenerek Büyük Selçuklu devletine son verdi. 1172'den 1200'e kadar Harizmşah hükümdarı olarak hüküm süren Tekiş'in yerine geçen oğlu Alâeddin Muhammed (1200-1220), Abbasi Hilafetini tanımadı ve Ali soylu Seyyit Tirmizi'nin halifelliğini ilan etti. Harizmşahlar karşısında zor duruma düşen Abbasi Halifesi Nâsır-Lidîmillâh, 599 (1203) yılından itibaren meliklerin ve valilerin fütüvvet teşkilâtına girmelerini emretti (Sıbt İbnü'l-Cevzî, VIII/1, s. 513). Böylece kendisinin hukukî ve sınırsız bir şekilde fityânın lideri olduğunu teyit etmiş oldu. Teşkilâta katılmaları melik ve valilerin halifeye bağlılığını arttırdı. Bir emîrin katılımıyla hâkimiyeti altındaki tebaası da teşkilâta kabul edilmiş sayılıyor, böylece İslâm toplumunun birlik ve bütünlüğünün sağlanması hedefleniyordu. İslam coğrafyasının bir bölümünde uzun süre (891-1079) hâkimiyet kuran Karmatilerin "İhvan-ı Safa risalelerine" dayanarak uyguladığı Fütüvvet teşkilatını Halife 604'te (1207) yeniden şekillendiren bir ferman çıkardı. Bu fermanla fütüvvenin temelini Hz. Ali olduğu belirtilmiş, Nâsır, bütün hukukî kararların çıkış noktası olan Ali'nin yolundan giden bir kişi olarak tanımlanmıştır. Dönemin tanığı Şîh müellifi Hartebirtî, *Tuhfetü'l-veşâyâ* adlı eserinde (vr. 117a-b) Nâsır-Lidîmillâh'ın fütüvvetin soy ağacını Âdem'den başlatarak Hz. Peygamber ve Hz. Ali yoluyla kendisine

kurma imkânı bulan Ahi Evran, başta Kirmanî olmak üzere birçok hocadan istifade etmiştir. Bu arada Tefsir, Hadis, Kelâm, Fıkıh, Tasavvuf, Tıp ve Felsefe olmak üzere pek çok alanda eğitim görmüş ve önemli eserler yazmıştır (Köksal, 2008: 8).

Anadolu'ya Gelişi ve Teşkilatlanması (Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum)

Bağdat'taki eğitimin ardından hem hocası hem de müşşidi Evhaddüddin Kirmanî ile beraber 1205 tarihinde Anadolu'ya gelen Ahi Evran, o dönem için önemli bir konumda bulunan ve aynı zamanda ticaretin de merkezi sayılan Kayseri'ye yerleşmiştir. Kayseri'de ilim ve irşad faaliyetlerine başlayan Ahi Evran, Bağdat'ta tanımış olduğu fütüvvet anlayışından hareketle, Anadolu'da Ahilik teşkilatını kurmuştur. Bu teşkilatın ilk merkezi, Kayseri'de aynı zamanda kendisine ait işyerinin de bulunduğu debbağlar mahallesindedir (Bayram, 1991: 16)

Ahi Evran, debbağlar çarşısının içinde bulunan mescit ve zaviyeyi, zamanla teşkilatın merkezi haline getirmiş, burada Ahi teşkilatı mensuplarına hem dinî, hem de ahlaki ve meslekî eğitim vermiştir. Kısa süre içerisinde birçok kesime ulaşan Ahilik, Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), ve I. Alaeddin Keykubat döneminde (1220-1237), neredeyse bütün Anadolu'ya yayılma fırsatı bulmuştur. Aynı zamanda Müşşidi Evhadüddin Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı (d. 1207- ö. 1270) ile evli bulunan Ahi Evran, Kayseri'de bulunduğu sırada eşinin vasıtasıyla "Bacıyân-ı Rum" (Anadolu Bacıları) teşkilatını kurarak, bu alanda da önemli faaliyetler ortaya koymuştur (Kuzu, 2013: 19).

Ahi Evran ve Müşşidi Evhadüddin Kirmanî, 1227 tarihinde Selçuklu Sultanı I. Alaattin Keykubat'ın isteği üzerine Kayseri'den ayrılarak Konya'ya yerleşmiştir. Sultanın da desteği ile burada hem sanatını icra etmiş, hem de ilim irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve 1238'de Konya'da ölmüştür. Müşşidi Evhadüddin Kirmanî ölünce talebelerinden olan damadı Ahi Evran, onun yerine geçmiştir (İbni Bibi, 1941: 192). I. Alaattin Keykubat, oğlu II. Gıyasettin'in tertipledeği bir suikast sonucu öldürölünce (ö. 1237) Sultanla gönöl bağı bulunan Ahiler, onun yerine geçen II. Gıyasettin Keyhüsrev ve Vezir Sadettin Köpek'e karşı harekete geçmiş, Ahi Evran'ın yaşamında çok sıkıntılı günler başlamıştır. Bu süreçte pek çok Ahi ve Türkmen cezalandırılmış, Ahi Evran'da dâhil olmak üzere Konya'da hapse (1239) atılmıştır (Bayram, 1991: 17-23). Bu durum bölgede bulunan Türkmenlerde bir tedirginlik ve dalgalanma yaratmıştır.

II. Gıyasettin'in kötü yönetimi (1237-1246), Türkmenler üzerinde baskısını artırmış Amasya Çat köyünde dergâhı bulunan Türkmen Baba İlyas'ın üzerine baskın yapma kararı almıştır (1239). Askerin geleceğini haber alan Baba İlyas, seksen müridi ile beraber (bazı tarihçilere göre üç bin) Haraşna Kalesine sığınmıştır. Baba İlyas'ın baş halifesi olan Baba İşhak Adıyaman Samsad'da, Amasya'daki olup bitenleri duyar duymaz, müritleriyle beraber II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı 10 Muharrem günü Samsad'da ayaklanmayı başlatmıştır (İbn Bibi, 1996: 50).

---

ulaştırdığını, fütüvvet unvanını ve nişanını verme yetkisini sadece kendinde topladığını belirtir. Bkz. Cengiz Yıldırım, *Erken Alevilerin Gizlenen Tarihi*" 2021.

Baba İshak'ın harekâtına ayaklanan Türkmenlerin yanı sıra, Halep ve Antep yöresine sürülmüş olan Harezmi Türkleri de katılınca ayaklanma geniş bir bölgeye yayılmıştır. Elbistan'da yenilen Anadolu Selçuklu ordusu Sivas'ı ayaklanmacılara bırakmak zorunda kalmıştır. Ardından Amasya ve Kayseri de ayaklanmacıların eline geçmiştir. Bu sırada ayaklanmanın öncüsü sayılan Baba İlyas, Amasya'da Haraşna Kalesinde Selçuklu Emiri Mübârizüddin Armağanşah komutasındaki orduyla kuşatılmış, haftalarca süren direniş sonrasında çocukları ve çok sayıda müridiyle birlikte öldürülmüştür (İbn Bibi, 1996: 51).

Buraya gelen fakat şeyhleri Baba İlyas'ı kurtarmaya muvaffak olamayan Baba İshak komutasındaki ordu, Selçuklu ordusuyla çatışmaya girmiş, Selçuklu ordusu dağıtılmış. Emir Armağanşah bu çatışmada öldürülmüştür. Bunun üzerine müstakil ordusuyla Konya'yı ele geçirme planları yapan Baba İshak Konya'ya yönelmiştir. Baba İshak komutasındaki Babai ordusu Malya Ovası'nda Emir Necmeddin komutasında, zırhlı Frenk askerlerinin de içinde bulunduğu Selçuklu Ordusu'yla karşı karşıya gelmiş (1240) ve yapılan savaşta on binlerce Türkmen yandaşıyla birlikte Baba İshak'ta öldürülmüştür (Aksüt: 2013: 98-99).

Bu savaşta Selçukluların Babaiileri yenilgiye uğratmasına rağmen zayıfladığını hesaba katan ve sınırdaki bekleyen Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Erzurum üzerinden Anadolu'ya girmiştir. Bunun üzerine II. Gıyasettin, Moğollara karşı bir ordu hazırlamış, ancak Köse Dağ mevkiinde Moğol ordusu karşısında yenilmiştir (1243). Sivas'ı alan Moğol ordusu Anadolu'daki ilerlemesine devam etmiş ve Kayseri'yi kuşatan Moğollara karşı Kayseri'deki Ahiler (Fütüvvet ehli) şehri müdafaaya karar vermişlerdir. İbn Bibi'nin (1956: 527-528) anlatığına göre, şehri, sur içinde bulunan Debbaglar çarşısındaki Ahiler koruyordu. Bu yüzden savaşın şiddeti Debbaglar çarşısı tarafındaki sur çevresinde toplanmıştı. Bir kısım Ahiler de Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi civarında pusu kurmuş, sur çevresine yerleştirdikleri mancınıklarla surlarda gedik açmaya çalışmış Moğol Askerlerine akınlar düzenliyorlardı. 15 gün boyunca Moğollara karşı şehri müdafaaya etseler de başarılı olamamışlar, neticede Moğollar şehri ele geçirmiş ve pek çok Ahiyi öldürmüş, onlara ait ev ve iş yerlerini yakmış ve binlerce Ahi ve taraftarlarını esir alıp götürmüşlerdir (Bayram, 1991: 19-21). İşte bu olay Anadolu Ahiliği için bir felaket olmuştur. Fatma Bacı'da bu savaşta Moğollar tarafından esir edilenler arasındadır. Bu olaydan sonra merkezi Kayseri'de bulunan "Ahi" ve "Bacı" teşkilatı dağılmış; Ancak bu olayların meydana geldiği sırada Konya'da tutuklu olduğu için Ahi Evran, bu katliamdan kurtulmuştur (Kuzu, 2013: 20).

Ahi Evran Mevlana Çekişmesi

Anadolu Selçuklu devletinde II. Gıyasettin'in ölümünden (1246) sonra saltanat naibi olarak yerine geçen kendisinin de Türk-Türkmen olduğu kayıtlarda geçen Celalettin Karatay, tutuklu bulunan Ahi ve Türkmen ileri gelenlerini serbest bırakmıştır.² Bundan sonra Denizli'ye sürgüne gönderilen Ahi Evran'ı, II.

² Ebu'l-Ferec tarihinde (II, 537), bu serbest bırakılanların 12000 kişi olduklarını bildirir. Çünkü II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Babai isyanları sebebiyle Babailer, Emir Saadeddin Köpek Olayı sebebiyle de Ahilerden çok sayıda insan tutuklanmış bulunuyordu.

Gıyasettin'in Keyhüsrev'in ölümünden sonra Selçuklu tahtına geçen II. İzzeddin Keykavus, Sadreddin Konevî'nin araya girmesiyle tekrar Konya'ya getirmiştir. Ancak Ahi Evran'ın Konya'da kalması uzun sürmemiştir. 1247'de, Mevlana'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin, Mevlana'nın hocası Şems-i Tebriz-i'nin öldürülmesinde parmağı olduğu iddiası yayılmıştır. Ayrıca Ahi Evran ile Alâeddin Çelebi'nin bu süreçte birlikte olduğu ve Mevlana ve hocası Şems-i Tebriz-i ile Ahi Evran arasında çekişme olduğu bilinmektedir. Aslında bu çekişmenin başlangıcı eskiye dayansa da (Harizmşahlar iktidarı döneminde Belh'de Ahi Evran'a ve müşidi Evhaddüddin Kiranmî'ye hocalık yapan Fahrettin Razi (ö. 606/1210) ile Bahaeddin Veled arasında inanç farklılığı yüzünden yaşanan bir takım hadiseler) esas sorun Mevlana'nın hocası Şems-i Tebrizi ile birlikte Moğolları desteklemesidir (Birdoğan, 1995: 305).

Ahmed Eflakî'ye (1961: 188-190) göre; "Bahaeddin Veled'in (Mevlana'nın babası) Belh'te Peygamber'in ve devamı olan Hz. Ali'nin süluku nedeniyle Fahreddin Razi ile arası açılır. Bu olay 1208'de olur. Bu konu bir söylentiye göre Fahreddin Razi'nin tepkisi ve şikâyeti üzerine Belh Sultanı Muhammed Harizmşah'ın Bahaeddin Veled'i Belhi terketmek için zorlamasına kadar varır. Fahreddin Razi'nin, Peygamber'in ve Hz. Ali'nin süluku'nu takip etmesi katı Sünni olan Bahaeddin Veled'e ters düşer. Bahaeddin Veled'in öfkesi ister istemez oğlu Mevlana Celaleddin Rum-i'ye de geçmiştir. O da Fahreddin Razi'nin öğrencisi olan, onun inancını taşıyan Ahi Evran'a öfkesini devam ettirmiştir (Bayram, 2012: 207).

Bu olaydan sonra da Alâeddin Çelebi ile Kırşehir'e gidip yerleşir. Ahi Evran, Kırşehir'de de Kayseri'dekine benzer bir yapılanma içine girmiştir. 1254 yılında Selçuklular arasında taht kavgaları başlar. Celelettin Karatay, kardeşlerin taht kavgasını üçlü saltanat formülü ile giderir. Ancak Karatay'ın 652 (1254) de ölümünden sonra IV. Rükneddin Kılıçaslan Kayseri'ye çekilir ve kardeşi II. İzzeddin Keykavus ile taht mücadelesini başlatır. Türkmenler ve Ahiler Keykavus'u³ Mevlana ve çevresi ise, Moğolların desteğiyle gelen IV. Rükneddin Kılıçaslan'ı desteklerler. Bu nedenle Ahi Evran, Mevlana ve çevresi ile siyasi ihtilafa düşer. Bu ihtilafda da Mevlana'nın oğlu Alâeddin Çelebi Ahi Evran'ın yanındadır (Birdoğan, 1995: 306)

Anadolu'da Ahi Teşkilâtının kurucusu ve Debbağların Piri olarak bilinen Ahi Evran, Mevlânâ ve çevresindekilerle aralarındaki sosyal, siyasi, kültürel düşünce farklılığından kaynaklanan çekişme ve mücadeleden; ayrıca Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrizî'yi (645/1247) öldürtme şüphelisi olarak bilinmesinden dolayı Mevlânâ ve çevresindekilerin ağır hakaretlerine ve şiddetli hücumlarına maruz kalmıştır (Eflakî, 1961: 188-190).

Ahi Evran, Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden sonra Şems-i Tebrizî'nin katli hadisesine karıştığı kesin olarak bilinen Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi

³ Ahi Evren'in Sadreddin Konevî'ye yazdığı mektuplardan birinde (Uzunçarşılı armağanı, İstanbul, 1979, s. 18-21) bu iki bilginin II. İzzeddin'i destekledikleri görülmektedir. Ayrıca Ahi Evren'in 655 (1257) de Keykavus'a "*Letföf-i Hikmet*" adlı bir eser sunması da bunu belgeler. Bkz. Esad Ef. (Süleymaniye) ktp., nr. 2880, yp. lb.

ile birlikte Kırşehir'e bulunan (Eflaki, 1989: 56-57) Ahi Evran, Konya'da bulunan Meşhur Sufi Sadreddin Konevî (1210-1274) ile sürekli olarak mektuplaşmış ve hatta zaman zaman görüşmüşlerdir (Gölpınarlı, 2019: 81, 93-94). Eflâkî, Mevlânâ'nın baş düşmanı olarak nitelendirdiği Ahi Evran'ın, Sadreddin Konevî'nin yakınlarından olduğunu da belirtirken; "Her türlü ilimde Sadreddin Konevî ile at başı giderdi" diyerek, onun büyük bir bilgin olduğunu da kabul etmiştir. Bir başka yerde de onun "Tabsira"⁴ sahibi olduğunu kaydetmiştir (Bayram, 2012: 208).

Ahi Evran'ın İsyanı ve Ölümü

Moğolların ve Mevlana'nın desteklediği IV. Kılıçarslan'ın (1257-1266) yönetimi ele geçirmesinden sonra 658 (1260) de Konya'yı alarak tek başına tahta oturdu. IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın saltanatı zamanında vezir Muinuddin Süleyman, Beylerbeği Hatıroğlu Şarafuddin ve Sahip Fahrudin Ali yardım ve siyasi destek için Hulagu Han'a gittikleri zaman Moğollar nezdinde esir bulunan Evhaduddin Kirmani'nin kızı Ahi Evren'in karısı Fatma Bacı'nın serbest bırakılması hakkında teşebbüste bulunmuşlardır. Kendisini ve soyunu tanıtan Fatma Bacı'yı alıp Kayseri'ye getirmişlerdir. Kayseri'de kendisine nerede ikamet etmek istediği sorulmuş, o da: "Babamın arkadaşlarının ikamet etmekte oldukları kulübede ikamet etmek isterim" demiş ve oraya gönderilmiştir.

640 (1243)'de Moğollara esir düşen Fatma Bacı'nın IV. Kılıçarslan'ın Moğolların desteği ile tek başına Konya'da Selçuklu tahtına oturduğu tarih olan 658 (1260) da esaretten döndüğü anlaşılmaktadır. Adları geçen komutanlar da bu tarihte Moğollardan askeri yardım sağlamak için teşebbüste bulunmuşlardı. Ne gariptir ki, Fatma Bacı'yı esaretten kurtaranlar bir sene sonra onun kocasını öldüreceklerdir (Bayram, 1991: 22-30).

Moğolların baskısıyla yaptığı atamalar sebebiyle, Türkmenler ve Ahiler Sultan'a ve Moğollara karşı direnişe geçer. En güçlü direnişin vuku bulunduğu Kırşehir'de, IV. Kılıçarslan ve Moğol ilhanı, Kırşehir Emiri Nureddin Caca'yı bu isyanı bastırmakla görevlendirir. İsyân, Nureddin Caca yönetimindeki Moğol kuvvetlerince çok kanlı bir biçimde bastırılır. Moğollar tarafından yapılan katliamda (1 Nisan 1261) öldürülenler arasında Ahi Evran ve Mevlana'nın oğlu Alâeddin Çelebi de vardır (Köksal, 2008: 12-15). Bu konuyla ilgilenen tarihçilerimiz daha ayrıntılı bilgi vermekteler.

Eflâkî (1995: 58-59), Mevlânâ ve yakınlarının muarızı olan bu zatın ölümü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermektedir: "Ahi Evran ve Alaeddin Çelebi'nin Mevlânâ'nın müridi ve yakın dostu olan Kırşehir Emiri Nureddin Caca tarafından öldürüldüğünü ve Mevlânâ'nın bu olay karşısındaki tutumu ve Anadolu Selçukluları devrinde vuku bulan bazı sosyal ve siyasî olaylara da açıklık getirilmiştir. Bu vesile ile Mevlânâ'nın eserlerinin o devrin sosyal ve siyasî hadiselerine açıklık kazandırmada ne kadar yararlı olduğu da görülecektir."

IV. Rükneddin Kılıçarslan 658 (1260) yılında Hulagü Han'ın menşuru ile iktidarı ele geçirincede kendisine bağlı olan ümerayı (komutanları) belli makamlara

⁴ Tabsira: Kelime anlamı itibariyle insanın gözünü açacak bilgi, açıklama manasındaki eser. Bkz. Vikipedi

getirdi. Çevre illere ve uçlara da bazı tayinler yaptı. Kırşehir Emirliği'ne de Nureddin Caca tayin edildi. Ankara Aksaray, Çankırı, Kastamonu, Denizli, Karaman Kırşehir ve Uç bölgelerde Türkmen ve Ahiler bu yeni tayinlere ve yönetime karşı ayaklandılar.⁵ İşte bu direnişlerin en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, Ahi Evran ve çevresindekiler tarafından yönetildiği muhakkaktır. Burada isyancıların Nureddin Caca'yı şehre sokmadıkları, bunun üzerine asker sevk edilerek şehrin muhasara edildiği, şehir zaptedilince de isyancıların topluca kılıçtan geçirildiği anlaşılmaktadır. Tarihçi el-Aksarâyî aynen şöyle demektedir: "Kırşehir Emirliği Nureddin Caca'ya verildi. Orduyla onun üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler (Türkmenler) ki, ona uymuşlardı topluca öldürüldüler."

Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi (2017: 71)'de Hacı Bektaş ile Osman Gazi'nin kayınpederi Edebalı'nın sultanla savaşmayı göze almadıklarını söylerken Kırşehir'de Ahi Evran ve arkadaşlarının katliama tabi tuttukları olayı kastetmiş olmalıdır. Selçuklu devri yazarlarının, Ahi Evran üzerindeki şiddetli fikrî ve siyasî baskılardan ötürü onun adını anmadıklarını, bazıların da bir şahıs zamiriyle ona işaret ettiklerini görüyoruz (Taşköprü-Zade, 2013: 121). İşte bu tarihî verilerden ve belgelerden sonra tarihçi Kerîmüddin Aksarâyî'nin, yukarıda sunduğumuz sözlerinde "O" zamiri ile Ahi Evran'a işarette bulunduğu inanmamak mümkün değildir. Aynı tarihçi eserin bir başka yerinde de Sadreddin Konevî'den bahsederken, Türkmen şeyhleri ve bu arada Ahi Evran'ı da kastederek "şu riyakârlar takımı da bu zamanda o tarikat önderi karşısında tasavvuftan dem vurmaktaydılar" demek suretiyle isim zikretmeksizin Türkmen şeyhlere karşı garazını ortaya koymaktadır (Birdoğan, 1995: 305).

Ahi Evran'ın öldürülmesinin, Anadolu'da Ahi ve Türkmen çevrelerde derin üzüntüye sebep olduğu muhakkaktır. Onun "*Menâhic-i seyfi*", "*Metâli'ül-îman*" ve "*Tabsira*" adlarındaki üç eserini ölümünden hemen sonra, yani 31 Mayıs 1262 yılında Denizli'de (Lâdik) yani Denizli ve çevresindeki Türkmenler arasında istinsah eden Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus'un onun vefatından duyduğu acıyı ifade etmesi, Türkmenlerin onun ölümünden duydukları acıya tercüman olduğunu göstermektedir (Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus'un (1957: 14). Aşağıdaki beyitler de onun ölümünden duyulan üzüntüden izleri muhafaza etmektedir:

"Ol gice kim dünyeden gideridi—
Ahiret mülkine seyrideridi.
Ay tutuldu yahtısınıvirmedi—
Kimsene yıldız ışığın görmedi.

İrtesi kim resmuruldu mateme—
Ölümü od saçtı kamu âleme
Matemi halkın yüreğin tağladı—
Yir ü gök anın yasından ağladı."

⁵ Tarihçi el-Aksarâyî (2000: 73-74) fitne diye adlandırdığı bu isyanların bastırılışından dolayı "Mum rüzgâr karşısında sönmeye mahkûmdur" diyerek memnuniyetini ifade etmektedir.

Eskiden beri siyasi entrikalar sonucu veya mazlum olarak öldürülen kişiler özellikle mutasavvıflar olmuştur. Bu kişilerin bağlıları olan müritler, şeyhlerinin ölümünü esrarengiz bir biçimde yorumlamış, bazen de öldüğüne inanmak istemişler ve bu inançlarını yaymışlardır. Meşhur Hüseyyin b. Mansur el-Hallâc (309/922) bir Karmati dâîsi (Tebliğci) olduğu halde Abbasiler tarafından idam edilmiş, öldürülmesi ile ilgili Sünni Müslümanlar bile pek çok esrarengizliklere inanmışlardır. Baba İlyas (1240), Şems-i Tebrizî (645/1247), ve daha pek çok sofinin öldürülmeleriyle ilgili çeşitli haberler ve inanışlar yayılmıştır. İşte Ahi Evran'ın öldürülmesi olayı da halk arasında bu tür söylentilere yol açmıştır. Bu söylentilerin mevcudiyeti de Ahi Evran'ın eceliyle değil mazlum olarak öldürüldüğünü göstermektedir (Bayram, 1991: 22-30).

Bu tarihî olayları sunduktan sonra Mevlânâ Celâleddin'in bu olaylar karşısında tavrının ne olduğunu görelim. Oğlunun da bu olaylar içinde bulunduğunun ortaya çıkması, haliyle Mevlânâ'nın da bu olayla yakından ilgili olduğunu düşünmemizi gerekli kılmaktadır. Aşağıda da görüleceği üzere özellikle *Dîvân-i Kebir*'de bu konu ile ilgili çok şiirler söylediği görülmektedir. Zaten bir şair olarak kendisini ilgilendiren konularda belli bir tavır sergilemesi tabii olandır. Kırşehir'de meydana gelen bu olayın safahatını Mevlânâ'nın eserlerinde bulabilmekteyiz. Şimdi Mevlânâ'nın bu olayları anlatışını ve bu olaylar karşısındaki tepkisini görelim. Bu tespitlerin yukarıda anlatılan tarihî olaylar için birinci elden kaynaklar olduğunu unutmamak lâzımdır (Köksal, 2008: 12-15)

Mevlânâ Celâleddin'nin, Ahi Evran'ın öldürülmesinden duyduğu memnuniyeti ifade eden 45 beytlik uzunca bir şiir yazmıştır (*Divan-ı Kebir* 2016: 9-10,27). Çok uzun olduğu için bu şiiri burada vermekten sarf-i nazar ediyoruz. Ancak şu kadarını söyleyeyim: Mevlânâ burada bu muhalifini Mar, Ejder, Hâce, Ahi (Feta), Feylesof gibi kelimelerle anarak onun kimliğini açıklamakta ve kendisine göre onun kötülüklerini sıralamaktadır. Onun nasıl öldürüldüğünü de tasvir etmekte ve şunları söylemektedir:

“Kibirle dolaşırken belâ okunun kendisine isabet etmesinden, mağrur başı yukarıda dolaşırken başına gelenlerden bihaberdi. Kesesi altın ve gümüş doluydu, eli öpülüyor, ayağına secdeye kapanıyorlardı. Havada dolaşırken kanadına ok isabet etti. Kendisine isabet eden okun darbesiyle iki büklüm yere kapandı, saraya (hastalık) tutulmuşlar gibi çırpındı, hırıltı ile öldü gitti”. Muhtemelen onun ölüm anı ile ilgili bilgileri Mevlânâ, Nureddin Caca'dan almıştır (Bayram, 2012: 208).

Ahmed Eflâkî (2006: 133), Ahi Evran'ın adamları vasıtasıyla Şems-i Tebrizi'yi katlettiğini ve Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin de bu işte önemli bir rol üstlendiğini yazmaktadır. Sipehsalar da (2017: 178), Alâeddin Çelebi'nin bu işte çok önemli rolü bulunduğunu ve onun bu işe girmesinin sebebi olarak da Mevlânâ'nın çok güzel olduğu rivayet edilen Kimya Hatun adındaki cariyesinin Şems-i Tebrizi ile evlendirilmesini göstermektedir. Çünkü Alaeddin Çelebi, Kimya Hatun'la evlenmek istiyordu. Kimya Hatun da onu seviyordu. Onlar birbirlerine âşık idiler. Şems-i Tebrizi'nin Moğol yanlısı bir siyasî tutum içinde bulunması ve Moğollarla teşrik-i mesai içinde faaliyet göstermesi, o günlerde Ahi

Evrân'ın içlerinde Alaeddin Çelebi'nin de bulunduğu adamları vasıtası ile ona suikast düzenlemesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Evran, Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesi olayından hemen sonra Konya'yı terk etmek zorunda kalmış ve Kırşehir'e gitmiştir. Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi de onunla birlikte Kırşehir'e gidip yerleşmiştir. Onun için Ahmed Eflâkî, Alaeddin Çelebi'den Kırşehrî (Kırşehirli) diye söz etmiştir. Hatta Eflâkî'den Alaeddin Çelebi'nin oğul ve torunlarının da Kırşehir'de ikamet etmekte olduklarını öğreniyoruz (Eflâkî, 2006: 285). Burada özet olarak anlattığım bu olayların Mevlânâ'nın eserlerinde in'ikas (aksetme, tersine çevrilme) bulunduğunu görüyoruz. Bu cümleden olarak oğlu Alâeddin Çelebi'nin Ahi Evran'a "Yılana" bir başka ifade ile Ahi Evran'a uymamasını ve ona koşulup gitmesini engellemeğe çalışmıştır.

Ahi Evran'ın Makamı (Türbesi)

Ahi Evran'ın ölümü ve türbesi (mezarı) konusunda Gölpınarlı: "Ahi Evran'ın pozisyonu gereği şüphesiz öldürüldükten hemen sonra kendisine bir türbe yaptırılmış olamazdı. Pek muhtemeldir ki, devlete karşı isyan sırasında öldürüldüğü için cenaze namazı dahi kılınmadan defnedilmiştir. Nitekim Ahi Evran ile birlikte şehit edilen Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin cenazesi Konya'ya getirilmiş devlete karşı isyan sırasında öldürülmüş olduğu için Mevlânâ oğlunun cenaze namazını kılmamıştır" (Gölpınarlı, 1959: 93). Abdülbaki Gölpınarlı hocamız Eflâkî, Ahi Evran için (Eflâkî'nin hoşlanmadığı çevrede) gıyabında cenaze namazı kılındığına işaret etmiştir. Bugün mevcut olan Ahi Evran Türbesi'nin ilk defa ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Ancak şu kadarını belirtelim ki, bazı halk inanışları Ahi Evran'ın ölümünden sonra -Âşık Paşa (733/1332) zamanında- gömüldüğü yerin tespit edilmesine çalışıldığı veya ona temsilî bir makam yapıldığı, bağlılarına da tespit edilen yerin gerçekten onun medfun (defnedilmiş) olduğu yer olduğuna inandırmak ve böylece onlarda psikolojik bir tatmin husule getirmek için kerâmetvârî bazı haberler icat edilmeye çalışıldığı yolundadır (Belleten, 1947: 635)

Bu haberlerden birinde, bir araya gelmeleri mümkün olmayan Âşık Paşa, Ahi Evran ve Nureddin Caca bir araya getirilmekte ve şöyle denmektedir. Bu üç kişi Âşık Paşa'nın Türbesi'nin bulunduğu yerde bir araya geldiler ve kendilerine ebedî istirahat yeri olacak mevkii tayin etmek istediler. Üçü de geceyi sabaha kadar namaz kılmak ve dua etmekle geçirdi. Sabah olup da güneş ufuktan doğunca Âşık Paşa eline bir ok alarak havaya attı; ok gelip Ahi Evran Türbesi'nin inşa edileceği yere düştü. Atılan ikinci ok da Caca Bey Camii'nin olduğu yere ve üçüncü, ok ise, Âşık Paşa'nın kendi türbesinin yapılacağı yere saplandı (Belleten, 1947: 637). Bu haber, Ahi Evran'ın mezarının yerini belirleme çalışmalarına Âşık Paşa'nın da katıldığını düşündürmekle beraber, bugünkü Ahi Evran Makamı'nın (sadece türbe kısmı) ilk defa Âşık Paşa'nın hayatta olduğu sırada, yani 1333'den önce yapıldığını da akla getirmektedir.

Nitekim diğer bir halk rivayeti bu görüşü teyit etmekte ve Âşık Paşa'nın debbağ (derici) olan Ahi Evren'in kayb olduğu haberini alınca gelip ona bir türbe yaptırmıştır; denmektedir. Bugün mevcut olan Ahi Evran Türbesi'nin bir makam olduğuna dair görüşümüzü de doğrulayan bazı halk rivayetleri bulunmaktadır. Bu

rivayetlerin birinde, Ahi Evran'ın kaybolduğu yerden üzeri yazılı bir taş kitabe yerden kendiliğinden çıkmış ve sonradan onun üzerine türbe inşa edilmiştir.

Ölümünden Sonra Ahilerin Durumu

Nureddin Caca'nın Kırşehir'de gerçekleştirdiği ve Ahi Evran ile berabere olduklarının öldürülmesi ile neticelenen katliamdan sonra pek çok Ahi'nin batıya (uçlara) kaçtıkları muhakkaktır. Muhtemelen Osman Gazi'nin kayınpederi Edebali ve Abdal Musa da bu katliamdan kurtulup batıya göçenlerdendir (Bayram, 1991: 175). Nitekim halk rivayetlerine göre de Ahi Evran'ın ölümünden sonra Kırşehir'de dericiliğe (tabaklık) artık son verilmiş ve bir daha dericilik yapılamamıştır. Bu demektir ki, Caca Oğlu Nureddin Kırşehir'de Ahiliğin kökünü kazımıştır.

Fatma Bacı'nın Hacı Bektaş'a İntikali

Kırşehir'den göçenler, Kırşehir ve çevresinde kalanlarla ilgilerini kesmeyip, Nureddin Caca ile mücadelelerini sürdürdükleri de anlaşılmaktadır. Nitekim Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'nın (Bacıyan-ı Rum) uçlardaki Türkmenlerle irtibat kurduğu, Abdal Musa ile gizli (siyasî) ilişkilerinden dolayı Nureddin Caca tarafından takibata uğradığı ve bu siyasî baskılara dayanamayarak Sulucakaraöyük'te Hacı Bektaş Veli'ye sığındığı bilinir (Köprülü, 1984: 211). Bu durum Abdal Musa'nın Kırşehir'deki Ahi ve Türkmenlerle ilgisini sürdürdüğünü göstermektedir. Batıya göçen Bektaşî ve Ahilerin ise, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve güçlenmesinde en önemli amil olduğu bilinmektedir.

Ahilik?

Ahi kelimesinin kaynağı hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birincisi, kelimenin Arapça "kardeşim" demek olan "ahi" kelimesinden, ikincisi ise ilk defa Divanu Lugati't-Türk'te geçen ve "eli açık, cömert" anlamlarına gelen Türkçe "akı" kelimesinden geldiğidir. Bu tanımlarla beraber aslında bir kavram olarak Ahilik, İslâm dünyasında Abbasi halifesi Nasır döneminde (1180-1225) kurumsallaştırılan "fütüvvet" geleneğinin, Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren millî ve yerli unsurlarla donanmış bir şekli olarak da kabul edilir (Köksal, 2008: 52).

Hem sosyal, hem de kültürel yapılara ait bir terim olarak Ahilik, birbirini seven, birbirine saygı duyan, yardım eden, fakiri gözeten, yoksulu barındıran, çalışmayı bir ibadet sayan, din ve ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı esnaf ve sanatkarların bir araya gelerek kurduğu iş teşkilatı anlamına da gelir. Bu yüzden Ahibirlikleri, her kurum gibi, aynı zamanda belli bir ihtiyacı karşılama amacı ile de kurulmuşlardır. Bütün bu tanımlamalardan hareketle "Ahi" kelimesinin, kardeş, arkadaş, yaren, dost, yiğit anlamına geldiğini söyleyebiliriz (Kuzu, 2013: 19)

Ahilik Teşkilatlarında Lonca Sistemi

Ahiliğin ortaya çıkışı ve teşkilatlanma süreci ile ilgili pek çok sebep zikredilmiştir. Bazı kaynaklar, her ne kadar teşkilatın Abbasi Halifesi Nasır (1180-1225) tarafından kurulduğunu söylese de Anadolu'daki "Ahilik" (kardeşlik) geleneği, Karmatilerin felsefi programı olan "İhvan-ı Safa" risalelerine dayanmaktadır. Karmatiler (899-1087) hâkimiyet kurdukları bölgelerde 188 yıl iktidarları boyunca uygulamışlardır. Ahilikteki Lonca sisteminin Karmatilerin İhvan-ı Safa Risalleri'nde yer aldığını, Fuad Köprülü, Louis Massignon ve Hodgson gibi ya-

zarlar ittifakla söylemektedirler. Lonca sisteminde bir borcun anapara dışında ödenecek miktarı yoktur. Ortaklaşa üretim ve paylaşım düzeni esastır. Böylesi bir esnaf ve ticaret anlayışı Karmatilerin Daru'l-Hicre'sinde vardı (Yıldırım, 2021: 206).

Adalet, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri üzerine kurulan, ortak mülkiyet prensibini savunan, İslâm tarihinde ezilen kitlelerin ezeli önderi “Hz. Ali”yi önder kabul eden Karmatiler ilime ve sanata çok önem vermiştir. Bir zanaatçı, Karmatilerin içine geldiğinde ona büyük para yardımı yapılırdı. Bu meslek sahiplerine “Ahi” denilirdi ve her Ahi'nin yanına çıraklar koyarak o insanların zanaat sahibi olmaları sağlanırdı. Hz. Ali'nin “Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum” mesajı Karmatilerin ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı'nın ilk yıllarındaki Ahilik ve sonraki yıllarda gelişen “Miri” (kamu) toprak düzeni anlayışı da buradan gelmektedir. Karmatiler aynı zamanda devrimcidirler. Çünkü iktidar karşısı bir hareket olmalarına rağmen, her şeyi, her gerçeği ve bütün değerleri reddeden bir anlayışa sahip değildiler. Yıkma yetinmiyorlar, yerine alternatifini inşa ediyorlar (Poyraz, 2020: 25-27)

Ahmet Yaşar Ocak, Ahiliğin ortaya çıkışı ile Ahilik üzerine yapılan çalışmalar hakkında eleştirel bir bakış açısıyla bu konu hakkında geniş bilgiler vermektedir. Ahilik anlayışı ve bu anlayışın teşkilatlanma süreci ile ilgili genel kanı, Ahiliğin, Arap İslâm coğrafyasında ortaya çıkan fütüvvet kurumu ve bu kurumun ortaya koyduğu esaslarla yakından ilgili olduğu hususudur. Zira Ahilik ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, Ahilik, biraz da fütüvvet anlayışının Anadolu'da kurumsallaşma ve örgütlenme biçimi olarak kabul edilir (Ocak, 1999: 69-90). Çalışmamızın bu kısmında fütüvvet anlayışının bir devamı olarak kabul edilen Ahilik düşüncesinin Anadolu'da nasıl bir teşkilat olarak ortaya çıktığı hususunu ele almaya çalışacağız.

Abbasi Halifesi Nasır, siyasî, sosyal ve ekonomik durumu gittikçe bozulan devlet otoritesinin yeniden kurulmasında ve içtimaî huzurun sağlanmasında fütüvvet birliklerinin büyük bir güç olacağını düşünmüş ve bu teşekkülleri başarılı bir şekilde siyasî otoriteye bağlamak suretiyle yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Nasır, bununla da yetinmemiş, aynı zamanda sufi bir zat olarak kabul edilen Salih el-Bağdadî'ye bir merasim yaptırarak kendisine fütüvvet elbisesini giydirmiş ve kendisini fütüvvet ehlinin piri olarak ilan etmiştir. Bu olay, aynı zamanda fütüvvet anlayışının bütün yönleri ile bir teşkilat haline gelmesini ve kurumsallaşmasını da sağlamıştır (Gölpınarlı, 2011: 75).

Halife Nâsır, bir taraftan fütüvvet birliklerini yeniden teşkilâtlandırırken diğer taraftan fütüvvetnâme adlı eserlerle bu birliklerin ilke ve kaidelerini tanzim etmişti. Bu arada diğer Müslüman hükümdarlara da elçi ve fermanlar göndererek kendilerini fütüvvet teşkilâtına girmeye davet etmişti. Bütün bu faaliyetin bir parçası olarak da ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti'yle I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in zamanında (1205-1211) temas kurmuş, bunun üzerine I. Gıyaseddin, hocası Mecdüddin İshak'ı (Sadreddin Konevî'nin babası) Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermişti. Mecdüddin İshak dönüşünde, I. Gıyaseddin'in isteği üzerine Halife Nâsır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü'l Arabî, Evhadüddin-i Kir-

manî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hoyî (Ahi Evran) gibi büyük mürşid ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelmelerini sağlamıştır (Bayram, 1991: 29).

Dolayısıyla Ahiliğin Anadolu'da teşkilatlanması, Evhadüddîn-i Kirmânî ve halifelerinin Anadolu'daki irşad faaliyetleri ile başlamıştır. Bu faaliyetler neticesinde, Anadolu'da çok sayıda tekke ve zaviye inşa edilmiştir. Sonraki süreçte I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubat'ın fütüvvet teşkilâtına girmeleriyle, Anadolu'da Ahiliğin kuruluş aşaması bu şekilde tamamlanmıştır. Tabii bu süreçte Ahi Evren'in büyük rolü olmuştur. Ahi Evran, özellikle Alâeddin Keykubat'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan tekke ve zaviyelerde İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak halka maneviyat eğitimini vermiş, diğer taraftan da iş yerlerinde usta, kalfa ve çirak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen kuralları öğretmiştir. Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilâtın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuşlar, Anadolu'da bilhassa XIII. yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında yalnızca iktisadî değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Kuzu, 2013: 40 -42).

Anadolu Ahi Anlayışını Ortaya Çıkaran Sebepler

Fütüvvet anlayışının bir devamı olarak Ahiliğin teşkilatlanma süreci ile ilgili bu bilgilerden sonra şimdi de Anadolu Ahi anlayışını ortaya çıkaran sebepler üzerinde durmaya çalışalım. Kaynaklar, Anadolu Ahilik anlayışının ortaya çıkması hakkında farklı tezler ileri sürmüşlerdir. Burada bu görüşleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

Birincisi, Türklerin Anadolu'ya gelişi ile ortaya çıkan nüfus yerleşim politikalarının ortaya çıkardığı sonuç. Bu durum, Ahiliğin ortaya çıkmasında şöyle etkili olmuştur: Asya'dan gelen sanatkâr ve tüccar Türklerin, yerli sanatkâr ve tüccarlar karşısında tutunabilmeleri ve onlarla rekabet edebilmeleri için kendi aralarında bir teşkilat kurmaları ve aralarında güçlü bir dayanışma ruhu tesis etmelerini gerekli kılıyordu. Dolayısıyla başlangıçta, debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan ve bir teşkilat olarak ortaya çıkan ahi birlikleri, zamanla gelişerek bütün esnafı ve üye olmak isteyen diğer kesimleri de bünyesine alarak çok yönlü bir kurum haline geldi (Özköse, 2011: 22)

İkincisi, o günün Anadolu'sundaki mevcut siyasi durumdan kaynaklı olarak birbirleri ile sürekli çatışan grupların varlığı, ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Dolayısıyla bu sorunun çözülmesi aynı zamanda Ahi teşkilatlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zira birbirleri ile sürekli çatışan gurupları uzlaştırmak, aşiret bağları yerine, yerleşik hayat tarzına uygun kuşatıcı değerler meydana getirmek ve toplumda huzurun sağlanmasında yardımcı olmak gibi yapılması gereken önemli değişiklikler, Ahilik teşkilatların ortaya çıkmasını ve mevcut sorunların çözüme kavuşturulmasını zorunlu kılmıştır (Kaya, 2011: 552-554).

Üçüncüsü sebep ise, tasavvufî fütüvvet geleneği ile sufi şahsiyetlerin ortaya koyduğu çaba ve gayrettir. Özellikle amelî tasavvufun aksiyoner öncüleri diyebileceğimiz sufi şahsiyetler -ki Ahi Evran da bunlardan biridir- buldukları yerlerde İslâm dininin bir arada yaşama kültürünün temel esaslarını oluşturan paylaşma ve dayanışma ruhunu her yerde ön planda tutmuşlardır. Bu çaba ve

gayret İslamlaşma sürecinde Anadolu’da Ahi Evran ve diğer sufilerin şahsında kendisini göstermiş, dışarıdan Anadolu’ya gelenler ile Anadolu’daki yerleşik halk arasında bir paylaşma ve dayanışma ruhu oluşturmuşlardır. Bu çaba ve gayret sonucunda paylaşım kültürü, dayanışma ruhu, mesleki donanım, gibi temel esaslar ön plana çıkararak Ahi teşkilatların şahsında yeni yerleşim yurdundaki insanların kişiliğini oluşturmuştur (Özköse, 2011: 22-23).

Ahiliğin teşkilatlanma sürecindeki önemli bir diğer husus ise bu anlayışın, inanç, ibadet, ahlak ve meslek kaidelerinin yazıldığı fütüvvetnamelerdir. Bu eserler, bir taraftan Ahi erkân ve adabının devamlılığını sağlayan el kitapları hüviyetinde olup, diğer taraftan da 13-16. yy Anadolu’sunun dinî ve kültürel tarihi için önemli bilgiler içeren ilk elden kaynaklardır. İlk Fütüvvetnâmeler, daha çok Arapça ve Farsça olarak telif edilmişlerdir. Türkçe Fütüvvetnâmeler ise gerek edebiyat dilinin gelişmesine bağlı olarak, gerekse de üslûplarındaki gramer özellikleri bakımından daha çok 13. yy’dan sonra telif edilmişlerdir (Sarıkaya, 2007: 1-13).

Ahilik anlayışında teşkilâta girecek kimse ilk önce bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlâkî emirlere uymak zorundaydı. Bu eserlerde teşkilat mensuplarının sahip olması gereken vasıflarla, uyması gereken kurallar ele alınmaktaydı. Kişi, bu vasıflara sahip olmadığı zaman bu anlayışın içinde yer alamazdı. Fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar ise şunlardı: Vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe gibi hasletlerdir. Zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren kötü hasletlerdi (Kuzu, 2013: 58-60).

Görüldüğü gibi Ahiliğin teşkilatlanma süreci, uzun bir tecrübeye dayanarak ortaya çıkmıştır. Anadolu Ahiliğinin teşkilatlanmasında, Ahi Evran ve yol arkadaşlarının çok büyük bir katkısı vardır. Zira Anadolu’da Ahilik olarak teşkilatlanan bu anlayış, bir taraftan Asya’dan buraya gelen göçlerin belli bir iskân politikası çerçevesinde yerleşmelerini sağlamış, diğer taraftan bu coğrafyada tutunmaları için sahip olmaları gereken temel eğitimi vermiştir. Bu amaçla evvela tekke ve zaviyelerde temel dinî bilgiler öğretilmek suretiyle değerler eğitimi verilmiş, daha sonra ahlaki ve meslekî eğitim verilmek suretiyle iktisadî hayat düzenlenmiş, ardından mevcudun korunması için idarî ve siyasî alanda güçlü olmanın yolları öğretilmek suretiyle buraların kalıcı yurt haline gelmesi sağlanmıştır. 13.yy’da en etkili çağını yaşayan Ahilik daha çok Ankara dolaylarında gelişmiştir. Başlıca özelliği yalnızca Türkler arasında varlığını sürdürmesi, Hz. Ali’ye bağlanması, dahası Alevi bir kuruluş olmasıdır. Bu örgüt Batı’da görülen, Osmanlılarda yasal bir kurum niteliği taşıyan “lonca” özelliği gösterir (Bayram, 1991: 183).

Ahi İnanç Ritüellerinin Bektaşilerce Uygulanması

Yukarda da bahsettiğimiz gibi I. Gıyaseddin’in isteği üzerine Halife Nâsir tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü’l Arabî, Evhadüddin-i Kirmanî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hoyî (Ahi Evran) gibi büyük mürşid ve mutasavvıfların

Anadolu'ya gelmeleri ve 1205 yılında Kayseri'ye yerleşmeleri sağlamıştır (Yıldırım, 2021: 53).

Hz. Ali'ye bağlı bir kuruluş olan Ahiliğin 1300'lü yılların başında Anadolu'da teşkilatlanması, gene Hz. Ali'ye bağlı Hacı Bektaş Veli öncülüğünde 1240'larla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşiliği etkilemiştir. Walter Ruben'in (1941: 31). Bektaşilik de Ahilik gibi İslâm kökenlidir. Anadolu'da özellikle Osmanlı döneminde Ahilerin kent-esnaf yaşamında devlet korumasından daha etkin olarak kendi öz denetimlerini görmekteyiz. Yüzyıllar boyunca esnaf disiplininin zerrece bir şey kaybetmeyen bu sınıf, tarihsel kökenlerinden gelen bir bağla Anadolu Aleviliği ile sıcak ilişkilerde bulunmuşlardır. Kendilerini kent-esnaf yaşamındaki görevlerine karşılık Alevilerin köy yaşamıyla ilgili görevlerine hiç karışmadılar. Zaman zaman devlet güçlerince izlenen bu iki sınıftan Ahilik dönem dönem Aleviliğin içerisine sığındı. Bu ilişkiler Aleviliğe Ahilerin, Ahilere de Aleviliğin girmesini doğurdu. Öyle ki yaşadığımız çağda enine boyuna incelemeden Ahilik, tıpatıp Alevilikmiş gibi gösterildi. Bir konuyla ilgili ilişkiye “Alevilikte Yol Ayrımı” adlı kitabında yer veren Nejat Birdoğan (1995: 160-164) şunları söylemektedir:

- Kuran'da feta sözcüğü (çoğul fityan) ahlakı göz önüne alındığından sade ve genç adam anlamında kullanılır. Arap şiirinde ise, bu sözcük ideal anlamıyla “soylu ve tam anlamıyla insan” demektir. Bu anlamda Anadolu Alevilerinin kullandığı “ısan-ı kâmil” motifiyile karşılarız. Gerek Alevilikte, gerek Ahilikte bu terime somut olarak verilen örnek İmam Ali'dir.

- Tüm fütüvvet zincirlerinin kendisine bağlandığı Selman-ı Farisi, Anadolu Alevilerinde de Selmanpak adıyla hem ulu bir kişi hem de cem törenlerinde tığbent bağlayan kişidir.

- Fütüvvet genel örgütünün kuruluş çizgisinde tüm birlik üyeleri Beyt adıyla bir aşamada birleşirlerdi. Bu beyt sözcüğü ile Alevilerin Ehl-i Beyt tamlamasındaki Beyt sözcüğünü birbirini çağrıştırdığı açıktır.

- Ahiliğin iyice güçlendiği çağlarda kavli (gönül veren, söz veren) Ahilerle kendi terminolojilerine göre ikrar veren Alevilerin bir eylem birlikleri vardır.

- Var olan fütüvvetnameler gösteriyor ki, Ahiliğe katılmak isteyen acemi çırağın yola katılırken öncelikle kendisine bir yol atası bulması gerekmektedir. Bu ata, Alevilikteki “rehber”in karşılığıdır. Sanırsız ki Ahilikten Aleviliğe geçmiştir.

- Gene fütüvvet yolunda ilerlerken kendisinden daha kıdemli olan “nazil” (önceden üye olmuş) ler arasından iki de yol kardeşi seçecektir. Bu olay Aleviliğe etki edip “masahip-yol kardeşi” olgusunu doğurmuştur. Hacı Bektaş Veli döneminde bugünkü anlamıyla bir cem töreni yoktu. Bu dönemde Hacı Bektaş Veli'nin el verdiği kişileri önünde ıhtıarak saçını, sakalını, kaşlarını bıyığını kestirip (çhardarp etmesi) ve başını bir papakla örtmesi yeterli törendi. Oysaki o dönemde Ahiliğin bugünkü Alevi törenlerini çağrıştıran törenler yaptığı dönem kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ahilikten Bektaşiliğe geçen bu yol kardeşi sayısının birden çok oluşu da Trakya Bektaşilerine “bütün cem erenleri bizim kardeşimizdir” biçiminde geçmiş görünüyor.

- Kırşehir'deki Ahi Evran soyundan gelen kişinin Ahi baba adıyla yılın belirli günlerinde tekkesinden kalkarak kendi ve ya vekili bağlı yerleri dolaşarak kuşak kuşanma törenlerini yürütmesi ve bu hizmetin karşılığında aylık ve ya yıllık alması ile Anadolu Alevi dede ve ya babalarının gene kendi törenleri için dolaşıp hakkullah (şeydullah, çıraklık, cerağ akçesi) almasına benziyor.

- Fütüvvetnamelere göre fütüvvet ilkin Hz. Muhammed'e gelmiş ondan Hz. Ali'ye geçmiştir. "Ya Ali! Musa'ya Harun ne menzildeyse sen de bana o menzildesin "ve" la fetailah Ali, la seyfa illa Zülfikar" hadisleri, hem Ahiliğin hem de Aleviliğin sürekli sözleridir.

- Fütüvvetnamelere göre Hz. Ali on yedi kişinin belini bağlamıştır. Bunların başında Selman gelmektedir. Bu motif aynen Aleviliğe geçmiştir.

- Fütüvvete kemer bağlanırken "elin haramdan, dilin dedikodudan, gözün görmediğinden ve görse bile söylemeyişinden, duyduğunu ve ya duymadığının aktarılmayışından telkinlerde bulunulur. Ahilikten gelen bu özellikler Alevilerde "eline, diline, beline bağlı olmak" biçiminde gelişmiştir.

- Fütüvvete olan teslik ve pelhenk taşları Aleviliğe ve oradan da Ehillığe geçmiştir.

- Hırka kutsal bir giysidir. Bektaşilikten Ahiliğe geçmiştir. Hırka dikişsiz olur ve salt törenlerde giyilir.

- Fütüvvetnamelerin bir kesiminde İmam Hasan'ın zehirlenmesinden sonra zehirleyen kim olduğunu kardeşi İmam Hüseyin'e söylemeyişi yazılıdır. Bu söylemeyiş "sırrı saklama" olarak açıklanır. Bu sır saklama olayı Alevilerde de aynen vardır.

- Fütüvvette İmam Mehdi için kullanılan "Sahib'ül Zaman" terimi Alevilerde aynen vardır.

- Alevi düvazdeh İmam'larının çoğu Fütüvvetnamelerde olduğu gibi yazılıdır. Ve törenlerde kullanılmaktadır.

- Bektaşilikteki tğbend, Ahilikteki Şedd'in kopyasıdır. Dügümlenişine bağlanışındaki ayrıntılara değin Ahilikten alınmadır.

- Bektaşî törenlerinin başı ve sonundaki meydanın süpürülmesi, eşik ve kabul duaları, mürşidin talibin sağ elini, başparmak kalkık ve dokunacak biçimde tutması, biat ayetinin okunması, tövbe, On İki İmam'a selavat "şeriatta üstüvar ol" telki-ni, şerbet v.b. hep Ahilikten alınmadır.

- Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde Hacı Bektaş Veli'nin en yakın dostu Ahi Evran'dır. Bir Fütüv-vetnamede ise (Ali Emirik. 1009) söyle bir bölüm var: Eğer deseler ki, 999 pirin başı kimdir?" Cevap et ki "Elhac Hacı Bektaş Veli'dir." "Ya Hacı Bektaş'ın piri kimdir?" Cevap "Hz. Ali'dir." Tümceleri bu iki kolun birlikteliğinin kanıtıdır.

Ahi Evran'ın Eserleri

Mikail Bayram, Ahi Evran'a ait sekiz eserden bahseder. Farsça yazdığı ve henüz Türkçeye tercüme edilmemiş Ahi Evran'nın bizzat kaleme aldığı bu eserler, "bu düşünceye karşı olan anlayışın gazabına uğramış olduğu muhtemeldir" der. Ahi Evran'ın ölümünün ardından 761 yıl geçmesine rağmen eserler ortaya çıkarılmamıştır.

Ahi Evran, yani Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'un tıp tarihi açısından önemli olabilecek diğer eserleri de şunlardır:

Letâif-i Gıyâsiye: Dört cilt olan bu eserin birinci cildi felsefe, ikinci cildi ahlâk ve siyaset, üçüncü cildi fıkıh, dördüncü cildi dua ve ibadet hakkındadır. Bir nüshası (1. cilt) Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 1727 numarada kayıtlıdır.

Müsâri'ü'l-Müsâri: Ünlü kelâmcı Şehristânî'nin İbn-i Sina'ya reddiye olarak kaleme aldığı "Musari" veya "Musaraa" diye bilinen eserine, Ahi Evran da bir karşı reddiye yazarak Müsari'ü'l-Müsari' adını vermiştir. Ahi Evran'ın Konevî'ye yazdığı mektupları ihtiva eden ve aslı Arapça olan bu eserin bilinen tek nüshası, Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi'nde, Nr: 2358 de kayıtlı bir mecmuanın 1b-118a yaprakları arasındadır. Bu eserde Şehristânî'ye karşı İbn-i Sina müdafaa edilmektedir.

Tercüme-i Nefsü'n-Nâtka: Ahi Evran'ın İbn-i Sina'dan yaptığı bu tercüme eserin bir nüshası, Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi'nde, 4851 numarayla kayıtlı bir mecmuanın 31b-49a yaprakları arasındadır. Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın emriyle tercüme edilerek kendisine sunulduğu anlaşılmaktadır.

İlmü't-Teşrîh: Ahi Evran, Letâif-i Gıyasiye'de bu eserinden bahsetmektedir. Bu bahisten tıbbâ dair (anatomi) bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu eserin de bugüne kadar herhangi bir nüshası bulunamamıştır.

Kuruluşundan sonra Anadolu'ya yayılan Ahilik teşkilatı özellikle ahlaki eğitim faaliyetlerini zaviyelerde sürdürdü ve yaygınlaştı.

Ahi Evren'in Eserlerinde Bacıyan-ı Rum

Ahi Evren'in eserleri Ahi Teşkilâtı ile birlikte Bacı Teşkilâtı'nın da fikrî yapısını tespit etmek için birinci elden kaynak olmaktadır. Ayrıca bu eserlerde Ahi ve Bacı Teşkilâtı'nın nasıl ve hangi maksatlara binâen kurulduğu, teşkilâtın yapısı, devletle Anadolu'daki diğer dinî ve tasavvufî zümrelerle ilişkileri, bu ilişkiler sonucu meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin Ahi ve Bacı Teşkilâtı üzerindeki etkileri hakkında önemli bilgiler bulmaktayız.

Ahilerin Kurdukları Zaviyeler

Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren izlerine rastlanan Ahilik siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri olan bir teşkilattır. Ahilik, ilk bakışta bir esnaf teşkilatı gibi algılansa da icra ettikleri faaliyetler ile Anadolu'nun Türkleşmesi, ıssız yerlerin yerleşime açılması ve yeni yerleşim birimlerinin kurulması gibi konularda da etkin roller üstlenmiş önemli bir kurum olarak karşımıza çıkar. Nitekim bu duruma XVI. yüzyılda şehirsiz alanlarda mahallelere; kırsal alanlarda da köy, mezraa, çiftlik ve yaylalara isimlerini vermeleri (Ahi adlı yerleşmeler) kanıt oluşturmaktadır. Ahilerin kırsal ve şehirsiz alanlarda etkinliğini sürdürdüğü mekân ise Ahi zaviyeleridir. Esnaf ve zanaatkârların bir araya gelerek oluşturdukları sosyal bir organizasyon (dernek) olan Ahi zaviyeleri, tasavvufî kültürle üyeleri arasındaki dayanışmayı sağlayan, sosyal ve ekonomik hayata yön veren bir müessesedir. Birer kültür ocağı olan Ahi zaviyeleri şehre veya köye hariçten gelenlerin barındıkları bir mekân, şehirlerde ve özellikle medreselerin olmadığı kırsal alanlarda oldukça geniş bir çerçeveden eğitim hizmeti sunan bir kurumdur. Şehirde ve kır-

sal alanlarda yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde önemli rol üstlenerek iskân çekirdeklerinin oluşmasını sağlamışlardır.

İşte bu çalışma da konuya Anadolu ölçeğinden yaklaşılarak hem kırsal hem de şehirsal alanlarda etkinliğini sürdürmüş olan Ahi zaviyelerinin XVI. yüzyıldaki dağılışına yer verilmiştir. Türkiye'nin hemen her yerinde rastlanılan Ahi zaviyelerinin faaliyet ve et-kinlikleriyle Anadolu'nun Türkleşmesinden itibaren etkin roller üstlendiği anlaşılmaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi esnasında “uç bölgeler” olarak kabul edilen sahalarda diğer bölgelere nazaran Ahi adlı zaviyelerinin daha yoğun olması onların misyonlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Yıldırım, 2021: 47).

Anadolu Selçuklular dönemiyle başlayan özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ele alınan Hz. Ali taraftarlığı taşıyan ve tasavvufî zümrelere ait bu kurumlar, daha önce zikredildiği gibi dinî ve tasavvufî niteliklerinden ziyade sosyal, siyasî ve iktisadi tarafıyla ele alınmıştır. Çalışmanın asıl amacı Anadolu'da batıya doğru hareket eden Türkmen göçlerinin, özellikle Osmanlılarla birlikte nasıl sistematik bir iskân ve kolonizasyon ameliyesine dönüştüğünü izaha çalışmaktır (Ocak, 1978: 247-270)

Ahilerin XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin bir kısmını gerçekten vatan tutmuş Türkler oldukları Osmanlı vesikalarından anlaşılmaktadır. Bunlar Anadolu şehir ve köylerinde Türkleşme ve İslamlaşmayı teşvik etmekle kalmamışlar, aynı zamanda en ücra köy ve şehirlere kadar giderek kurdukları zaviyelerle buraların iskân ve şehirleşmesini de sağlamışlardır. Nitekim “*Menâhicü'l-înşa*” adlı münşeât mecmuasında onlar için övgüler yazılmıştır. Eserin “*hıtabı ahiyanı*” kısmında, Ahiler için, gariblerin sığındığı kişi (rnelce-i gureba), cömertlerin efendisi (seyyidü'l-eshiya), sadakat ve safa kaynağı (nıadenü'sıdk. Ve's-safa), vefa ve cömertliğin kaynağı (menba-cud ve'l-vefa), mertlerin seçkin kişisi (zübde-i erbabii'lmuirfiyve), şerefli kişilerin övünüleni (tnejîum'il-ashab), yaratılanların en güzeli (alısenü'l-halk), vakar sahibi (muvakkar), en şefkatli efendi (ftudavend-i eşfak), dilediği işi yapmakta serbest olan saygın kişi (cenab-ı menab-ı mutlak) sıfatları kullanılmıştır (Daş, 2004:217).

Ahilerin şehirlerde oynadıkları ticari rol şimdiye kadar yapılan araştırmalarda daha ön plana çıkarıldığı için kırsal kesimde yaptıkları iskân faaliyetleri genellikle gözden kaçmıştır. Selçuklu dönemine ait kaynaklar bunların bu rolleri üzerine fazla bilgi vermemektedir. İlk dönemlerde bunların Anadolu ve Rumeli'de kurdukları zaviyeler henüz bir harita üzerine yerleştirilmediğinden dolayı onların yayılma sahaları ve buralardaki faaliyetleri üzerine bilgilerimiz kıttır. Hâlbuki Ahiler sadece zaviyeler inşa etmediler, ilerleyen süreçte bunlardan başka özellikle şehirlerde Mahalle, Mescit, Tekke, Medrese gibi İslami mabetler ve idari birimler de kurdular.⁶

Zaviye; yerleşim merkezlerinde veya yollar-geçitler üzerinde kurulan, bir şeyhin yönetiminde, bir tarikata mensup dervişlerin yaşadıkları ve ilgililerin ya da

⁶ Mahalle, Mescit, Tekke, Medrese gibi idari birimlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Cengiz Yıldırım (2021). “*Evrensel Ulularımız, Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre*” 61-65 sayfalarına bakabilirsiniz.

görevlilerin gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek maddeleri ve yatacak yer sağladıkları, bina yahut binalara verilen isimdir (Ocak, 1985: 468).

Yapılan taramalar neticesinde elde edilen verilere göre ahi adlı zaviyelerin Türkiye'deki dağılımı şu şekildedir. Doğuda Kulp, batıda Vize, kuzeyde Kastamonu ve Sinop, güneyde Antalya Silifke, olmak üzere Türkiye topraklarının dört bir köşesinde ahi adlı zaviyeler bulunmaktadır. Ahi adlı zaviyelerin idari bölünüş esasına göre dağılımına bakıldığında Menteşe Sancağı (33 ahi adlı zaviye), Karahisar-ı sahip Sancağı (21 ahi adlı zaviye), Kütahya ve Hamid Sancağı (19'ar ahi adlı zaviye), Aydın Sancağı (18 ahi adlı zaviye), Sivas-Tokat Sancağı (16 ahi adlı zaviye) şeklinde sıralanmaktadır (Yiğit, 2013: p. 959-973).

SONUÇ

Milli bir kültür kurumu olan Ahilik, Türk milletinin laik, sosyal dayanışma içerisinde, güzel bir eğitimle topluma faydalı meslek erbabı yetiştirmektedir. Sanat ve zanaatı bilimsel ve ahlaki kurallara göre öğrenen ahiler, Ahilik teşkilatının felsefesi gereği insanı tam olarak merkeze koyar ve insan ve toplum için çalışır. Hz. Ali'ye bağlı olan Ahilik teşkilatı XIII ile XX. yüzyıllar arasında güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Kendine özgü ahlaki öğretilere sahip olan bu kurumsal yapının ahlak tüzüğü olan fütüvvet-nameler ile yazılı olarak bu ahlaki öğretiler nesilden nesle aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Siyasi, sosyal, kültürel, felsefi ve ahlaki yönü çok güçlü olan Ahilik teşkilatı Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sunarken insanı merkeze alan meslek erbaplarının mesleki ve ahlaki gelişimine de önem vermiştir. Ortaya çıkan kendine özgü dinamikleri Anadolu insanının yaşam felsefesine uymuş ve toplum her yönden gelişmesi ve kalkınmasına olumlu etkileri olmuştur. Temelde esnaf ve sanatkârların meslek örgütü olarak bilinen Ahilik teşkilatı, gerek örgüt yapısı, eğitim süreci gerekse de felsefesi aslında hekimlikten çok farklı değildir. Nitekim araştırmamız sonucunda Osmanlı dönemindeki hekimlerin Ahilik teşkilatından gerek mesleki gerekse de ahlaki anlamda etkilendikleri ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Eflaki (1989). *Menakibu'l-Arifin*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: MEB Yayınları
- Ahmed Eflaki (2006). *Menâkibü'l-Ârifîn* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabalcı Yayınları
- AKSÜT, Hamza (2013). *Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı*, Ankara: Yurt Kitap Yayınları

- BAYRAM, Mikail (1991). *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya: Çizgi Yayınları
- BAYRAM, Mikail (2012). *Ahi Evran - Mevlana Mücadelesi*, İstanbul: Pages Yayınları
- Belleten Komisyon (1947). *Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- BİRDOĞAN, Nejat (1995). *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, İstanbul: Mozaik Yayınları
- DAŞ, Abdurrahman (2004). “*Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Dönemi Hakkında Târihi Kaynak Olarak Münşeat Mecmualarının Değerlendirilmesi*,” AÜİFD, Dergisi, sayı II, s. 217.
- Elvan Çelebi (2017). *Menakıbu'l-Kudsiyye* (der. Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Feridun B. Ahmed Sipahsalar (2017). *Hız. Mevlana'dan Görüp İştittiklerim* (çev. Ahmed Avni Konuk), Sufi Kitap Yayınları
- GÖLPINARLI, Abdulkaki (2011). *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları
- GÖLPINARLI, Abdulkaki (2019). *Mevlânâ Celâleddin-i Rumi*, İstanbul: Kapı Yayınları
- İbn Battuta Seyahatnamesi* (2020). (çev. A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İbn Bibi, *Selçukname* (1996), (çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- KAYA, Abdullah (2011). “*Anadolu'nun Türk ve İslam Yurdu Haline Gelmesinde Ahiliğin Rolü ve Önemi*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt 7, Sayı 29, s. 552-554.
- Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus (2012). *Menâkıb-i Ahi Evren*” (Haz. M. Fatih Köksal) Alıntılanma sayısı: 5
- KÖKSAL, M. Fatih (2008). *Ahi Evran Ve Ahilik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- KUZU, Ali (2013). *Ahi Evren*, Ankara: Parola Yayınları
- Mevlana Celaleddin (2016). *Divan-ı Kebir* (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- OCAK, A. Yaşar (1978). “*Zaviyeler*” Vakıflar Dergisi, cilt 12, s. 247-270, Ankara:
- OCAK, A. Yaşar ve SURAIYA, Farooq (1985). “*Zaviviye*” maddesi, İslam Ansiklopedisi (MEB), Cilt 13, s. 468
- GÖLPINARLI, Abdulkaki (1999). *Türk Sufiliğine Bakışlar, Türkiye'de Tarihinin Saptırılması* İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖZKÖSE, Kadir (2011). *Ahlikte Ahlâk ve Meslek Eğitimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 6, s. 22-23.

POYRAZ, Mevlüt (2020). *Karmatiler Devleti Ebu Tahir El-Cennabi Dönemi*, Gece Kitaplığı Yayınları

SARIKAYA, M. Saffet (2007). "*Ahiliğin Dünya Görüşünü Oluşturan Din-Ahlak Değerler*", Isparta: Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları, yıl: 9 Sayı 17, s. 1-13.

Taşköprü-Zade Ahmed Efendi (2013). *Mevzuat'ülU'lum* (çev. Mümin Çevik), Kocaeli: Üçdal Neşriyat

TOKGÖZ, Zübeyir (2012). *Ahi Evran ve Ahilik Sistemi*, Ankara: Pelin Ofset Walter Ruben (1941). *İç Anadolu'nun Yerleşme Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

YILDIRIM, Cengiz (2021). *Evrensel Ulularımız Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre*, Ankara: İtalik Yayınları

YILDIRIM, Cengiz 2021. *Erken Alevilerin Gizlenen Tarihi*, Ankara: İtalik Yayınları,

YİĞİT, İlker, "*XVI. yüzyıl Türkiyesi'nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı*" Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 959-973, Ankara-Turkey

KANGAL'DA ÂŞIKLIK GELENEĞİ İÇİNDE SIDKÎ BABA'NIN YERİ VE ETKİLERİ

THE PLACE AND EFFECTS OF SITKI BABA WITHIN THE TRADITION OF MINSTRELSY IN KANGAL

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ СЫТКЫ БАБА В АШУКСКОЙ ТРАДИЦИИ КАНГАЛА

Hüseyin CILGA*

ÖZ

Kangal, Sivas'a bağlı bir ilçedir. Kangal âşıklarının Türkiye genelinde bile çok önemli bir yeri vardır. Kangal'da âşıklık geleneği hâlen canlılığını korumaktadır. Kangal'da Âşık Feryadî (Deli Derviş), Abdullah Papur, Murat Boydaş, Cemal Özcan, Kamber Nar, Muhlis Akarsu, Derdimend, Minhacî, Ruhsatî, Suzanî, Meslekî, Efganî, Emsalî, Visalî, Mihmanî gibi önemli âşıklar yetişmiştir.

Sıtkî Baba'nın deyişleri, Kangal'da Alevî-Bektaşî köylerinde, özellikle ayin-i cemlerde sazlı ve sözlü her ortamda söylenmektedir. Kangal'da Alevî-Bektaşî olan yaşlıların hafızalarında Sıtkî Baba'nın pek çok deyişlerini okumaları, onun şiirdeki gücünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kangal, Kangal yöresi âşıkları, Sıtkî Baba, âşıklık geleneği.

ABSTRACT

Kangal is a district of Sivas. Kangal minstrels have a very important place even in Turkey. The tradition of minstrelsy in Kangal still preserves its vitality. Important minstrels such as Minstrel Feryadî (Deli Derviş), Abdullah Papur, Murat Boydaş, Cemal Özcan, Kamber Nar, Muhlis Akarsu, Derdimend, Minhacî, Ruhsatî, Suzanî, Meslekî, Efganî, Emsalî, Visalî and Mihmanî were grew up in Kangal.

Sıtkî Baba's sayings are sung in every environment with saz and orally in Alewi-Bektashi villages in Kangal, especially in ceremonies. The fact that the old people who are Alewi-Bektashi in Kangal read many sayings of Sıtkî Baba in their memories shows that his power in poetry is at a high level.

Key Words: Kangal, minstrels of Kangal region, Sıtkî Baba, minstrel tradition.

---

* Araştırmacı-yazar. İstanbul/TÜRKİYE
(huseyin_cilga@hotmail.com)

GİRİŞ

Sivas, Orta Anadolu'da bazı devletlere başkentlik yapmış tarihî önemi olan bir ilimizdir. Coğrafi konumundan dolayı farklı kültürden olan insanların uğrak yeri hâline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki ticarî, iktisadî ve sosyal ilişkiler açısından çok önemli bir kültür beldesi olma özelliğini kazanmıştır.

Sivas, bu özelliklerinden dolayı haklı olarak “Âşıklar Yatağı” unvanını almıştır. Halkbilimci Doğan Kaya, beş ciltlik *Sivas Halk Şairleri*¹ adlı çalışmasında son derledikleriyle birlikte 1.200 civarında âşığın varlığını tespit etmiştir. Sivas'ta sayıları yüzün üzerinde âşıkları olan üç ilçelerimiz ise Şarkışla, Divriği ve Kangal'dır.

Anadolu'nun tam da merkezinde sayılabilecek ve kuzey-güney, doğu-batı yönüne geçen yolların kavşağında yer alan Kangal, 3791 km² yüzölçümüyle Sivas'ın ilçeleri arasında yerleşim yerlerinin çokluğu ve arazi yapısının büyüklüğü yönünden çok önemli bir yere sahiptir.²² Bunun içindir ki Kangal ozanlarının Türkiye'de çok önemli bir yeri vardır. Kangal'da ozanlık geleneği dün olduğu gibi bugün de canlılığını hâlâ korumaktadır.

Sıdkî Baba'nın deyişleri Kangal'da söylendiği sazlı-sözlü her ortamda özellikle de Alevî-Bektaşî köylerindeki ayin-i cemlerde insanların üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Hatta birçok kişinin âşık olmasına da vesile olmuştur. Bu bildirimizde Sıdkî Baba'nın Kangal'da söylenen deyişlerinden örnekler vererek âşıklar üzerindeki etkileri anlatmaya çalışacağız.

KANGAL'DA ÂŞIKLIK GELENEĞİ

Kangal'da bu geleneğin içinde yetişen âşıklar, ustalarından aldığı bayrağı gelecek nesillere taşımışlardır. Bu âşıklık geleneği, zaman içinde günümüzdeki teknolojik gelişmeleri de faydalanmışlardır. Örneğin eserlerini dijital (plak, kaset, video) gibi ortamlarda çoğaltmışlar, şiirlerini kitaplarda toplayarak daha geniş çevreye ulaştırmışlardır. Son zamanlarda Kangal'da yapılan Türkü Festivalinde, âşıklar halka seslenme imkânı bulmuşlardır. Bununla birlikte geleneksel âşıklığı özünü de muhafaza etmişlerdir. Âşıklık geleneğinin ana motifleri olan; saz çalma, usta malı eserleri okuma, bade içme, atışma gibi öğelerden de beslenmişlerdir.

Âşık, kendi eserlerinin hem müellifi hem de saz eşliğinde okuyucusudur. Yeri geldiğinde ustanın ya da eski bir âşığın şiirini okuyarak bir başka deyimle usta malı satarak hem yayılmasını sağlayan hem unutulmasını önleyen, bu davranışıyla yüzyıllar boyu âşıklık geleneğini yaşatan kimsedir.³

Âşıklık geleneğinin en başında saz çalma gelir, Âşık türküsünün sözlerini bir melodi ile taçlandırarak dinleyicilere sunar. Türkünün nağmesi de âşığa ait

¹ Doğan Kaya, *Sivas Halk Şairleri*, C. I-V, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas, 2009.

²² Hüseyin Cılga, “Kangal İlçesinin ve Merkez Köylerinin Arazi Adları Üzerine Bir Araştırma, *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası*”, C. I, Vilâyet Kitabevi, Sivas, 2021, s. 430.

³ Mehmet Yardımcı, “Anadolu Âşıklık Geleceği İçinde Kangallı Âşıkların Yeri ve Arkaik Kelimelerin Kullanımı”, *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası*, C.II, Vilâyeti Kitabevi, Sivas, 2021, s. 1447.

özgün bir yapıdadır. Kangal âşıklarının saz çalmasında yöreye ait tavırları vardır. Örneğin mezarı Kangal'ın Mamaş (Soğukpınar) köyünde olan Feryadî (Deli Derviş) sazda çok ileri giderek saza (Deli Derviş Perdesi) diye bir perde eklemiştir. Bu perde Sivas yöresinde çok meşhurdur.⁴⁴ Hattâ Kangal'da bu Deli Derviş Perdesini çalamayan âşıklara usta gözüyle bakmazlar.

Kangallı âşıklar arasında mahlas alma, gelenekten gelen bir kural olarak şiirin son dördlüğünde kullanılır. Mahlası özellikle âşık ya kendisi seçer ya da bir başkası tarafından verilir. Örneğin Kangallı âşıklarda mahlas olarak kullandıkları: Ruhsatî, Suzânî, Meslekî, Efganî, Emsalî, Visalî, Derdimend, Mihmanî gibi adlardır.

Âşıklık geleneğinde yaygın olarak “bade içme” kesinlikle bir pîr elinden olması gerekir. Bunlar genelde mâna âleminde (rüyada) olur.

Âşıklık geleneği usta-çırak ilişkisi içinde günümüze kadar gelmiştir. Günümüzün âşıkları da bu geleneği bir sonraki kuşağa taşımakla sorumludur. Çırak, devamlı ustasının yanında gezer, sazını taşır, onu yakinen takip eder, çalmasını, söylemesini, konuşmasını, hâl ve hareketlerini pürdikkat ile takip eder. Kangal'da da her âşığın bir ustası veya ondan etkilendiği birisi mutlaka vardır.

SİDKÎ BABA'NIN KANGALLI ÂŞIKLARDA YERİ VE ETKİLERİ

Sıdkî Baba, deyişlerinde genel olarak sevgi, hoşgörü, birlik, beraberlik ve sevgi konularını işlemiştir. Gurbet, sıla, özlem, hasret gibi kavramlar âşıklara her zaman konu olmuştur. Bu konular üzerine şiir yazmayan âşık hemen hemen yok gibidir. Sıdkî Baba'nın bu deyişi:

*Ayrılık âteşi kâr etti cânâ
Seher yeli sevdiğimden bir haber
Selâmın tebliğ et Kutb-i cihan'a
Seher yeli sevdiğimden bir haber*

*Cânanından ayrı düşenler ağlar
Akıyor göz yaşım sel gibi çağlar
Aşk od'u galiptir sinemi dağlar
Seher yeli sevdiğimden bir haber⁵*

Kangallı âşıklar tarafından okunduğu gibi birçok âşığa da ilham kaynağı olmuştur. Sıdkî Baba, Anadolu'nun köy ve kasabalarına çıktığı uzun zamanlı seyahatlerinde Hacı Bektaş Velî Dergâhına duyduğu özlemle bu deyişi yazmıştır. Kutb-i Cihan'dan da Pîr Hacı Bektaş Velî'yi kastetmiştir.

Sıdkî Baba, güçlü bir Bektaşî ozanıdır. Bunu deyişlerinde açıkça görürüz. Bektaşî olduğuna övünmektedir:

⁴ İbrahim Aslanoğlu, Söz Mülkünün Sultanları, Erman Yayınevi, İstanbul, 1985, s.65.

⁵ Baki Yaşa Altınok, *Sıdkî Baba Dîvânı*, Sistem Ofset Basım ve Yayınları, Ankara, 2013, s. 282.

*Ey zahid sorarsan mezhebimizden
Merdân-ı tarik-ı Bektaşîleriz
Bu bir numunedir meşrebimizden
Yâran-ı tarik-i Bektaşîleriz⁶*

Sıdkî Baba'nın deyişlerinde Ehl-i Beyt'e sevgi Hz. Ali hakkında övgü ve Hacı Bektaş Veli'ye bağlılık görülür.⁷ Bununla birlikte Balım Sultan, Kızıldeli Sultan, Abdal Musa gibi yol uluları deyişleri sıklıkla geçer. Ayrıca Cemalettin Efendi'ye de ileri düzeyde bir saygı ve hayranlığı vardır. Kangal'da yapılan cemlerde örneklerini vereceğimiz deyişleri okunmaktadır.

*İlâhî Mustafa Murtaza hakkı
İnsan-ı kâminden ayırma bizi
Yüz yigirmi dört bin enbiya hakkı
İnsan-ı kâminden ayırma bizi⁸*

Cemlerin son bölümünde mutlaka bir mersiye okunur. Sıdkî Baba'nın

*Geldi çün mah-ı Muharrem ağla ey dil cân ile
Çağlasın Ceyhun misali âb-ı çeşmim kan ile
Şah Hüseyin'le Hasan'dır nûr-i ayn-ı Mustafa
Bunlara farzdır muhabbet hüccet-i burhan ile⁹*

adlı mersiyesini Kerbelâ'da İmam Hüseyin ile 72 şehidin anısına yazmıştır.

Ali Ekber Çiçek'in Sıdkî Baba'nın bir deyişinden derlediği "Haydar Haydar" adlı eseri gerek sözlerinin devriye (İnsanın rûhlar âleminden insan suretine geçinceye kadar geçirdiği evreler konu edilir) tarzında olması gerekse müzik yapısı bakımından takma ve tarama mızrapla çalınması Kangallı âşıkların büyük bir ilgisine mahzar olmuştur. Bu eserin derleme öyküsü ise kısaca şöyledir: Ali Ekber Çiçek, 1968 yılında hanımıyla birlikte Amasya'nın Merzifon ilçesinde Sıdkî Baba'nın torunu Hûlusi Gül'ün evine mihman olur. Onlara Sıdkî Baba'nın ününü ve deyişlerini duyduğu için derleme yapmak istediğini söyler. Hûlusi Gül de:

*Çatılmadan yerin göğün binası
Muallâkta iki nûr'a düş oldum*

---

⁶ İsmail, Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 560.

⁸ Baki Yaşa Altınok, age.,s.155.

⁹ Muhsin, Gül, *Şeyh Cemaleddin Efendi'nin Âşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1984, s. 218.

*Birisi Muhammed birisi Ali
“Lâhmike lâhmi” de bire düş oldum*

*Sıdkî’ya çok şükür didara geldim
Aşkın pazarında Hakk yoluna girdim
Gerçek âriflere çok meta verdim
Şimdi Hacı Bektaş Pîr’e düş oldum¹⁰*

tamamı dokuz kıta olan bu deyişi verir. Ali Ekber Çiçek, Merzifon’dan döndükten sonra çok farklı bir ezgi ile “Haydar Haydar” nakaratlarını da ekleyerek besteler. Bu deyişin sözlerinde de biraz değişiklikler yapar.¹⁰¹⁰

Kangallı âşıklar, bir meclise gelen mihmanlara Sıdkî Baba’dan şu hoş geldin veya bir başka söylemle karşılama adıyla şu dizelerle başlayan bu deyişini okurlar:

*Azimet ederek bizim ellere
Devletli efendim sen sefa geldin
Çoktan beri bakar idim yollara
Kaşları kemanın sen sefa geldin¹¹*

Mihmanlar giderken de uğurlama veya sefalama adıyla şu dizeleri okurlar:

*Geldik gider olduk illerinizden
Ağır sefa ile gönderin beni
Doyup usanmadık tatlı dillerinizden
Ağır sefa ile gönderin beni¹²*

Kangal’da özellikle yaşlıların hafızalarında saklı olan Sıdkî Baba’nın bu dizeleri, söz sırası geldiğinde nasihat amacıyla söylenir. Konuyu bağlamak adına her bir dizesi ayrı bir önem arz eden bu deyişin tamamını yazmayı daha uygun gördük.

*Gel beri sır verme nâdana hâr’a
Namerd ile esrar söyleşilir mi
Muhabbet istersen sadık dost ara
Cins-i gayri ile huylaşılır mı*

*Cahil ü gümrahın düşme izine
Bel bağlama muhannetin sözüne
Varma meclisine bakma yüzüne
Münkirin sohbeti dinleşilir mi*

¹⁰ Baki Yaşa Altınok, age., s. 21.

¹¹ age., s. 240.

¹² Baki Yaşa Altınok, age., s. 154.

*Mümkir olan mal buldukça kudurur
Âlemde adına ahmak dedirir
Cömert olan bir nan bulsa yedirir
Bâhil ile altın paylaşılır mı*

*Er olanlar hâli olmaz çilleden
Âşıklar Hakk için geçti kelleden
Celâle uğrarsın sakın silleden
Aslan ile oyun oynaşılır mı*

*Gel ey **Sıdkî** namertlerle barışma
Haddini bil Anka ile yarışma
Gerçeklerin cünbuşuna karışma
Deryanın dalgası anlaşılır mı¹³*

SONUÇ

Sıdkî Baba'nın vefatının üzerinden bir asır zaman geçmesine rağmen bugün hâlâ deyişlerinin âşıklar ve sanatçılar tarafından okunuyor olması, onun şiirdeki gücünün bir ifadesidir. Anadolu'nun her yanında deyişleri zevkle dinlenmiş, birçok sanatçı ve âşıklar tarafından icra edilmiştir.

Kangal'da da Sıdkî Baba'nın deyişlerini Âşık Suzânî, Âşık Revanî (Kurtveli Dede), Âşık Ahmet Başer, Şirzâde Dede, Abidin Şimşek, Yusuf Şahin, Veyis Metin, Âşık Halil, Cemal Koçak, Müslüm Sümbül, Sabahat Akkiraz, İsmail Nar, Ali Baştuğ, Ethem Karagülle, Kamber Nar (Kamberî), Hüsnü İyidoğan (Leşgerî), Hikmet Karadeniz, Muhlis Aygün gibi birçok âşık ve sanatçılarımız okumuşlardır.

Günümüzde âşıklık geleneğinin birçok yöremizde unutulmaya yüz tutulmasına rağmen Kangal'da âşıklık geleneği, Pîr Sultan Abdal, Hatayî, Karacaoğlan, Kul Himmet, Âşık Veysel gibi birçok ozanlarımızın yanında Sıdkî Baba'nın da etkileriyle bugün de canlılığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

ALTINOK, Baki Yaşa, *Sıdkî Baba Dîvânı*, Sistem Ofset Basım ve Yayınları, Ankara, 2013.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Söz Mülkünün Sultanları*, Erman Yayınevi, İstanbul, 1985.

---

¹³ age., s. 135

CILGA, Hüseyin, “Kangal İlçesinin ve Merkez Köylerinin Arazi Adları Üzerine Bir Araştırma”, *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası*, C. I, Vilâyet Kitabevi, Sivas, 2021, s. 429-441.

GÜL, Muhsin, *Şeyh Cemaleddin Efendi'nin Âşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba Hayatı ve Şiirleri*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1984.

İVGİN, Hayrettin, *Âşık Sıdkî Baba-Pervane*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1976.

KAYA Doğan, *Sivas Halk Şairleri*, C. I-V, Sivas 100 Temel Eser, Sivas, 2009.

ÖZMEN, İsmail, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 559-588.

YARDIMCI, Mehmet, “Anadolu Âşıklık Geleneği İçinde Kangallı Âşıkların Yeri ve Arkaik Kelimelerin Kullanımı”, *Doğan Kaya Armağanı 70. Yaş Hatırası*, C. II, Vilâyet Kitabevi, Sivas, 2021, s. 1447-1455.

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türk- lük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayım organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer leh- çeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayım- lanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. An- cak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abst- ract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklene- cektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar ke- limeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime ara- sı ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeye- cektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, so- nuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanla- rıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç du- yup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalı- şılan proplem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değiş-

kenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özet; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gö-mü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

-Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (**kulturevreni@gmail.com**) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (**www.kulturevreni.com**) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically.

Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacı-larda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of (www.kulturevreni.com) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (kulturevreni@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (kulturevreni@gmail.com)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publication of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком , английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и р10заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены различия между выдвинутой

проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

–Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cug (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (www.kulturevreni.com) клякая над “**makale gönder**” надписью и заполняя форму “**Makale Gönder Formu**”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу (kulturevreni@gmail.com)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (kulturevreni@gmail.com)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаются к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет принимается редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.

